

ВІСНИК
ЛУТАНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина 2

3'2010

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ЕКОЛОГІЯ
ЕКОНОМІКА
ПРАВО

Спеціальний випуск № 3

У двох частинах

Частина 2

Луганськ
2010

УДК 349.6+33+502.3](063)

ББК 67.99(4Укр)407.3+65+28.081]я43

Е-45

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ВІСНИК

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 3-2010

**Науково-теоретичний журнал* Виходить щоквартально* Заснований 1997 року* Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка* Реєстр. свід. КВ № 15990-4462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р.* Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук **

Редакційна колегія:

<i>Комарницький В.М.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
<i>Козаченко І.П.</i>	- д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
<i>Левченко О.І.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
<i>Розовський Б.Г.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРн України
<i>Малишева Н.Р.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРн України
<i>Мамуртов В.К.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України
<i>Бурбело О.А.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Лазор Л.І.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПРн України
<i>Литвинов О.М.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Заблюдська І.В.</i>	- д-р екон. наук
<i>Гончаров В.М.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Богачев В.І.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Реус О.С.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Прохорова О.А.</i>	- канд. екон. наук, доц.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 3 від 30 жовтня 2009 року)

У спеціальному випуску представлено статті, подані на основі доповідей на всеукраїнській науково-практичній конференції "Екологія. Економіка. Право", яка відбулася в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 20 травня 2009 року та була присвячена пам'яті Е.О. Дідоренка – видатного теоретика, науковця і досвідченого практика.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2010

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

В.А. Мельник

кандидат економічних наук, доцент
(*Університет економіки і права "КРОК" г. Київ*)

ОСОБЕННОСТИ КРЕДИТОВАНИЯ БАНКАМИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

Мировая экономика столкнулась с принципиально новым видом финансового кризиса, который серьезно затронул все существующие бизнес-модели и функционирующие коммерческие институты. Особо серьезное влияние мировой финансовый кризис оказал на реализацию программ кредитования реального сектора. Учитывая специфику данного процесса в украинской экономике в предкризисное время, ситуация на рынке бизнес - кредитов остается чрезвычайно актуальной и проблемной. Фактически все банки приостановили программы не только долгосрочного, но и текущего кредитования. Многие компании, которые еще совсем недавно активно использовали в своей деятельности банковские кредиты, в условиях финансового кризиса столкнулись с проблемой поиска источника денежных средств не столько на развитие, сколько на поддержание собственного бизнеса.

Между тем данная проблема является комплексной в решении, как для банковского так и для реального секторов экономики

и предполагает решение ряда вопросов. К наиболее актуальным из них относятся недостаточная капитализация банков, преобладание в их балансе "коротких" и неустойчивых пассивов, высокий уровень кредитного риска по уже выданным кредитам, низкий уровень текущих денежных поступлений у предприятий, что влияет на возможности обслуживания полученных займов.

В нынешних условиях проблемы возникают как у малого, так и у крупного бизнеса. Однако у каждого сегмента в настоящей ситуации есть как свои преимущества, так и слабые места. Так, малый бизнес в силу своего масштаба является более мобильным и гибким, что позволяет оперативно менять модель ведения бизнеса и таким образом подстраиваться под новые условия. Кроме того, исторически малый бизнес в нашей стране развивался в основном за счет собственных средств, не имея широкого доступа к кредитным ресурсам, что создало определенную финансовую независимость от внешних источников заимствования, в частности от банковского кредита. В пользу крупных предприятий играет все еще сохраняющийся доступ к финансированию в силу сформированных годами партнерских отношений с банками. Кроме того, для крупного бизнеса все еще остается возможность получить кредитные средства, в том числе и долгосрочные, за счет существующих в нашей стране программ кредитования за счет средств международных финансовых организаций, таких как ЕБРР, МБРР.

Но при этом возникает другая проблема: даже если банк кредитует текущую деятельность предприятий, получить у него кредит крайне сложно.

Именно проблемы на кредитном рынке являются одной из основных характеристик текущего кризиса. Деньги для бизнеса сильно подорожали, рефинансировать уже полученные кредиты дорого и сложно. Также ужесточились сами условия выдачи кредитов (ставка по кредиту зафиксированы на уровне 22-25%, а то и выше) и сократилось их предложение.

Основной причиной такой ситуации является невыполнение заемщиками обязательств по уже выданным кредитам. Сейчас банки оценивают каждого кредитора отдельно, тщательно анализируя его платежеспособность и финансовое положение и требуют

большой объем информации о заемщике, предприятии, обязательно составляют сложные финансовые схемы поведения кредитора на длительный период времени в различных условиях развития. При этом ужесточение условий выдачи кредитов и фактическое отсутствие кредитования повлекло неисполнение обязательств между контрагентами, что в свою очередь привело к снижению объемов продаж, что не может на темпы экономического роста в стране.

С осени 2008 года процентные ставки по кредитам выросли на 4-5%. Также резко изменились условия кредитования, а именно вырос дисконт по залогу; изменилось отношение банков к разным видам залогов, например товаро - материальные ценности как вид залога для многих кредитных организаций стал неприемлемым. Изменились сроки кредитования. В настоящее время сложно оценить реальный срок, на какой банки готовы кредитовать предприятия, но в большинстве случаев они не превышает одного года. Значительно более актуальным для банковской практики стал вопрос реструктуризации кредиторской задолженности в связи с изменившимися возможностями относительно их обслуживания. В таких случаях, сроки погашения кредитов, наоборот, выросли, что может характеризовать уровень проблемных кредитов в каждом банковском учреждении. Качественно изменились риски, связанные с финансированием корпоративного бизнеса в целом. Длинные кредиты, например, исчезли не только по причине нехватки ликвидности, но и в связи с невозможностью в большинстве случаев построения долгосрочных прогнозов, в связи с тем, что участились задержки выплат по кредитам.

Однако, некоторым компаниям финансовый кризис сыграл на руку, так как произошли изменения расклада сил на рынке, что ведет к появлению новых лидеров. Ими могут стать компании, которые более эффективно управляют своими финансами. Наиболее правильная реакция на кризис - поиск новых возможностей для развития бизнеса. У многих компаний появился шанс реализовать свои инвестиционные программы с меньшими затратами (за счет снижения стоимости материалов и рабочей силы). Сейчас можно более эффективно решать кадровые вопросы, так как на рынке появились квалифицированные специалисты без за-

вышенных зарплатных ожиданий. Есть варианты с покупкой падающих в цене активов. Правда, для всего этого нужны деньги. В наиболее выигрышной позиции в настоящее время оказались компании, которые, с одной стороны, не имеют большой долговой нагрузки, а с другой – в докризисный период смогли сформировать существенный запас денежных средств. В условиях растущей экономики большинство компаний предпочитали реинвестировать финансовые ресурсы, причем для реализации амбициозных программ развития активно использовались кредитные средства. В настоящее время данные программы просто утратили свою актуальность в связи с ростом стоимости финансовых ресурсов и сокращения доступности денег. Оценивая возможные ожидания относительно возобновления процесса кредитования, можно предположить, что в ближайшие несколько лет наиболее серьезную динамику роста покажут прямые инвестиции, а подходы банков к оценке финансовых возможностей заемщиков и самого процесса кредитования будут серьезно пересмотрены.

Анализ сложившейся ситуации, позволяет сделать вывод, что ключевой проблемой является то, что деньги не идут в реальный сектор. В связи с этим необходимо применять более радикальные меры и, как это используется в западных странах, стимулировать спрос через поддержку непосредственно потребителей. Для этого можно предложить использование механизмов кредитования НБУ для поддержки наиболее стабильных предприятий через целевые кредитные линии НБУ. В настоящее время НБУ достаточно активно закачивает ликвидность в банковскую систему и ожидает изменения ситуации на рынке. Но этого не происходит, потому что банки вынуждены решать другие вопросы, связанные с продолжающимся ухудшением уровня обслуживания кредитов в связи с ростом курсов, следят за произошедшим резким уменьшением стоимости залогов, создают хотя бы минимальную подушку ликвидности на случай ухудшения ситуации.

Стимулирование кредитования реального сектора экономики могло бы быть осуществлено путем формирования целевых кредитных линий НБУ только живым банкам и на приемлемых и желаемых условиях: длинные деньги, с невысокой процентной ставкой, но

с использованием всего арсенала возможностей залога – от депозитов НБУ до выкупа хороших активов, для кредитования жизнеобеспечивающих отраслей и населения. В таких случаях в такие банки государство вводит кураторов с большими полномочиями для контроля целевого использования средств и всесторонней оценки рисков кредитования того или другого заемщика. Также принципиально важным становится реализация других мер по стимулированию спроса на продукцию предприятий реального сектора. К числу таких мер с точки зрения автора можно предложить развитие системы госзаказов для реализации крупных инфраструктурных проектов и строительства современной инфраструктуры (дороги, гостиницы, жилье), прежде всего в связи с подготовкой "Евро-2012"; выкуп товаров в госрезерв; стимулированием экспорта; развития потребительского кредитования населения; развития сельского хозяйства и процессов современной переработки сельскохозяйственной продукции для решения задачи продовольственной независимости страны.

Для выхода из кризисной ситуации можно предложить следующие решения:

- Предоставление налоговых льгот, включая налоговый кредит предприятиям, осуществляющим активную инвестиционную и инновационную политику.

- Принятие более гибких условий для возможного предоставления целевых государственных кредитов, субсидий, субвенций, налоговых кредитов и льгот.

- Возможное освобождение от обязанности уплаты отдельных налогов и сборов на определенный период;

- Более интенсивное использование учетной ставки НБУ для удержания процентных ставок по ранее выданным кредитам;

Так же следует обратить внимание, что в распоряжении некоторых украинских банков, особенно ЕКСИМБАНКА и банков с участием иностранного капитала в их уставных средствах, все еще остаются различные возможности для получения более дешевых кредитов. К таковым, в частности, относятся, как уже было сказано, кредитные программы международных финансовых организаций, а также использование, при оплате внешнеэкономических контрактов, схем торгового финансирования.

В.Г. Гринин

кандидат экономических наук, доцент
кафедры экономики предпринимательства
(Восточноукраинский национальный
университет имени В. Даля)

КРИЗИС ЛИШАЕТ НАДЕЖДЫ НА ЛУЧШЕЕ БУДУЩЕЕ ДЕРЖАТЕЛЕЙ МАЛЫХ ПАКЕТОВ АКЦИЙ

Актуальной практической задачей для экономики Украины остается реформирование акционерных предприятий, к которой на новом этапе приступило Правительство и Верховная Рада.

В 2006 году в Украине было зарегистрировано приблизительно 36 тыс. акционерных обществ, подавляющее большинство которых находится в финансово-экономическом затруднении. Из них было в 2007 году 10651 открытых и 21501 закрытых акционерных общества; в 2008 соответственно: открытых – 10234, закрытых – 20793, т.е. наблюдается тенденция сокращения количества акционерных обществ, примерно на 5 тыс. [5]. Уменьшилось и количество акционеров. По данным ГКЦПФР, по состоянию на 2001 г. владельцами именных ценных бумаг являлось 17,2 млн. физических лиц, что составляло уже тогда только треть населения Украины. Эти факты говорят о том что, в процессе рыночных преобразований – приватизации, реструктуризации, корпоратизации – две трети населения Украины лишились прав на ранее существовавшую общественную собственность страны. [2,3,4].

Сегодня проблема состоит не только в том, чтобы многочисленные закрытые и открытые акционерные общества в течение двух лет преобразовать в открытые общества, а вернее, просто перерегистрировать их как акционерные общества, без приставок "открытые" или "закрытые". Не только в том, чтобы навести в этой области элементарный правовой и дисциплинарный порядок. Но и в том, чтобы акционерные общества заработали в полную силу и стали, приносить дивиденды, как руководству, так и держателям малых пакетов акций. После многолетних обещаний правительствами разных окрасок, наконец, в 2008 году был принят Верховной Радой Закон Украины "Об акционерных обществах" в кото-

ром есть статьи, вроде бы защищающие миноритарных акционеров. [1,5].

Законом, в частности, предлагается решить некоторые интересующие нас вопросы.

Определить понятие миноритарных акционеров. Дополнением к ст.26 Закона установлено, что миноритарным считается акционер, владеющий не более 5% акций общества.

Ввести новый правовой институт "комитет миноритарных акционеров", который может создаваться в целях защиты интересов указанных акционеров. Решения таких комитетов должны стать обязательными для рассмотрения органами управления акционерных обществ и их должностными лицами. Эти комитеты смогут на добровольных началах объединяться в местные союзы, а местные союзы – входить в состав Всеукраинского объединения миноритарных акционеров.

Делается попытка устранить ограничение прав акционеров. Акционеры общества могут отчуждать принадлежащие им акции без согласия общества и других акционеров. Также акционеры имеют право требовать обязательного выкупа своих акций, а общество обязано их выкупить.

Предусматривается механизм гарантирования выплаты дивидендов, в том числе миноритарным акционерам. Дополнением к Закону ст. 34 рекомендовано: на выплату дивидендов акционерным обществом направлять долю чистой прибыли в объеме не менее 15%. Чистая прибыль, остающаяся в распоряжении акционерного общества после уплаты налогов и сборов (обязательных платежей) в бюджеты и государственные целевые фонды, рассчитывается в порядке, установленном национальными стандартами бухгалтерского учета и отчетности. Выплата дивидендов должна осуществляться ежеквартально.

Определить механизм участия миноритарных акционеров в управлении акционерным обществом. Предложено дополнить Закон ст. 44, согласно которой миноритарные акционеры в любой период между общими собраниями акционеров имеют право аккумулировать свои голоса для решения ряда вопросов, касающихся проведения внеочередного общего собрания; утверждения договоров (контрактов); включения или исключения своих представителей из состава

членов наблюдательного совета или ревизионной комиссии. Решение будет считаться принятым, если за него проголосуют акционеры, которые совокупно владеют более 5% голосов или имеют в собственности акции, совокупно превышающие 50% акций миноритарных акционеров.

Ввести механизм контроля со стороны акционеров, в том числе миноритарных, за результатами финансово-хозяйственной деятельности акционерного общества. Изменениями в ст. 49 Закона устанавливается, что проверки финансово-хозяйственной деятельности исполнительного органа акционерного общества должны проводиться ревизионной комиссией по поручению общего собрания, наблюдательного совета по его собственной инициативе или по требованию акционеров, которые владеют в совокупности более 5% голосов, или имеют в собственности акции, совокупно превышающие 50% акций миноритарных акционеров. К тому же такие акционеры будут иметь право заключить с независимым аудитором договор на проведение аудиторской проверки финансово-хозяйственной деятельности общества. Правда, оплата услуг аудитора будет производиться за счет этих акционеров.

Поставлена задача усовершенствовать порядок голосования на общем собрании акционеров, в частности, вводится механизм кумулятивного голосования при избрании членов наблюдательного совета и ревизионной комиссии. Согласно новой редакции ст.44 Закона голосование на общем собрании акционеров будет проводиться по принципу: одна акция – один голос. Представителем акционера на общем собрании сможет быть физическое или уполномоченное лицо юридического лица.

Предусмотрен механизм гарантирования доступа акционеров к информации и документам акционерного общества.

Кроме того, предлагается дополнить ст.32 Закона, в соответствии с которой акционер будет иметь право требовать у акционерного общества обязательного выкупа своих акций, если он голосовал против: принятия общим собранием решения о реорганизации общества, совершения обществом сделки на сумму, указанную в ст.44 этого Закона, изменения размера уставного капитала, внесения в устав общества изменений, ограничивающих права акционеров, а также

невиплаты дивидендов при наличии чистой прибыли за соответствующий период.

В указанных случаях продажи и выкупа *акций цена*, по которой акции приобретаются акционерным обществом, должна быть не менее средневзвешенной, сложившейся в течение 180 дней до даты их фактического приобретения, или равна доле стоимости чистых активов общества, пропорциональной размеру выкупаемого пакета акций.

Цена акций будет утверждаться наблюдательным советом общества. [1].

По мнению экспертов, принятие этого Закона, создает реальные механизмы и гарантии защиты интересов миноритарных акционеров.

Однако такие надежды для большинства не оправдываются. Мелкие акционеры больше чем на половине предприятий как не получали дивидендов, так и не получают. На нерентабельных предприятиях сложилась бесперспективная тупиковая ситуация. Приведу пример из личного опыта.

В 1997 году крупное предприятие было реструктуризовано в открытое акционерное общество. Активы предприятия составляли на тот период более 4 миллионов грн. Казалось, что мы - акционеры будем получать ежегодно приличные дивиденды. Но, не тут-то было. За 12 лет работы это акционерное предприятие лишь два раза закрыло свой финансовый отчет с небольшой прибылью, выплатив смехотворную сумму: в одном году по одной копейке на одну простую акцию, т.е. я получил 1,75 копеек на 175 простых акций, а в следующем году 0,87 копеек. Все другие годы финансовые отчеты закрывались этим предприятием с убытками. Научились же руководители этого предприятия выгодно для себя отчитываться, а независимые аудиторы подтверждать такие отчеты...

Что мы имеем реально? Созданная еще при социализме трудовым народом общественная собственность эксплуатируется теперь небольшим количеством людей в своих частных интересах. За это время уже более двух миллионов активов анализируемого акционерного предприятия изношено и утрачено навечно. Процесс изнашивания и утраты активов предприятия продолжается и дальше, приближая его к банкротству. Однако, 4 человека правления, четыре родственника из 161 акционеров, являющиеся держателя-

ми 74,553% пакета акций, ежемесячно получают приличную зарплату. Вопрос: где тут демократизм и социальная справедливость, где хваленая прогрессивность и преимущества акционерной формы хозяйствования? Под лозунгами демократии и социальной справедливости имеет место капиталистическая эксплуатация государственной собственности (в бюджет отчисляются урезанные налоги), наемных работников, (получающих жалкую зарплату), миноритарных акционеров, числящихся совладельцами капитала предприятия, но не получающих дивиденды и не могущих вернуть в свое время вложенные дорогие деньги.

Завершая анализ подчеркнем: сегодняшний кризис массово разоряет или подталкивает к разорению корпоративные предприятия, не оставляя надежды на лучшее будущее для держателей малых пакетов акций, которых на акционерных предприятиях до 98%.

Использованная литература:

1. Закон Украины "Об акционерных обществах", принятый ВР 17 сентября 2008 г.
2. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: становлення та розвиток. – Київ: Знання, 2003. – 149с.
3. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств. Навч. Пос. /Під заг. ред. Л.М.Чепурди.- К.: ВД "Професіонал", 2005.-272с.
4. Евтушевский В. А. Основы корпоративного управления: Навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2002.-317с.
5. Бизнес.- №39 от 29.09.2008г.-с.94.

В.Н. Тисунова

кандидат экономических наук, доцент
(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)

КОНТРОЛЬ ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ОБЛАСТИ

Институты – это способ мышления и действия, воплощенный в социальных обычаях, установках, правилах и привычках. Прежде

всего, они делятся на формальные, закрепленные в законодательных и других нормативных актах и означающие обязанность соблюдения, и неформальные, составляющие совокупность норм и правил социально-культурного и морально-психологического типа [6, 4].

Институты в своей совокупности образуют институциональную структуру экономики, характеризующуюся определенной самостоятельностью. Институты, определяют цели и стимулы для производительного поведения индивидов и организаций [2, 64]. Опыт рыночных преобразований убедительно доказал, что сосредоточение только на социально-экономических, рыночных реформах привело к недооценке институциональных преобразований, что обусловило целый ряд отрицательных проявлений и процессов [6, 6].

Фактами постсоветской трансформации являются несовпадение свободных и государственно регулируемых цен и тарифов; субсидии, связанные с заниженными процентными ставками в государственных кредитных учреждениях; нецелевое использование денежных средств государственного бюджета; приватизация по заниженным ценам; существование жестких стандартов; незаконное возмещение НДС; прямые дотации подконтрольным предприятиям [4, 24].

Указанные факты являются свидетельством того, что постепенные и непоследовательные реформы создают в экономике "проблемные зоны" и ведут к ее торможению [4, 17]. Именно сознательное торможение правящей элитой трансформационных преобразований приводит к возникновению социальных конфликтов, долгосрочному экономическому спаду, диспропорциям фискального характера и возникновению псевдорыночных отношений. Данные отношения лишь имитируют рыночные. Исходя из сказанного, можно сделать вывод, что в Украине еще не сформированы институты для ее успешного и перспективного развития.

В тоже время, те формальные институты, которые уже созданы и функционируют, не всегда соблюдаются. Для экономики области это связано с многочисленными нарушениями законодательства: на рынке земли и недвижимости; с тендерными отношениями; со строительством дорог и других объектов региональной инфраструктуры; с дискриминацией субъектов хозяйствования и др. Местными органами власти не обеспечивается гарантированное Конс-

титущией Украины право десятков тысяч граждан на образование, медицинскую помощь, свободу передвижения, достаточный жизненный уровень. На некоторых территориях даже не обеспечивается право граждан на получение питьевой воды. Граждане не имеют возможности по месту жительства приобрести продукты питания, товары первой необходимости, медикаменты [3, 18]. Установлены случаи совершения должностными лицами органов местного самоуправления административных правонарушений, предусмотренных Законом Украины от 5 октября в 1995 г. "О борьбе с коррупцией" [5, 13].

Вести борьбу с нарушениями целесообразно на основе контроля (надзора) за соблюдением институциональных условий развития экономики области. Контроль за соблюдением институциональных условий развития экономики области непосредственно связан с контролем за хозяйственной деятельностью.

К органам осуществляющим контроль за соблюдением институциональных условий развития экономики области следует отнести: органы законодательной власти; органы исполнительной власти; правоохранительные органы; контролирующие и надзорные органы; органы местного самоуправления; аудиторский контроль.

Нарушение в хозяйственной деятельности можно отметить со стороны различных контролирующих органов. В тоже время деятельность органов контроля в Украине имеет существенные недостатки, которые сводятся к следующему.

Во-первых, контрольные органы обладают возможностями на законной основе собрать информацию против любого чиновника, любой коммерческой структуры, приватизационной сделки со всеми вытекающими последствиями. В этом смысле контрольные органы являются не только составной частью процесса государственного управления экономикой, но и эффективным инструментом экономической борьбы. Подобная двойственность государственного контроля и надзора приводит к его использованию в качестве инструмента экономической борьбы и, тем самым, мешает, тормозит его развитие в качестве важнейшей составной части процесса управления. Субъективный и заказной характер выбора объекта и предмета контроля зачастую прикрывается и тем объектив-

ным обстоятельством, что все проконтролировать система контроля физически не может.

Во-вторых, эффективность существующих многочисленных дублирующих друг друга контрольных органов существенно снижена, так как они в основном используют только метод последующего контроля. Иными словами – какое-либо событие уже произошло, допущены нарушения, ресурсы растрочены, время упущено, и только после этого контрольные органы изучают проблемы и предлагают меры наказания.

В-третьих, нормативно-правовая база в сфере проведения проверок контролирующими органами на данный момент состоит из значительного количества актов разной юридической силы. Деятельность контролирующих органов регулируется в основном с помощью ведомственных и других подзаконных актов. Это противоречит статье 19 Конституции Украины, Хозяйственному Кодексу. В Конституции сказано, что "органы государственной власти и органы местного самоуправления, их должностные лица обязаны действовать лишь на основаниях, в границах полномочий и способами, которые предусмотрены Конституцией и законами Украины" [1]. Для большинства государственных органов законы определяют лишь полномочия, а основания и способ осуществления контрольной деятельности прописываются в подзаконных актах, что не содействует эффективности их деятельности при осуществлении ими контрольных функций.

Процедуры государственного контроля (надзора) во многом основаны на контроле за состоянием и движением активов (собственности), в том числе и за их перемещением за рубеж, выплате налогов и возврате полученных средств. Причем эта защита строится таким образом, чтобы любые судебные разбирательства заканчивались сохранением этих активов, не вступая в противоречие с законами того или иного государства. При этом существуют достаточно много легальных способов сохранения активов. Поэтому очень часто украинские капиталы работают на экономику других стран. Такая практика государственного контроля (надзора) за хозяйственной деятельностью приводит к плачевному результату, касающаяся в первую очередь наполняемости бюджетов разных уровней и разных собственников.

Поэтому в направлении оптимизации и усовершенствования государственного контроля (надзора) должно быть предусмотрено:

- создание целостной системы контроля в Украине и ее законодательного обеспечения;
- определение и разграничение внутреннего и внешнего контроля, организация их эффективного взаимодействия;
- создание системы финансового контроля за соблюдением действующего законодательства органами местного самоуправления по использованию бюджетных средств;
- создание правовых механизмов привлечения общественности к контрольным мероприятиям.

В целостной системе контроля следует отыскивать механизмы взаимодействия контролирующих органов с целью исключения параллелизма и дублирования. Очень важным вопросом является независимость высших органов контроля (надзора), как основное условие эффективности контроля. Достаточная независимость органов контроля должна быть закреплена на законодательном уровне.

Государственная власть, которая инициирует принятие, тех или иных институтов в связи со сложившейся практикой должны предоставлять им статус государственных кодексов, законов и подзаконных актов. Порядок принятия законов следует закрепить в Концепции экономического развития, а не с учетом интересов регионального и отраслевого лоббизма на принятие экономических решений. Разработанные и принятые нормативно-правовые акты, должны отвечать условиям полноты, непротиворечивости, недублированности, реальности выполнения, достигаемости, взаимосогласованности. В законах кроме полномочий контрольных органов следует также предусмотреть основания и способы осуществления контрольной деятельности.

Такой процесс институционализации должен характеризоваться положительным эффектом замены неформальных институтов стабильными, формальными, которые будут обеспечивать снижение степени неопределенности взаимодействия между экономическими субъектами, стимулировать хозяйственную деятельность и защищать от противоправного поведения.

Использованная литература:

1. Конституція України: Закон України № 254 к/96 від 28.06.1996 р. – К.: Юрінком, 1996.
2. Геець В., Кваснюк Б. Інституційні засади економічних перетворень. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. (За ред. акад. НАН України В. М. Гейця). К., Інститут економічного прогнозування, "Фенікс" 2003, – С. 63–65.
3. Ковальов О. Чому зникають села з карти Криму // Вісник прокуратури. – 2008. – №9. – С.18–32.
4. Пустовайт Р., Овчарук Н. Теоритический анализ процесса институализации в постсоциалистических экономиках // Экономика Украины. – 2008. – №6. – С.17–24.
5. Трубников Є. Нагляд за додержанням законодавства адміністративними комісіями при виконавчих органах місцевих рад // Вісник прокуратури. – 2008. – №9. – С.13–17.
6. Чухно А. Институционализм: теория, методология, значение // Экономика Украины. – 2008. – №6. – С.4–9.

Г.Є. Болдарь

вчений секретар секретаріату вченої ради,
кандидат юридичних наук
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

Т.С. Стурова

аспірантка кафедри кримінального права
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ КАНДИДАТА, ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ (БЛОКУ)

Стаття 1 Конституції України визначила основні напрями подальшого розвитку української держави як демократичної, правової та соціальної. Проведення чесних та вільних виборів є однією з умов існування демократії. В нашій державі законодавчо закріплені основні принципи виборів, врегульовано порядок їх організа-

ції, проведення та встановлення результатів голосування. Утім, вибори Президента України 2004 року, вибори народних депутатів України та місцеві вибори 2002, 2006 та 2007 років висвітили існування комплексу нормативно-колізійних та організаційних проблем, однією з яких є процедура фінансування виборчих кампаній.

Фінансове забезпечення є найважливішим та найвідповідальнішим складовим будь-яких виборів, яке супроводжує усі етапи виборчого процесу. Законодавче регулювання порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) направлене на досягнення необхідного ступеня рівності можливостей, прозорості і контролю законності як джерел походження грошових коштів, так і напрямів їх витрачання з виборчих фондів.

Окремі проблеми юридичної відповідальності за вчинення правопорушень виборчих прав громадян розглядали у своїх роботах П.П. Андрушко, С.Я. Лихова, М.О. Мягков, Л.Д. Медіна, В.П. Тихий, С.Р. Тагієв, І.В. Дробуш та інші вчені. Однак у зв'язку з тим, що статтею 159¹ Кримінальний кодекс України був доповнений відповідно до Закону від 23 лютого 2006 року № 3504 – IV "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян"¹, проблемним питанням кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії, кандидата (блоку) не приділялась достатня увага в наукових дослідженнях.

Метою пропонованої статті є дослідження на основі аналізу чинного виборчого та кримінального законодавства проблем кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку).

Термін "фінансування виборів" широко застосовується у виборчих законах, але його визначення в чинному законодавстві України не надано. В науковій літературі під фінансуванням виборів розуміють всі дії, спрямовані на пряме та непряме фінансове, ма-

¹ Див.: Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів" № 3504 – IV від 23 лютого 2006 року : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 33. – С. 280.

теріальне забезпечення, що піддається фінансовій оцінці, підготовки і проведення виборів, не обмежені рамками виборчих кампаній¹.

Класифікувати порядок фінансування виборів можна за декількома критеріями. Так, за способом надання суб'єктам виборчого процесу матеріальної підтримки виділяють два види фінансування виборів – пряме та непряме. До прямого фінансування належить перерахування, надходження, витрати, облік, звітність та інші дії, що тягнуть за собою рух бюджетних та інших фінансових ресурсів держави, організацій, громадян, які можуть вплинути на волевиявлення виборців. Непряме фінансування пов'язане з наданням фінансової та матеріальної підтримки кандидатам, політичним партіям, безкоштовного ефірного часу для цілей виборів, а також поширенням безкоштовної інформації про кандидатів, наданням податкових пільг, утриманням виборчих комісій, інформаційних систем, що забезпечують вибори².

Різниця між непрямым і прямим фінансуванням виборів полягає наступному. По-перше, пряме фінансування здійснюється лише в період виборчих кампаній, а непряме – в будь-який час. По-друге, непряме фінансування виборів регулюється різними галузями публічного та приватного права, не складаючи предмета спеціального правового регулювання. Регулювання прямого фінансування виборів – предмет, перш за все, публічного права. Хоча можливе виникнення приватноправових відносин, наприклад, при оплаті праці осіб, які збирають підписи³.

За джерелом надання суб'єктам виборчого процесу матеріальної підтримки виділяють державне та приватне фінансування виборів.

Приватне фінансування виборчої кампанії здійснюється шляхом перерахування грошових коштів до виборчого фонду канди-

¹ Див.: Гудзь Л. Проблеми фінансування виборів в Україні / Л. Гудзь // Конституційне право. – 2006. – № 12. – С. 98.

² Див.: Колошні Є. І. Питання теорії і практики застосування російського законодавства про фінансування виборів / Є. І. Колошні // Вибори Президента України – 1999: проблеми теорії і практики (доповіді, виступи, рекомендації): 36. матеріалів міжнар. наук-практ. конф. – К., 2000. – С. 253.

³ Див.: Гудзь Л. Проблеми фінансування виборів в Україні / Л. Гудзь // Конституційне право. – 2006. – № 12. – С. 98.

дата або виборчого об'єднання з боку юридичних або фізичних осіб. Порядок створення, джерела формування, розміри та порядок витрачання коштів виборчих фондів визначається відповідними виборчими законами. Доволі висока конкуренція серед політичних сил, зростання ролі фінансового чинника при проведенні виборів неминуче приводять до збільшення витрат на ведення передвиборної кампанії, які покриваються саме за допомогою приватного фінансування. Наявність у певного кандидата чи політичної партії значних фінансових ресурсів створює їм істотні переваги у виборчій кампанії, оскільки забезпечує більші можливості для агітації через засоби масової інформації, що зрештою може суттєво вплинути на волевиявлення виборців. У зв'язку з цим існує небезпека перетворення виборів із змагання політичних поглядів і програм в "війну гаманців" і посилення залежності кандидатів і політичних партій від крупних жертводавців.

Найбільш поширеними способами порушення закону при приватному фінансуванні в Україні є пожертви готівкою, анонімне переведення грошей на рахунки партійних діячів або кандидатів у закордонних банках із подальшим переведенням у свою державу, створення фіктивних підприємств, передача пожертв через підставних осіб. Мають місце негрошові види допомоги: оплата тих чи інших витрат партій і кандидатів (рекламні афіші, листівки); надання кандидатам транспорту, персоналу, приміщень, матеріалів; розташування рекламних оголошень у газетах, які їх підтримують; проведення соціологічних опитувань громадської думки тощо.

Саме тому механізм правового регулювання приватного фінансування виборчої кампанії потребує постійного вдосконалення з метою захисту прав всіх учасників виборчих відносин. Одним з найважливіших елементів цього механізму є кримінальна відповідальність.

У ст. 159¹ КК України міститься опис двох самостійних складів злочинів. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 159¹ КК України, з об'єктивної сторони виражається у наданні фінансової (матеріальної) підтримки у великому розмірі для здійснення виборчої кампанії кандидату, політичній партії (блоку), з порушенням встановленого законом порядку. Диспозицією вказаної норми передбачено вичерп-

ний перелік способів надання такої підтримки: 1) передача грошових коштів або матеріальних цінностей на безоплатній основі чи за необґрунтовано заниженими розцінками; 2) виготовлення або поширення агітаційних матеріалів, не оплачених з виборчого фонду чи оплачених з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками; 3) оплата виготовлення чи поширення таких матеріалів.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 159¹ КК України, визначається формулюванням (словосполученням) "використання ... фінансової (матеріально) підтримки ... з порушенням встановленого законом порядку". Як слушно констатує П.П. Андрушко, для наявності складу злочину необхідно встановити, що вчинені дії є незаконними, забороненими виборчими законами, порушують порядок використання суб'єктами виборчого процесу при проведенні виборчої кампанії наданої їм фінансової (матеріальної) підтримки¹. Однак у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України законодавець чомусь наводить вичерпний перелік способів вчинення злочину, який, як свідчить практика, не охоплює всі можливі випадки.

Так, фінансова (матеріальна) підтримка може бути здійснена шляхом надання безоплатно чи за необґрунтовано заниженими розцінками приміщень для проведення масових заходів (зборів громадян, зустрічей з виборцями, дебатів, дискусій тощо), транспортних засобів для перевезення громадян для участі у масових заходах, приміщень для проживання громадян, які залучені до участі у масових заходах, організації безоплатного харчування громадян, що беруть участь у масових заходах при проведенні передвиборної агітації тощо. У подібних випадках фінансова (матеріальна) підтримка виражається у тому, що кандидат, політична партія (блок) не оплачують чи оплачують за необґрунтовано заниженими розцінками вартість наданих їм послуг, виконаних на їх користь робіт чи вартість користування (використання) ними певним майном (рухомим чи нерухомим)².

¹ Див.: Андрушко П. П. Коментар до кримінального кодексу України з питань виборчого права / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2007. – №5. – С. 34.

² Див. там само. – С. 26-27.

Отже, з одного боку, враховуючи перелічені у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України способи вчинення злочину, надання фінансової (матеріальної) підтримки шляхом надання вигод майнового характеру складу злочину, передбаченого цією нормою, не утворюють. З іншого боку, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що фактично цей злочин може бути вчинений таким способом (наприклад, виконання необхідних кандидату або політичної партії (блоку) робіт або надання послуг, необхідних для здійснення виборчої кампанії).

При тому законодавчому підході, який зараз втілено у ст. 159¹ КК України, не зрозуміло: чому за отримання різних робіт та послуг без оплати їх вартості чи оплати за заниженими розцінками настає кримінальна відповідальність (ч. 2 ст. 159¹ КК України), а за їх надання – ні?

Крім того, формулювання "передача матеріальних цінностей за необґрунтовано заниженими розцінками", яке використано у диспозиції ч. 1 ст. 159¹ КК України, є недосить коректним з точки зору юридичної техніки, адже якщо матеріальні цінності надаються у володіння за будь-якими розцінками, навіть необґрунтовано заниженими, то це є за своїм змістом є не передача, а продаж¹.

Вважаємо за необхідне звернути увагу ще на одну законодавчу проблему, яка пов'язана з порядком фінансування референдумів.

Відповідно до Конституції з метою забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами в Україні проводяться всеукраїнські референдуми, референдуми Автономної Республіки Крим та місцеві (в межах адміністративно-територіальних одиниць) референдуми. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України, а місцеві – відповідними місцевими Радами народних депутатів.

¹ Див.: Стурова Т.С. Проблеми юридичної техніки на прикладі статті 159¹ КК України / Т.С. Стурова // Законодавство кримінально-правового напрямку : стратегія, тактика, техніка. Шості юридичні читання : матеріали наук. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (ОНУ ім. І.І. Мечникова, кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики, 24 квітня 2009 р.) / М-во освіти і науки України; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова ; уклад. : Є. Л. Стрельцов, І.С. Доброход / Є.Л. Стрельцов. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 72.

На всеукраїнський референдум можуть виноситися питання, віднесені Конституцією України до відання України. Всеукраїнським референдумом вирішується питання про реалізацію права народу України на самовизначення та входження України до державних федеративних і конфедеративних утворень або вихід з них. Відповідно до ст. 13 Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" Верховна Рада України призначає всеукраїнський референдум з питань затвердження або скасування: 1) Конституції України, а також з питань дострокового припинення повноважень Верховної Ради України, Президента України – якщо цього вимагають не менш як три мільйони громадян України, які мають право брати участь у референдумі; 2) Конституції та інших законодавчих актів України, які відповідно до цього Закону можуть виноситись на всеукраїнський референдум, за винятком питань дострокового припинення повноважень Верховної Ради України та Президента України, – якщо цього вимагає на менш як половина народних депутатів України.

На місцеві референдуми можуть виноситися питання, віднесені законодавством України до відання місцевого самоврядування відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а також питання дострокового припинення повноважень відповідної Ради народних депутатів та її голови. Місцевими референдумами у відповідних адміністративно-територіальних одиницях вирішуються питання про найменування або перейменування сілрад, селищ, міст, районів, областей; питання про об'єднання в одну однойменних адміністративно-територіальних одиниць, які мають спільний адміністративний центр; питання про зміну базового рівня місцевого самоврядування у сільських районах; питання про реорганізацію або ліквідацію комунальних дошкільних навчальних закладів, а також дошкільних навчальних закладів, створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами.

Місцева Рада народних депутатів також призначає місцевий референдум на вимогу депутатів, що становлять не менш як половину від загального складу Ради народних депутатів, або на вимогу, підписану однією десятою частиною громадян України, які

постійно проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці і мають право брати участь у референдумі.

Право ініціативи у збиранні підписів про проведення всеукраїнського референдуму належить громадянам України, які мають право на участь у референдумі, а під вимогою про призначення місцевого референдуму – громадянам України, які постійно проживають на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці і мають право на участь у референдумі.

Крім того, збирання підписів організують і здійснюють ініціативні групи референдуму, котрі утворюється на зборах громадян України, в яких беруть участь не менш як 200 осіб (для міст районного підпорядкування, селищного і сільського референдуму – на зборах за участю не менш як 50 громадян), які мають право на участь у референдумі. Перед початком зборів проводиться реєстрація учасників зборів, складається їх список із зазначенням прізвищ, імен та по батькові, місця проживання. На зборах обираються їх голова і секретар; подальший порядок денний повинен включати обговорення доцільності проведення референдуму та формулювання питання, що пропонується на нього винести.

У разі схвалення більшістю учасників зборів пропозиції про проведення референдуму та затвердження формулювання питання, що пропонується на нього винести, обирається ініціативна група, якій доручається організація збирання підписів громадян, яка у подальшому реєструється Центральною комісією з всеукраїнського референдуму за поданням голів районних, міських (міст республіканського та обласного підпорядкування) Рад народних депутатів, на території яких проведено збори громадян, які обрали ініціативну групу та ініціативні групи місцевого референдуму реєструються головами місцевих Рад народних депутатів, у межах території яких пропонується провести місцевий референдум.

Відповідно до ст. 11 Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми", порядок фінансування підготовки і проведення референдумів визначається Кабінетом Міністрів України та відповідними місцевими Радами народних депутатів. Більш того, підготовка і проведення всеукраїнського референдуму здійснюється за рахунок республіканського бюджету, місцевих референдумів

– за рахунок відповідних місцевих бюджетів. Проте у п. 11 ст. 17 вищезазначеного Закону зазначено, що ради народних депутатів та інші державні органи та установи України не несуть витрат, пов'язаних з організацією і діяльністю ініціативних груп. Таким чином це означає, що такі ініціативні групи самофінансуються, інакше кажучи, громадяни (ініціативні групи), які забажали реалізувати право вимоги референдумів, за власні кошти фінансують діяльність, пов'язану з підготовкою, а також збиранням підписів. Більш того, особи, які заінтересовані як у самому референдумі, так і у його результаті можуть профінансувати організацію, інші витрати, а особливо діяльність таких ініціативних груп. Така фінансова операція може здійснюватися шляхом надання фінансової (матеріальної) підтримки у будь-якому вигляді, однак законодавчо питання приватного фінансування ініціативних груп з проведення референдумів не врегульоване.

Таким чином, на наш погляд, в Законі України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" міститься прогалина, яка виражається у тому, що референдуми в Україні фінансуються виключно за рахунок державних коштів. Проте діяльність громадяни, які забажали реалізувати своє право вимоги референдуму (ініціативні групи), відповідно до законодавства не може оплачуватися з коштів держбюджету. Інакше кажучи ініціативні групи повинні самофінансуватися. Очевидно, що матеріальну допомогу цим групам будуть робити особи, які зацікавлені у певному кінцевому результаті референдуму. Однак моніторинг розміру, характер допомоги та осіб, які надають фінансову підтримку неможливо здійснити, оскільки законодавством не передбачено створення виборчого фонду як при проведенні виборчих кампаній кандидата, політичної партії (блоку). Таким чином, склалася правова ситуація, яка не сприяє прозорості фінансування процесу підготовки до референдуму, що створює загрозу демократичним засадам українського суспільства.

Враховуючі вищевикладене, вважаємо за доцільне доповнити ст. 11 "Фінансування референдумів" Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" пунктами 3 та 4 такого змісту:

"3) Ініціативна група по проведенню референдуму зобов'язана створити власний фонд референдуму для організації збору

підписів громадян України на підтримку висунення ініціативи проведення референдуму, для фінансування іншої своєї діяльності по реалізації ініціативи проведення референдуму, зокрема агітації з питань референдуму.

4) Фонд ініціативної групи може створюватися за рахунок наступних коштів: 1) власних коштів ініціативної групи по проведенню референдуму; 2) добровільних пожертвувань фізичних осіб, які не можуть бути більше ніж сума грошей, вартість майна чи вигод майнового характеру, що перевищує чотириста мінімальних розмірів заробітної плати".

Крім того, на наш погляд, у ст. 159¹ КК України необхідно передбачити відповідальність за порушення порядку фінансування не тільки виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку), а й порядку фінансування референдуму. Назву ст. 159¹ КК України пропонуємо викласти у такій редакції: "Порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) або порядку фінансування референдуму". На користь вказаних пропозицій свідчить той логічний підхід, який закладено в нових редакціях ст.ст. 157 - 159 КК України, та відповідно до якого об'єктом кримінально-правової охорони є не тільки встановлений законом порядок проведення виборів, а й референдумів, а також зарубіжний досвід кримінально-правового регулювання у цій сфері.

Вважаємо, що подальші дослідження проблем кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії, кандидата (блоку) мають бути спрямовані на вивчення покарання за вчинення цього злочину.

Т.В. Соломатіна

кандидат економічних наук, доцент
(Луганський національний аграрний університет)

БЮДЖЕТУВАННЯ, ЯК НАПРЯМОК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

В практиці управління комерційним підприємством, у тому числі і сільськогосподарським підприємством, широко використо-

ується такий інструмент управління, як бюджетування. Суть його полягає в складанні таблиці, в якій відображаються всі надходження та витрати в готівковій та безготівковій формах, тобто операції по касі підприємства та його банківських рахунках. Іншими словами, всі ті операції (надходження і витрати), які включають реальні, "живі" гроші.

Незалежно від величини прибутку, хоча ця величина, безумовно, залишається основною метою підприємства, величина кінцевого сальдо руху грошового потоку грає основну роль. Більш того, в світовій практиці кредитування кредитори все більше надають увагу кінцевому сальдо грошового потоку, як по місяцях, так і за рік.

Насправді. Сільськогосподарське виробництво схильне впливу тих чинників, які не такі актуальні в інших галузях народного господарства. Зокрема, сезонність і можливість отримати результат один раз на рік (за винятком ряду галузей - тепличне господарство, тваринництво тощо). Хоча витрати сільськогосподарське підприємство несе протягом всього періоду. Це і оплата праці, і операційні витрати, і відсотки, і податки. Значить, першорядна задача будь-якого сільськогосподарського підприємства полягає або в "заморожуванні" частини капіталу, призначеного на розширене відтворення з метою рівномірного погашення поточних витрат протягом періоду, або в короткостроковому запозиченні в пікові періоди часу. Короткострокове запозичення - окрема історія. А розглядати заморожування капіталу в умовах непередбачуваної інфляції взагалі нерозумно.

Планування грошового потоку (бюджетування) стає, таким чином, найважливішим інструментом в управлінні підприємством. Постараємося розглянути суть плану грошового потоку. В основі успішного планування грошового потоку є глибоке розуміння специфіки всього господарства і його окремих галузей.

Розглянемо типове господарство рослинництва, яке має 175 га посівних площ зернових. Середня врожайність у 2008 році склала 3 тн/га, а середньозважена ціна реалізації зерна - 800 грн/тн. Спершу нам необхідно розрахувати планований річний прибуток в простій формі.

Таблиця 1

**Розрахунок планового річного прибутку
(спрощена форма)**

Господарська операція	Сума (грн)	Підсумок (грн)
Продаж зернових	420 000	
Плюс: результат інвентаризації на кінець року	50 000	
Мінус: результат інвентаризації на початок року	100 000	
<i>Всього від виробничої діяльності</i>		<i>370 000</i>
Змінні витрати		
Насіння	105 000	
Добрива	84 000	
ПЗМ	52 500	
<i>Всього змінних витрат</i>		<i>241 500</i>
<i>Валовий прибуток</i>		<i>128 500</i>
Постійні витрати		
Оплата праці	48 000	
Амортизація	15 000	
Відсотки	21 840	
Лізинг	40 000	
<i>Всього постійних витрат</i>		<i>124 840</i>
Прибуток господарства		3 660

Чистий прибуток господарства склав 3 660 грн. Проте питання полягає в наступному: а чи мало підприємство достатньо коштів протягом всього періоду і в кожному окремому періоді для своєчасного погашення поточних зобов'язань.

Для цього складемо таблицю руху грошового потоку.

Таблиця 2

Бюджет руху грошових коштів підприємства

	1 квартал (грн)	2 квартал (грн)	3 квартал (грн)	4 квартал (грн)	Разом (грн)
Дохід від продажів					
Виручка від продажу зерна	63 000	105 000	147 000	105 000	420 000
Витрати на виробництво					
Насіння	105 000				105 000
Добрива	84 000				84 000
ПЗМ	7 875	13 125	18 375	13 125	52 500
Оплата праці	12 000	12 000	12 000	12 000	48 000
Банківський відсоток	5 460	5 460	5 460	5 460	21 840
Лізинг	10 000	10 000	10 000	10 000	40 000
Сальдо руху грошового потоку	-161 335	64 415	101 165	64 415	68 660
Виручка від продажу основних фондів	84 000			-84 000	0
Податки	-2 000	-2 000	-10 000	-6 000	20 000
Витрати на утримання сім'ї	-5 500	-5 500	-5 500	-5 500	22 000
Підсумкове сальдо руху грошового потоку	-144 835	56 915	85 665	28 915	26 660
Накопичена величина грошового потоку	-144 835	-87 920	-2 255	26 660	

З прикладу видно, що підприємство отримало грошей на 26 660 гривень більше, ніж витратило. Слід врахувати, що підприємству довелося звернутися за позикою в першому кварталі для оплати рахунків по добривах. Позика була повністю виплачена в 4 кварталі після надходження коштів.

Наступним важливим кроком є зіставлення розрахунку прибутку і руху грошового потоку. Виглядає це таким чином:

Таблиця 3

Порівняння прибутку підприємства з рухом грошових коштів

		грн.	грн.
	Річний прибуток	3 660	
Плюс	Амортизація	15 000	
Плюс	Позика	84 000	
Плюс	Продаж запасів (зменшення результату інвентаризації)	50 000	
			152 660
Мінус	Купівля техніки	0	
Мінус	Виплата позик	84 000	
Мінус	Витрати на утримання сім'ї	22 000	
Мінус	Податки	20 000	
			66 000
<i>Рівно:</i>	<i>Річне сальдо грошового потоку</i>		<i>26 660</i>

Якщо проаналізувати даний приклад, то видно:

1. Підприємство отримало прибуток 3 660 гривень.
2. У підприємства позитивне сальдо грошового потоку (+26660 грн)
3. У підприємства достатньо грошей для оплати поточних зобов'язань
4. Запаси зменшуються з 100000 гривень до 50000 гривень.

Звернемо увагу на останній рядок. Підприємство отримало позитивне сальдо – 26 660 грн, лише завдяки зниженню запасів в 2 рази. Дефіцит грошової готівки склав – 135 240 гривень. Фактично зменшення запасів направлене на виплату частини операційних витрат, не з'явилося достатнім для покриття всіх витрат в даному

періоді (50000 гривень зниження запасів мінус 26 660 гривень підсумкове сальдо грошового потоку дорівнює 23 340 гривень). Підприємству слід уважно віднести до планування витрат на основну діяльність.

У підприємства дуже високі змінні та постійні витрати, які необхідно максимально знижувати, а саме: змінні витрати – 241 500 грн (або 1380 грн/га), що складає 58% від виручки від продажу або 66% від загальних витрат; постійні витрати – 124 840 грн (або 713,4 грн/га), що складає 30% від виручки від продажу або 34% від загальних витрат.

Підсумкове сальдо руху грошового потоку за рік є позитивним, що свідчить про наявність грошових коштів для покриття витрат. Найбільші витрати у підприємства в 1 кварталі на придбання насіння і добрив, але виручка від реалізації в даний період найменша, отже слід перенести витрати на інший квартал з більшою виручкою для отримання позитивного сальдо на протязі року та у 4 кварталі, коли підприємство повністю розраховується по кредиту, перераховуючи одразу велику суму, тим самим ми отримуємо негативне сальдо у цих кварталах.

Підприємства уникло дефіциту грошових коштів у розмірі 23 340 грн, лише через скорочення запасів до 50 000 грн, отже, необхідно звернути увагу на найвагоміші статті витрат. Постійні витрати: лізинг – 40 000 грн оплата праці і витрати на утримання сім'ї – 48 000 грн 22 000 грн, відповідно; змінні витрати: насіння – 105 000 грн, добрива – 84 000 грн та ПЗМ 52 500 грн

Застосування такого інструменту як бюджетування, в управлінні сільськогосподарським підприємством повинне частково полегшити весь процес планування виробництва. В сукупності з іншими інструментами, такими як "частковий кошторис", математичне моделювання, графіка потреби в робочій силі, застосування інструменту грошового потоку дозволить поглибити розуміння процесу виробництва і, як результат, полегшити підприємству вихід з кризи. Проте, слід пам'ятати, що у відриві від дійсності і без належного контролю над господарськими операціями протягом всього періоду даний інструмент не матиме ніякого значення. Лише динамічний процес планування, перегляду плану, контро-

лю над дотриманням плану і аналізу причин відхилення від плану дасть реальну картину платоспроможності підприємства, балансу діяльності і, найголовніше, полегшить процес планування в наступних періодах. Деякі коментарі по аналізу грошового потоку.

1. Облік зміни результатів інвентаризації: наслідком зменшення запасів стане збільшення сальдо грошового потоку, оскільки частина товару була трансформована в гроші. І навпаки. Збільшення запасів приведе до зменшення сальдо грошового потоку.

2. Облік кредиторської і дебіторської заборгованості: збільшення кредиторської заборгованості на кінець періоду дасть збільшення сальдо грошового потоку, і навпаки; Збільшення дебіторської заборгованості дасть зменшення сальдо грошового потоку, і навпаки.

В.В. Миронов

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри економіки і фінансів
(Херсонський юридичний інститут
Харківського національного університету
внутрішніх справ)

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА: СУТЬ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Становлення української державності має на меті побудову сучасної європейської країни з розвинутою економікою, спроможною задовольнити соціальні та матеріальні потреби її громадян. Економічні інтереси є частиною національних інтересів країни, але на сьогодні саме економіка є найбільш вразливим елементом національної безпеки держави. Ефективна система економічної безпеки держави – це питання існування будь-якої держави, тому її забезпечення є одним із пріоритетних завдань розвитку української держави.

У зв'язку з цим, розглядаючи ті чи інші сторони національної безпеки, особливу увагу варто звернути саме на її економічні аспекти. Адже реалізація будь-яких інтересів держави можлива лише у випадку відповідного розвитку економіки країни. Саме та-

кий кут зору на вказану проблему повинен визначати повсякденну діяльність державних органів. На сьогодні інтереси багатьох країн у сфері економіки є ключовими.

Однією із найважливіших складових економічної безпеки є фінансова безпека. Без фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і, зрештою, підриву системи життєзабезпечення держави з подальшою втра-тою її суверенітету.

Формування і практична реалізація дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки передбачає, перш за все, з'ясування суті цього поняття, визначення факторів, що впливають на її стан, дослідження взаємопов'язаності окремих складових цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структури.

З позицій різностороннього підходу фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають такі фактори:

- рівень фінансової незалежності (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);
- характер фінансово-кредитної політики (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;
- політичний клімат в країні;
- рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери.

Фінансова безпека держави має як внутрішній, так і зовнішній аспекти. Щодо зовнішнього, то це, перш за все, фінансовий суверенітет країни, незалежність національної фінансової системи

від впливу міжнародних фінансово-кредитних організацій і транснаціонального капіталу. Проте вести мову про абсолютну фінансову незалежність в умовах глобалізації не коректно. Адже на фінансовій безпеці України позначаються процеси фінансової глобалізації, що посилюються у світовому співтоваристві. Відтак проблема фінансової безпеки сьогодні виходить за національні межі. Зростає рівень інтеграції та консолідації фінансових ринків, зростають масштаби мобільності капіталу і посилюється інтенсивність його обігу. Як стверджують фахівці, "у світі сформувалися грандіозні потоки "світових грошей", що не підпорядковуються ні національним урядам, ні будь-яким іншим політичним інституціям. Вони не утворилися як вияв потреб виробництва, торгівлі, інвестування чи споживання. Головним їх джерелом є переважно торгівля грішми". Тому при розробці стратегії фінансової безпеки держави важливо скрупульозно аналізувати і враховувати поточну та ймовірну ситуацію на світових валютних ринках і ринках капіталу.

Безпека внутрішньої фінансової сфери України визначається досконалістю правової, організаційної та інституціональної бази, а також політичною стабільністю, рівнем ризиків ринкової кон'юнктури, масштабами тіньової економіки та рівнем корупції в державі.

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку. Фінансова безпека держави включає: бюджетну, податкову, боргову, фінансову безпеку банківської системи, валютну, грошово-кредитну, інвестиційну безпеку, фінансову безпеку страхового та фондового ринку.

Під поняттям бюджетна безпека слід розуміти стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів. В цілому бюджетна безпека держави зумовлюється розміром бюджету, рівнем перерозподілу ВВП через бюджет, розміром, характером та рівнем дефіциту бюджету, методами фінансування останнього, масштабами бюджетного фінансування, процесом бюджетотворення, своєчасністю прийняття та характером касового виконання бюджету, рівнем бюджетної дисципліни.

Податкова безпека держави визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні, корпоративні інтереси платників податків. З позицій фіскальної достатності проблема податкової безпеки зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто пам'ятати, що на фіскальну безпеку держави впливають численні податкові, часто необґрунтовані, пільги. Разом з тим, податкова безпека держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згорання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак – до скорочення податкової бази.

Боргова безпека держави – певний рівень державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, який дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність держави, зберігаючи при цьому економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми і відсотків без загрози втрати суверенітет одночасно підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу.

Фінансову безпеку банківської системи в цілому та її окремих складових слід розглядати у двох аспектах. По-перше, з погляду фінансових наслідків її (їх) діяльності для країни загалом та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з точки зору недопущення та відвернення реальних і потенційних загроз фінансовому стану усієї банківської системи країни, Національного банку України та банківським установам. Загалом, сутність фінансової безпеки банківської системи полягає у забезпеченні найефективнішого використання ресурсного потенціалу, створенні сприятливих умов для реалізації економічних інтересів банківських установ, попередженні внутрішніх і зовнішніх загроз банківській системі, створенні умов її стабільного й ефективного функціонування.

Грошово-кредитна безпека – такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення. При цьому величина позичкового процента має бути достатньою для насичення трансакційного попиту на гроші й переходу до політики "довгих грошей", а розмір грошової маси повинен бути достатнім для обслуговування нею господарських оборотів.

Фінансова безпека фондового ринку – оптимальний обсяг його капіталізації (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру та рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів і держави в цілому. Оцінюючи безпеку фондового ринку в цілому, треба вести мову про безпеку ринку державних цінних паперів і ринку корпоративних цінних паперів, а також решти його сегментів: ринків акцій, облігацій, векселів, казначейських зобов'язань, ощадних сертифікатів, біржового та позабіржового ринків.

Під фінансовою безпекою страхового ринку в цілому і конкретного страховика зокрема слід розуміти такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволить їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування. Фінансова безпека ринку страхових послуг, що залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників, перш за все визначається станом його розвитку, фінансовою результативністю та ефективністю діяльності. Водночас вона зумовлена і реальним фінансовим станом суб'єктів господарювання.

Таким чином, зростає актуальність проблеми забезпечення фінансової безпеки як однієї із найважливіших складових національної економічної безпеки кожної держави та проблеми, що долаючи національні кордони прогресуючими темпами стає глобальною.

М.М. Балахнічова

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і фінансів
(Херсонський юридичний інститут
Харківського національного університету
внутрішніх справ)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СУЩНОСТИ БЮДЖЕТА

На фундаменте философского смысла бюджета как одного из процессов жизнеобеспечения государства развилась особая сфера экономической теории – наука о бюджете. Основной функцией науки является разработка и теоретическая систематизация объективных знаний о каком-либо предмете или явлении. Основными структурными элементами теоретического познания как высшей и наиболее развитой формы познания выступают: идея, проблема, гипотеза, теория. Вместе с тем, они выступают как "узловые моменты" построения и развития знания на теоретическом уровне.

Следуя от философии бюджета к методологии его формирования и методическим основам организации, от старинных трактатов к современным теориям необходимо затронуть такую проблему как множественность дефиниций термина "бюджет".

Сегодня трудно назвать автора, который ввел в обиход термин "бюджет". Из английского языка этот термин перешел во все языки мира. По мере развития и совершенствования теорий бюджета происходила эволюция взглядов на понимание термина "бюджет":

1. Основной элемент государственно-хозяйственного законодательства (*Staatswirtschaftliche Gesetzgebung*).

2. Ведомость, содержащая предвидение доходов и расходов на протяжении определенного периода; это таблица, рассчитывающая и сравнивающая доходы, которые должны поступить, и расходы, которые необходимо осуществить.

3. Роспись государственных доходов и затрат на определенный период времени, рассматриваемая государственными учреждениями и утверждаемая верховной властью.

4. План государственного хозяйства на будущий период, представляющий собой вычисление всех доходов и расходов государства.

5. Основной финансовый план страны.

6. фонд финансовых ресурсов, находящийся в распоряжении органов исполнительной власти определенного уровня и использующийся для выполнения возложенных на них функций, предусмотренных Конституцией .

7. Система экономических по своему содержанию отношений по поводу создания, распределения и использования денежных средств государства .

8. Совокупность законодательно регламентированных отношений между государством и юридическими и физическими лицами по поводу распределения и перераспределения ВВП, а при определенных условиях - и национального богатства с целью формирования и использования централизованного фонда денежных средств, предназначенного для обеспечения выполнения государством его функций .

9. Совокупность финансово-экономических отношений по поводу формирования и использования централизованного фонда денежных средств государства .

10. Часть стоимости валового внутреннего продукта, обособленная в процессе его движения в форме общественного денежного фонда, находящегося в распоряжении органов государственной власти и местного самоуправления и использующегося на одобренные обществом в лице представительских органов экономические, социальные, политические цели .

Таким образом, определение бюджета охватывает такие объекты, как:

- централизованный фонд денежных средств;
- система денежных отношений;
- роспись доходов и расходов государства;
- финансовый (бюджетный) план;
- законодательный (бюджетный) акт.

Как видно, происходит несоблюдение формальной логики: каждому объекту (документу, отношению, предмету) свойственно свое собственное, только ему присущее определение. При этом никто не называет "финансами" одновременно и финансовый документ, и финансовые ресурсы.

Мы считаем, что от бюджета государства следует отличать бюджетный акт (закон), периодически издаваемый государством и закрепляющий пересмотр и изменения государственных доходов и расходов, обуславливаемые непрерывными переменами в экономике страны (рост, понижение или перераспределение национального дохода и т.д.) и в социально-политических отношениях.

Пересмотр государственного бюджета в наше время обычно производят ежегодно. Ранее, когда темп экономической и политической жизни был более медленным, пересмотр государственного бюджета производился один раз в 2-3 и более лет (или наоборот - 2 раза в год, как, например, в послереволюционные годы в России). Бюджетный акт, который появляется после таких пересмотров, учитывает уже происшедшие изменения (установление или отмену налогов, расширение или сокращение армии, изменение заработной платы государственных служащих и т.д.). Имеется тенденция по возможности все изменения в доходах и расходах приурочивать к моменту ежегодных пересмотров бюджетных планов. Это связано с появлением возможности сопоставить и увязать все конкурирующие между собой потребности и открывающиеся возможности в области доходов.

Имеют место случаи, когда финансовые теоретики отождествляют бюджетный акт с самим бюджетом. В действительности же государственный бюджет, как и само государство, существует вне зависимости от того или иного акта. Периодические бюджетные акты не создают системы, а только периодически подтверждают с соответствующими изменениями ту совокупность правовых норм и предписаний, которые санкционируют и регулируют получение и распределение материальных средств государства. Государственный бюджет существует столько же времени, сколько и само государство.

От государственного бюджета следует также отличать и бюджетный план, заключающий в себе план равновесия между государственными расходами и доходами. Другими словами, бюджетный план представляет собой основной финансовый документ государства, в котором бюджет выражен количественно. Бюджетный план может охватывать период, совпадающий с обычным бюджет-

ным периодом, но может и выходить за его пределы (растягивается на ряд лет и носит ориентировочный характер). При этом бюджетный (или финансовый) план может быть или общим (т.е. охватывать все важнейшие части бюджетной системы), или частным (касаясь какой-либо одной части, например, план погашения или уменьшения государственного долга).

Часто бюджетный план смешивают с государственным бюджетом, считая что государственный бюджет представляет собой установленный на определенный период план государственных доходов и расходов. Однако план применительно к общественно-экономическим явлениям всегда только проект. Если же план-проект приведен в действие, он перестает быть планом.

Также от государственного бюджета следует отличать роспись государственных доходов и расходов, которая является всего лишь цифровым выражением (таблицей) государственного бюджета.

Глубокое различие в определениях государственного бюджета, даваемых разными теоретиками (бюджет – это план, бюджет – это акт, бюджет – это роспись) дополняется существованием обобщенного определения, по которому государственный бюджет есть одновременно и совокупность государственных доходов и расходов, и план ведения государственного хозяйства, и законодательный акт, на основании которого собираются доходы и производятся выплаты.

Также не стоит отождествлять государственный бюджет с централизованным фондом денежных средств, так как последний является всего лишь формой его проявления.

Раскрыть сущность явления, можно только проникнув в его глубинные свойства, выявив причины появления и законы функционирования. Реальное содержание бюджета как экономического явления неотъемлемо от формы его проявления. Основной формой проявления бюджета являются финансовые ресурсы, главным образом денежные (бюджетные) фонды. В связи с этим ряд экономистов и называют их бюджетом. В целом форма, как правило, скрывает сущность явления. И задача науки состоит в том, чтобы проникнуть в его внутреннее содержание.

В целом бюджет является достаточно сложным экономическим явлением. В бюджете заложена своеобразная двойственность, по-

сколькx он отображает экономические отношения и одновременно является денежным фондом. Здесь есть видимая объективная сторона – бюджет как экономическое явление, и субъективная – как форма проявления.

Бюджет осуществляет многостороннее регулирующее влияние на процесс расширенного воспроизводства. Ведь постоянно на всех уровнях хозяйствования от отдельного предприятия до общественного производства в целом возникает необходимость в разных по объему бюджетных фондов.

Бюджет содействует формированию рациональной структуры производства, стимулирует развитие приоритетных отраслей экономики, социальной и научно-производственной инфраструктуры. Значение бюджетных отношений раскрывается посредством таких категорий как: налоги, сборы, платежи, субсидии, субвенции и другие виды движения денежных ресурсов. Таким образом, мы считаем, что бюджет – это система денежных отношений, связанная с образованием, распределением и использованием бюджетного фонда. Бюджет как самостоятельная экономическая категория, будучи частью финансов, характеризуется теми же признаками, которые присущие финансам в целом, но одновременно имеют свои особенности, которые отличаются от других сфер и звеньев финансовых отношений.

С.И. Меженская

кандидат экономических наук, доцент
(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)

РЕСУРСНО-ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

В период разразившегося кризиса в Украине обострились многие негативные явления, среди которых следует обратить внимание на разрегулированность естественных ограничений, связанных как с потреблением ресурсов, так и с экологическим эффектом производственной деятельности.

В период кризиса обнажилась еще одна составляющая национальной безопасности - ресурсно-экологическая, основные проявления которой специалисты усматривают в следующем:

- потребительское отношение к природным ресурсам и экологическим системам;
- выдача разрешений на строительство экологически опасных объектов без предварительного расчета уровня риска и негативного воздействия на окружающую среду;
- антропогенное изменение территорий и морских акваторий в результате размещения различных промышленных, транспортных и иных объектов;
- развитие ресурсоемкого производства и использование технологий недостаточно высокого уровня, что приводит к хищническому использованию природных ресурсов;
- недостаточное развитие правовой базы природопользования;
- несовершенство государственного экологического регулирования, в том числе системы платежей за загрязнение окружающей природной среды, которые на сегодняшний день практически играют роль источника финансирования, а не стимулятора рационального природопользования и др.

Сложная экологическая обстановка сложилась в Луганской области и особенно в Лисичанско-Рубежанском регионе, где сосредоточены основные предприятия химической промышленности. В указанном регионе зарегистрировано загрязнение подземных вод на территории более 30 квадратных километров.

Ежегодно предприятия Луганской области осуществляют сброс 400 млн.куб.метров оборотных вод. При этом 70% сбрасываемых вод - загрязненные, то есть не прошедшие соответствующую очистку.

Выброс отходов в атмосферу осуществляют около 700 промышленных предприятий в объеме более 500 тыс. тонн в год. По объемам выбросов загрязняющих веществ в атмосферу Луганская область занимает третье место в Украине.

Официально общая площадь свалок на территории региона составляет 450 га (по неофициальным данным, в несколько раз больше). [1]

Вполне понятно, что в период кризиса экономические проблемы оттесняют экологические на второй план. Сейчас наблюдается четко выраженная тенденция утраты промышленными предприятиями способности производства сложной и наукоемкой продукции. Причем не только новой, но и выпускаемой ими ранее в условиях более стабильного развития. Из этого следует, что под угрозой находится техническое перевооружение производственного потенциала большинства металлургических предприятий, транспорта, химии, занимающихся добычей полезных ископаемых и ряда других.

Статистика свидетельствует, что многие предприятия указанных отраслей просто останавливаются из-за отсутствия возможностей возместить обвальное выбытие основных производственных фондов, не говоря уже о внедрении природосберегающих технологий и использовании на предприятиях средств защиты окружающей среды.

Разрушение производственного потенциала предприятий, как главного фактора жизнедеятельности, в кризисные периоды развития представляют наибольшую опасность. В этот период условия хозяйствования таковы. Что не обеспечивается способность потенциала к воспроизводству. Для этого предприятия могут приобретать ресурсы только исходя из результатов своей деятельности, а также за счет заемных средств. Оба эти источника инвестиций в кризисной ситуации у предприятий, как правило, оказываются перекрыты. И они вынуждены в такой ситуации выживать "любой ценой", пренебрегая требованиями экологической безопасности. Поиск путей решения проблем окружающей среды откладывается до улучшения экономической ситуации.

А между тем, как подсказывает практика, экономический рост возможен лишь на основе эффективного конкурентоспособного производства, которое эффективно и рационально использует все ресурсы, в том числе и природные.

Но в сложившейся ситуации нельзя винить только руководителей предприятий. В данном случае усиление ресурсно-экологической опасности обусловлено целым рядом негативных тенденций, ставшими угрозами экономической безопасности Украины. Преж-

де всего, следует отметить пассивность самого государства в регулировании указанных вопросов; отсутствие концепции, стратегии и программы дальнейшего развития с реально достижимыми целями; усилением долговой зависимости Украины; рост объемов "теневой" экономики. На сегодняшний день не разработаны вопросы повышения дееспособности государства в сфере ресурсно-экологической безопасности. Важным шагом на пути решения проблемы могла бы стать подготовка научного базиса ресурсно-экологической безопасности, что позволило бы рассмотреть общеметодологические аспекты изучения и решения проблемы, включая вопросы классификации факторов и видов экологических угроз, концептуальные подходы к реформированию механизмов управления ресурсно-экологической безопасностью, определение прикладных аспектов проблемы обеспечения ресурсно-экологической безопасности предприятий и государства в целом.

Анализируя сложившуюся ситуацию следует отметить, что угроза экономической безопасности нашего государства видится еще и в том, что экологический аспект указанной проблемы может дать возможность индустриально развитым странам усилить вмешательство во внутренние дела Украины, оказывая экономическое и политическое давление, выдвигая свои требования и ставя различные условия при оказании финансовой помощи и кредитовании; внедряя таможенные тарифы и торговые барьеры на экологически опасную продукцию, что также негативно скажется на том секторе экономики Украины, который ориентирован на экспорт сырья и полуфабрикатов; перемещая экологически опасные производства на территорию нашего государства; ввозя в Украину вредные отходы промышленности для захоронения.

Рассматривая ресурсно-экологическую безопасность как одну из составляющих национальной безопасности страны, следует сказать, что это безальтернативный путь ее дальнейшего устойчивого развития. Для ее обеспечения необходимо решить ряд важнейших вопросов, находящихся в компетенции Министерства экологии и природных ресурсов. Это прежде всего:

- обеспечение участия нашего государства в международных системах ресурсной и экологической безопасности;

- ориентация социально-экономического развития на ресурсосбережение; способствование созданию экологически чистой техники и технологий;

- разработка систем оценок и прогнозов возможных ресурсных и экологических угроз;

- разработка мероприятий по предупреждению экологических рисков на всех этапах планирования и реализации хозяйственных планов, программ, проектов.

В масштабах области и города администрациям целесообразно наладить систематизированный учет предприятий как источников загрязнения окружающей среды. Создать базу данных по предприятиям с указанием степени их негативного воздействия на окружающую среду.

Производить ежеквартальный анализ и ранжирование предприятий по степени их негативного воздействия на окружающую среду.

Разработать систему контроля степени соответствия экологическим требованиям на промышленно опасных производственных объектах.

Разработать систему планирования и исполнения превентивных мер для повышения степени ресурсно-экологической безопасности промышленно опасных производственных объектов.

Провести учет и анализ природоохранных мероприятий на крупных промышленных объектах.

Отработать систему контроля наличия у предприятий разрешений на выбросы и сбросы веществ, лимитов размещения отходов производства и потребления.

Полагаем, что проведение указанных мероприятий будет способствовать повышению дееспособности государства в сфере ресурсно-экологической безопасности и его устойчивому развитию.

Использованная литература:

1. Материалы Интерфакс - Украина [http:// www. Podrobnosti. ua/ tehnologies/ 2008/ 07/ 23/ 442950. html](http://www.Podrobnosti.ua/tehnologies/2008/07/23/442950.html)

С.М. Андросов

кандидат юридических наук,
доцент кафедры экономической безопасности
(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)

АНАЛИЗ ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОГО МЕХАНИЗМА ПОВЫШЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ КРЕДИТНО-БАНКОВСКИХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Транснационализация хозяйственных связей в области кредитно-банковской деятельности, и, главным образом, эволюция теоретических представлений относительно глобализационных процессов, обуславливают острую необходимость разрешения комплекса теоретических и практических задач. В данном аспекте особую актуальность приобретает теоретический анализ повышения безопасности хозяйственных кредитно-банковских обязательств.

Следует заметить, что подавляющее число современных отечественных и зарубежных исследователей, анализируют указанную проблематику с точки зрения обеспечения финансовой устойчивости банковских учреждений [1-2]. В предмет исследования ряда теоретиков была включена так же методология достижения надежности и устойчивости (безопасности) отдельно взятого банка [3-5]. Несмотря на достигнутые результаты указанных авторов, в подавляющем числе работ, анализ безопасности банковской деятельности осуществлялся с позиции обеспечения сугубо экономической устойчивости банковской системы на основе обеспечения локальной устойчивости отдельных кредитных организаций. Следует признать, что данная проблема нуждается в дальнейшем изучении ее хозяйственно-правовой специфики.

Решение вышеуказанных проблем может способствовать разрешению таких практических и теоретических задач, как:

- обеспечение национальной безопасности Украины в условиях интеграционных процессов, непосредственно затронувших банковскую систему Украины;
- повышение эффективности хозяйственных "правил игры" в сфере банковского кредитования;

- способствование развитию инструментальной функции хозяйственного права.

Основной задачей данного исследования является анализ экономико-правового механизма повышения безопасности хозяйственных кредитно-банковских обязательств.

Под угрозой безопасности банковского кредитования в данном исследовании понимается возможность нанесения ущерба (вреда) субъектам хозяйственного кредитно-банковского обязательства.

В процессе анализа поставленной проблематики особого внимания заслуживает подход некоторых российских авторов, характеризующий разграничением юридической и экономической составляющих банковской безопасности. Под юридической составляющей понимается предотвращение возможной опасности угрозы, в то время как экономическая составляющая характеризуется определением мер по минимизации банковского риска и продолжению банковской деятельности в условиях возможной опасности [6]. Аналитический расчет уровня кредитного риска и анализ его экономической природы, всесторонне проанализированный рядом авторов [7-9], являются предметом отдельной экономической научной разработки и выходят за пределы данного исследования.

В качестве основного направления повышения безопасности хозяйственных кредитно-банковских обязательств следует понимать совершение их субъектами конкретных действий, позволяющих предотвратить риск неблагоприятных последствий реализации правоотношений. Указанные меры способствуют своевременной нейтрализации развития кризисных, дестабилизирующих тенденций в сфере функционирования хозяйственного кредитно-банковского механизма. Указанная деятельность субъектов банковского кредитования отвечает требованиям части 2 статьи 193 Хозяйственного кодекса Украины [10].

В процессе обеспечения кредитной безопасности весьма актуальным является определение уровня кредитоспособности субъекта хозяйствования - потенциального заемщика. Примечательно, что в современной науке вплоть до сегодняшнего дня отсутствует единое, общепризнанное определение понятия кредитоспособности [11, С. 131].

Следует отметить, что в процессе определения уровня кредитоспособности заемщика необходимо учитывать как его финансо-

во-хозяйственное состояние (объективный критерий), так и готовность (желание) к возврату кредита (субъективный критерий).

Проведение службой безопасности банка комплекса разведывательных мер, направленных на выявление истинного юридически-субъективного отношения заемщика к будущему кредитному обязательству, в определенной мере повышает безопасность хозяйственного кредитно-банковского обязательства. Указанные мероприятия могут быть реализованы посредством бесед банковских служащих с сотрудниками предприятия заемщика или его контрагентов.

Предметом тщательного анализа сотрудников банковского учреждения должна выступать и деловая активность заемщика. Особое внимание при этом целесообразно уделять дисциплине заемщика по ранее предоставленным кредитам. Указанная информация может быть накоплена у кредитора (при условии наличия предыдущих деловых контактов с заемщиком) либо получена в бюро кредитных историй (далее Бюро). Являясь неотъемлемым атрибутом подавляющего большинства зарубежных банковских систем, Бюро призваны минимизировать риски, связанные с предоставлением кредитов и займов, а также гарантировать своевременность и полноту исполнения кредитно-банковского обязательства [11, С. 3-4].

Достаточно важной формой контроля над качеством кредитного портфеля, используемого большинством иностранных банков, является аудиторская проверка кредитных соглашений [12, С. 108], носящая, как правило, негласный характер для сотрудников кредитных служб банковского учреждения. Подобную практику следует признать вполне приемлемой. Руководству банка целесообразно периодически инициировать подобные негласные проверки силами аудиторских служб в целях получения достоверной информации о реальном состоянии кредитного портфеля банковского учреждения. Результаты проведения таких проверок могут выявить существенные недостатки организации кредитной политики банка либо умышленные нарушения, допущенные сотрудниками кредитных отделов и повысить эффективность корректировки сложившихся в банке методов кредитования.

Современная практика банковского кредитования, осуществляемая в условиях постоянного внедрения в практику инноваци-

онных моделей кредитования, обуславливает острую необходимость применения новых технологий управления кредитным риском. Зарубежная практика банковского кредитования успешно использует в качестве действенного мониторингового инструмента систему риск-менеджмента. В рамках нашего государства уже принята попытка нормативно-правового урегулирования данной формы контроля банковских рисков [13]. В настоящий момент под системой риск-менеджмента понимается система управления рисками, включающая в себя стратегию и тактику управления, направленная на достижение основных целей банка.

К сожалению, анализ отечественной практики хозяйствования в сфере банковского кредитования позволяет сделать выводы о формальной природе национальной системы риск-менеджмента. Следует заметить, что полноценная система риск-менеджмента должна включать в себя управленческую, идентификационную и сопроводительную (мониторинговую) системы, что закреплено в п. 1.8. Постановления Правления Национального банка Украины № 361 от 02.08.2004 г. [13]. Процесс управления рисками в рамках данного контрольного инструмента должен характеризоваться интеграцией таких функциональных и структурных подразделений банка, как наблюдательный совет, правление банка, профильные комитеты, подразделения риск-менеджмента, фронт-офисы, бек-офисы, а также службы внутреннего аудита.

Учитывая тот факт, что субъекты хозяйствования достаточно часто привлекают кредиты международных финансовых организаций, национальные банки-агенты указанных заемщиков должны осуществлять свою мониторинговую деятельность в тесном взаимодействии с надзорными органами стран-кредиторов. Данная точка зрения находит свое подтверждение в научной литературе [14, С. 257].

В целях повышения безопасности хозяйственного кредитно-банковского обязательства особое внимание его участников должно быть уделено и правовой стороне оформления хозяйственного кредитно-банковского обязательства, а также обеспечивающего его правоотношения. Очевидно, что правовая культура оформления кредитного договора, гарантийных, залоговых и иных отношений

в определенной мере оказывают влияние на процесс минимизации кредитного риска.

В заключении хотелось бы сделать следующие выводы.

Под безопасностью кредитования субъектов хозяйствования следует понимать особое состояние защищенности хозяйственных кредитно-банковских обязательств от внешних и внутренних угроз. Эффективность повышения безопасности кредитования субъектов хозяйствования непосредственно зависит от качества определения кредитоспособности должника (необходимо учитывать как объективный (финансово-хозяйственное состояние) так и субъективный (готовность, желание возвращения кредита) составляющие кредитоспособности), анализа эффективности перспектив кредитного проекта, надлежащей организации банком внутреннего мониторинга кредитных обязательств, применения инновационных средств управления кредитным риском (систем риск-менеджмента, автоматизации операций по предоставлению и учету гарантийных операций).

Проанализированный в данной статье экономико-правовой механизм повышения безопасности хозяйственных кредитно-банковских обязательств должен стать предметом дальнейшего научного осмысления. Результативность данного исследования будет способствовать правильному и юридически корректному решению хозяйственных кредитно-банковских споров, а также предупреждению нарушения прав и охраняемых законом (договором) интересов участников хозяйственных кредитных обязательств.

Использованная литература:

1. Бучко М.Б. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її попередження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2002. - 19 с.
2. Брагинский М.И. Договорное право. - Кн. Первая: Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. - 2-е изд., завод 6-й (стереотипный). - М.: Статут, 2003. - 848 с.
3. Роуз Питер С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. - М: Дело, ЛТД, 1993. - 768 с.
4. Молчанов А.В. Коммерческий банк в современной России: теория и практика. - М.: Финансы и статистика, 1996. - 272 с.

5. Синки Дж. Ф. Мл. Управление финансами в коммерческом банке. – 4-е изд. / Пер. с англ. -М.: Catallaxy, 1994. – 657 с.
6. Шурпаков В.А. Проблемы методологии анализа банковской безопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/arhiv11s10.htm>
7. Банковское дело/ Под ред. д.э.н. проф. Г.Г. Коробовой. – М.: Юристъ, 2002. – 800 с.
8. Cauoette J., Altman E.I., Narayanan P. Managing credit risk: The next great financial challenge. – L.: John Wiley & Sons, Inc., 1998. – 789 p.
9. Jorion P. Value at Risk: the New Benchmark for Managing Financial Risk. – 2 ed. – McGraw-Hill, 2001. – 768 p.
10. Господарський кодекс України прийнятий // Офіційний вісник України від 28.03.2003 - 2003 р., № 11, стор. 303, стаття 462.
11. Андросов С.М. О необходимости создания консультационных центров оценки кредитоспособности субъектов хозяйствования в Украине / С.М. Андросов, О.А. Бурбело // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 3. – С. 131-133.
12. Мороз А.Н. Основы банковского дела. – К.: Литра, 1994. – 585 с.
13. Про схвалення методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361 // Юридичний вісник України. – 2004. – № 37. – С. 5-18.
14. Банківське право: українське та європейське / П.Д. Біленчук, О.Г. Диннік, І.О. Лютий, О.В. Скороход; / За ред. П.Д. Біленчука: Навч. посіб. – К.: Атіка, 1999. – 400 с.

Г.І. Волкова
заступник начальника кафедри
економіко-правових дисциплін
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАН ТА НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Невід’ємною складовою економічної реформи і важливою умовою державної незалежності є забезпечення продовольчої безпеки України.

Світова практика засвідчує, що кожна країна, незалежно від рівня свого розвитку, прагне гарантувати достатній раціональний рівень харчування для всіх соціальних верств населення – за нормальних умов та мінімально необхідний – за надзвичайних обставин (криза, війна, стихійне лихо тощо). Державна політика неможлива без чіткої державної програми продовольчого забезпечення.

Особливого значення у зв'язку з цим в нинішніх умовах набуває новий економічний підхід, нова економічна модель формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. Нам необхідна вихідна концептуальна схема-модель щодо сільськогосподарських проблем і їх розв'язання.

Питаннями вирішення продовольчої безпеки й ефективності продовольчого сектора займалася потужна когорта вчених-аграрників, серед яких П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, О.І. Гойчик, В.І. Бойко, Е.О. Фірсов та інші. Проте дослідження проблем продовольчої безпеки, зокрема у нових економічних умовах, не можна вважати вичерпаними.

За останні роки проблема продовольчого забезпечення в Україні різко загострилась. У цілому споживання в калорійному еквіваленті зменшилося на третину: з досить високого показника майже у 3600 ккал на душу населення у 1990 році до 2540 ккал у 2007 році, при мінімальній міжнародній середній нормі споживання – 2500 ккал на добу. За аналізований період майже вдвічі скоротилось споживання найбільш корисних і необхідних продуктів тваринного походження [1, с.140].

Ситуація, що склалася у вирішенні питання продовольчого забезпечення населення, вимагає особливої уваги ґрунтовного аналізу і нового підходу, нової концепції у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України.

Слід зазначити, що у практиці більшості держав світу спостерігається стійка підпорядкованість процесу виробництва процесові споживання з точки зору інтересів суспільного відтворення, адже суспільство виробляє, щоб споживати, а не навпаки.

За рахунок сучасних технологій багато країн світу спромоглися підняти рівень своєї само забезпеченості продовольством, само захищеності, створення необхідних запасів продовольства і тим са-

мим знизити свою залежність від імпорту. Такі держави, як Франція, Бельгія, Німеччина, Японія, Великобританія, Канада, США, успішно вирішують свої проблеми і не відчують продовольчої кризи. Скажімо, Франція, яка за чисельністю населення майже рівна з Україною і має майже наполовину меншу площу ріллі, виробляє на душу населення основних видів продукції у 1,5-2,5 рази більше. Така держава, як Бельгія, що має 1,5 млн. га сільгоспугідь і понад 10,2 млн.чол населення, з яких лише 2,8% зайнято в сільському господарстві, не відчуває продовольчої кризи. Успішно вирішує свої продовольчі проблеми і Японія з населенням понад 132 млн. чол. за наявності лише 5,4 млн. га сільгоспугідь. Природно, в різних країнах світу – різкий рівень самозабезпеченості продовольством, який зумовлюється насамперед технологічним рівням виробництва сільськогосподарської продукції, наявністю державної підтримки аграрного сектора економіки та здійсненням заходів щодо захисту вітчизняного товаровиробника.

Не можна обминути того факту, що історично продовольча проблема завжди перебувала в полі зору директивних и виконавчих органів України. Вживалися відповідні заходи, спрямовані на досягнення науково-обґрунтованих норм споживання продовольчої продукції на душу населення. Тому до 1991р. виробництво сільськогосподарської продукції в Україні мало досить високий рівень. Так, щорічно приріст валових зборів зерна за період 1075-1990рр. в Україні становив 696 тис.т., у тому числі кукурудзи – 282 тис. т, що вказує на значні потенційні можливості виробництва зерна. На той час Україна виробляла на душу населення 1 т зерна. Щорічний приріст виробництва молока і м'яса за аналогічний період становив відповідно 217 і 76 тис.т. За кількістю продукції, що вироблялася, Україна належала до країн з високим рівнем АПК.

Проте перехід до ринкової економіки виявився дуже складним і мав негативні соціальні наслідки. У перші роки розбудови державності проявилися протиріччя між галузями АПК, сталася дестабілізація кредитно-фінансової і грошової системи, знизився рівень платоспроможності населення і попиту на продукти харчування.

Так, в 2007 році ціни на продовольство виросли в світі на 40%, а в Україні – на 70%. [2, с.25]. Випередження зростання цін в Украї-

ні зберігається й в 2009 році. Це свідчить про освоєння в державі ринкової системи господарювання та поступове зближення в зв'язку з цим умов формування цін в Україні з світовими правилами. У цілому ж, причинами зростання цін, на думку П.Т. Саблука, є: а) переорієнтація структури посівних площ на користь вирощування сільськогосподарських культур для виробництва біологічного палива; б) зростання цін на паливо, добрива, матеріально-технічні ресурси, енергоносії; в) зниження запасів на окремі види продовольства (зерно, м'ясо); г) скорочення сільськогосподарського виробництва внаслідок поганих погодних умов.

Специфічні особливості функціонування аграрної сфери (залежність від погоди, уповільнений кругообіг ресурсів, сезонність, безпосереднє задоволення запитів людини при вживанні й т.і.) свідчать про використання механізму державної підтримки всіма країнами. У СНД, особливо в Україні, рівень такої підтримки найнижчий. Якщо в країнах ЄС така підтримка в перерахунку на одиницю виробничої продукції складає 32%, в США – 16, у Росії – 6, то в Україні – менше 5%. За оцінками фахівців забезпечення продовольчої безпеки країни може істотно ускладнитися в зв'язку з майбутнім приєднанням до ВТО. При жорсткому вживанні норм ВТО ввезення імпортного продовольства ймовірно виросте до 55-60% і практично поставить Україну в повну залежність від імпорту. Крім того, при вступі до ВТО передбачається обмеження державної підтримки сільського господарства, й без того на сьогоднішній день дуже низькою. Відомо, якщо імпорт перевищує 20%, то вже припиняється ефект кумуляції, тобто галузь вже не в змозі впливати на основу економіку щодо підтримки її зростання. Інакше кажучи, 20% - це важливий економічний поріг, який визначає стагнацію. Реально імпорт вже перевищує порогову величину продовольчої безпеки, оскільки при цьому рівні імпорту він служить не доповненням внутрішнього виробництва, а його пригнічує, призводить до звуження відтворювання в галузі та потенційно веде до спаду виробництва.

Особливо небезпечна ситуація складається із забезпеченням великих міст, промислових центрів і окремих регіонів, постачання яких на 50-70% залежить від імпортних постачань продовольства.

Зосередження державою зусиль інших галузей економіки (промисловості, матеріально-технічного постачання) на інтересах сільськогосподарського виробництва, забезпечуючи експорт матеріальних ресурсів (метал, добрива, палива) лише за умови задоволення потреб власного, в першу чергу сільськогосподарського, виробництва, вирішивши тим самим його потреби в необхідній кількості матеріальних ресурсів.

Відомо, що масштабність і напрями розвитку аграрного виробництва, його ефективність і конкурентоспроможність визначає створення матеріально-технічної бази, особливо її активна частина – машини та устаткування. Тим часом частина сільського господарства в основному капіталі національної економіки України зменшилася за 10 останніх років з 25 до 5%. Машинами та устаткуванням аграрні підприємства забезпечені на 45-65%, більшість яких зношені. Енергетичні потужності сільськогосподарських підприємств у 2006 році зменшилися в 2,5 рази порівняно з 1990 роком. Така ж динаміка наявної кількості тракторів, комбайнів, кормозбиральної техніки.

Навантаження орної землі на трактор в Україні в 4-20 разів, а посівів зернових на комбайн – в 4-8 разів більше, ніж в розвинених країнах світу. Вітчизняні машини й устаткування відстають від світових на 2-3 покоління. Щорічні втрати зерна при прибиранні оцінюються в 1,6-2,0 млрд. доларів, а по сільському господарству в цілому – 3-3,6 млрд. доларів. Технологічна потреба аграрного сектора в технічних засобах вимірюється в 50-56 млрд. доларів.

Усі вищеназвані проблеми примушують переглядати цілі і напрями аграрної політики, направлені на забезпечення продовольчої безпеки країни.

Рішенню проблеми забезпечення продовольчої безпеки винне сприяти ухвалення системи нормативних і правових актів, що відображають специфічні сторони цієї багатогранної і складної проблеми. Перш за все, йдеться про ухвалення закону "Про продовольчу безпеку".

У цьому законі повинні бути закріплені заходи, необхідні для забезпечення колективної продовольчої безпеки:

- рівні фізичної та економічної доступності продовольства для різних категорій;

- ступінь залежності продовольчого постачання країни та ресурсного забезпечення агропромислового комплексу від імпортних поставок;

- розміри стратегічних, оперативних і перехідних продовольчих запасів у зіставленні з їх нормативними рівнями;

- необхідна питома вага вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства в загальному обсязі їх споживання в товарних ресурсах;

- ступінь задоволення фізіологічних потреб у компонентах і енергетичному змісті харчового раціону та його відповідність обмеженням за змістом у продуктах шкідливих для здоров'я речовин.

Ухвалення вищезазначеного закону сприятиме удосконаленню якості виробництва продукції, підвищенню його ефективності, а також вирішенню енергетичної та продовольчої проблеми в цілому.

Використана література:

1. Білик Ю.Д. Продовольча безпека України: стан та перспективи використання потенційних резервів. – Матеріали третіх зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників.- К.: ІАЕ УААН, 2005, с.140.

2. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира.- Економіка АПК, 2008, № 8, с.25

А.В. Бериславська

викладач кафедри економіки і фінансів
(Херсонський юридичний інститут
Херсонського національного університету
внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кримінальна відповідальність за будь-який злочин у сфері господарської діяльності зобов'язує до розгляду проблем, пов'язаних з визначенням поняття господарських злочинів, їх класифікації, встановлення суспільних відносин, на які вони посягають, а отже, ви-

значення об'єкта цих злочинів. Дискусійний характер питання про поняття та класифікацію раніше "господарських", а нині злочинів "у сфері господарської діяльності", зумовлений, безперечно, складним, неоднорідним та неоднозначним характером діянь, які традиційно охоплюються цими поняттями.

На підставі аналізу чинного законодавства України можна стверджувати, що значна кількість статей кримінального закону прямо пов'язана з правовими нормами регулятивного характеру, які встановлюють схвалені й підтримані державою моделі поведінки суб'єктів у будь-яких сферах життя. Статті КК України про злочини у сфері господарської діяльності, як показує їх вивчення, мають тісний зв'язок, насамперед, із цивільно-правовим законодавством, із правовими нормами та інститутами, що регулюють питання підприємницької діяльності та її організаційних форм, правила виробничої, торговельної, іншої комерційної і господарської діяльності, функціонування фінансової, кредитної та грошової системи держави. Отже, зазначені вище норми кримінального права охороняють від посягань ту сферу суспільного життя, що включає в себе економічну діяльність і регулюється положеннями відповідного законодавства. Саме у цій сфері формуються і функціонують ті суспільні відносини, які охороняються законодавством про господарські злочини, інакше кажучи – саме тут локалізується родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності. Визначення характерних ознак цього об'єкта дозволяє правильно зрозуміти особливості, які вирізняють злочини у сфері господарської діяльності від інших злочинних посягань, і на цій основі дати поняття господарського злочину. З практичної точки зору, правильне визначення особливостей господарських злочинів надає можливість правильно кваліфікувати ці дії.

Для оперативних працівників, насамперед, становить інтерес безпосередній об'єкт складу злочину, оскільки саме він є головним орієнтиром при пошуку ознак злочинів (тобто фактів порушення порядку здійснення певного виду господарської діяльності).

Базовим поняттям у визначенні об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності є поняття самої господарської діяльності. Але воно, навіть, на законодавчому рівні, визначається неодноково. Так,

відповідно до с.1 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", господарською діяльністю слід вважати будь-яку діяльність особи, спрямовану на отримання доходу у грошовій, матеріальній чи нематеріальній формах, у випадку, якщо безпосередня участь такої особи в організації такої діяльності є регулярною, постійною та істотною. Науковці зазначають, що недосконалість такого визначення значно зменшує, а, можливо, й виключає його застосування для потреб кримінально-правової кваліфікації. По-перше, з нього не випливає, що така господарська діяльність має бути спрямована на отримання доходу законним шляхом. По-друге, не існує чітких визначень регулярності, постійності та істотності такої діяльності, що робить ці категорії оціночними і не сприяє однозначному застосуванню законодавства.

Так ч.1 ст. 3 Господарського кодексу під господарською діяльністю визначає діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Цей Кодекс показує чітку відмінність між некомерційною господарською діяльністю та підприємництвом, тобто господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку (ч.2 ст. 3). Отже, вчені, які досліджують проблему кваліфікації господарських злочинів, цілком обґрунтовано стверджують, що поняття кваліфікації "господарська діяльність" ширше поняття "підприємництво". Ми погоджуємося з цією думкою, оскільки господарська діяльність може бути і не пов'язана з одержанням прибутку, наприклад, господарська діяльність бюджетних організацій, благодійних фондів, бірж, громадських організацій і багатьох інших господарських структур. Саме поняття "господарська діяльність" більш повно відображає розмаїтість відносин різних суб'єктів господарювання і різної форми їх діяльності, спрямованої на одержання економічно значимого результату.

Таким чином, щоб запобігти вчиненню злочинів шляхом незаконного здійснення господарської діяльності, на нашу думку, треба посилити системи контролю, нормалізувати діяльність контролюючих та правоохоронних органів, створити потужну податкову базу.

А.В. Родионов
ассистент кафедры экономики предприятий
и управления трудовыми ресурсами
(Луганский национальный
аграрный университет)

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

Развитие АПК является одним из приоритетных направлений роста украинской экономики. По оценкам специалистов, АПК потенциально может обеспечить до 50% ВВП (в СССР АПК обеспечивал 30% национального дохода). Приблизительно 50-60% сельскохозяйственной продукции является потенциальным сырьем для перерабатывающих предприятий. Но в то же время, в современных условиях, доля сельскохозяйственной продукции, которая поступает на украинские перерабатывающие предприятия находится на достаточно низком уровне (в 2007 г. на перерабатывающие предприятия поступило: 5,1% зерновых культур, 4,1% семян подсолнечника, 8,8% овощей, 26,7% плодов и ягод, 34% скота и птицы). Высокие показатели поступления на перерабатывающие предприятия наблюдаются только по следующим позициям: молоко и молочные продукты (90,4%), сахарная свекла (92,4%), что объясняется спецификой этой продукции.

Характерными являются также результаты деятельности предприятий-производителей пищевых продуктов, напитков и табачных изделий в течении последних лет. Приблизительно 30% предприятий остаются убыточными, или на грани позитивной рентабельности. Производство характеризуется высокими энергоемкостью и материалоемкостью. В целом, рентабельность предприятий-производителей пищевых продуктов, напитков и табачных изделий составила 4,7%, соответственно операционные расходы на единицу произведенной продукции составили 95,3 коп./грн. При этом, удельный вес амортизации в операционных расходах предприятий составил 3,4%, что свидетельствует о низкой капиталоемкости продукции и низкой инвестиционной активности в направлении обновления основных

фондов. В 2007 г. исследуемыми предприятиями было потрачено свыше 5 млрд. грн. на топливо и энергетические ресурсы.

О масштабах расходов исследуемых предприятий можно сделать вывод путем сравнения их с предприятиями других отраслей. Общий объем операционных расходов предприятий-производителей пищевых продуктов, напитков и табачных изделий составляет 20% от общих операционных расходов в перерабатывающей промышленности Украины, является близким по уровню расходов предприятий, которые осуществляют производство и распределение электроэнергии, газа и воды (85% объема их операционных расходов), и являются сопоставимыми по расходам с металлургическими предприятиями (75% объема их расходов).

Основными причинами снижения эффективности хозяйственной деятельности предприятий АПК является отсутствие финансовых ресурсов и разрушенность материально-технической базы. Как следствие потери аграрными предприятиями оборотных средств и невозможности привлечения финансовых ресурсов, процесс обновления основных фондов был заблокирован. Повышение уровня аграрного производства и улучшение положения производственных предприятий возможно лишь при условии удовлетворения инвестиционных потребностей отрасли. Изменение сложившейся ситуации требует стабильно высокой инвестиционной активности предприятий. Инвестиционные ресурсы нужны в таком объеме, который отвечал бы условиям не только устойчивого развития предприятий, но и компенсировал бы недофинансирование их инвестиционной деятельности в течение последних лет. [3, с. 3]

Активизацию инвестиционной деятельности нужно начинать с предприятий, которые ориентированы на конечный потребительский спрос. Ими в первую очередь являются предприятия отрасли пищевой промышленности. Это обусловлено тесными межотраслевыми связями, что предоставляет возможность рассчитывать на значительный кумулятивный эффект от инвестиций в данную отрасль; относительно небольшим периодом оборота капитала в отрасли; значительным спросом и конкурентоспособным потенциалом продукции пищевой промышленности как на внутреннем, так и на внешних рынках. [2, с. 14]

Среди приоритетных направлений инвестиционной деятельности предприятий пищевой промышленности, в работе Т. В. Дудка, определены инвестиции, направленные на вертикальную интеграцию с предприятиями производителями сельскохозяйственного сырья и торговыми предприятиями (создание агропромышленных и производственно-торговых комбинатов) и техническое переоснащение производства с целью его модернизации. [3, с. 12] Необходимость переоснащения перерабатывающих предприятий АПК как предпосылка их развития и развития отечественного машиностроения также получило развитие в исследовании вопросов макроэкономического регулирования инвестиционной деятельности в АПК [2, с. 12].

Нами были проанализированы источники финансирования инвестиций в основной капитал предприятий-производителей пищевых продуктов. Было определено, что основными источниками финансирования инвестиций являются их собственные средства (56,5%) и кредиты банков (16,6%). Финансирование из государственного и местных бюджетов, иностранные инвестиции и другие источники финансирования в сумме составили лишь 17,2%.

По данным государственной статистики, процентная ставка по кредитам в 2007 году составляла 13,9%. При условии того, что рентабельность предприятий пищевой промышленности составляет 4,7%, а амортизационные отчисления и материальные расходы составляют соответственно 3,4% и 75% от общих операционных расходов, кредиты банков даже на краткосрочные инвестиционные проекты становятся недоступными. Следует также отметить, что по оценкам экспертов, устойчивое развитие АПК Украины (для компенсации недофинансирования инвестиционной деятельности в период 1992 – 2007 р.р.) требует 30 млрд. грн. инвестиций ежегодно. Но, в то же время, совокупный капитал украинских банков в 2007 г. составил лишь 43 млрд. грн. Бюджетное финансирование инвестиционной деятельности также не является выходом из ситуации. Стабильно дефицитный бюджет, особенно в условиях сокращения производства и развития кризисных явлений в экономике не является надежным источником ресурсов.

Относительно собственных источников финансирования инвестиционной деятельности, то у предприятий кроме их недос-

татка добавляется другая проблема – их структура. Свыше 50% оборотных средств предприятий – дебиторская задолженность, которая одновременно является кредиторской для других предприятий. Таким образом, к низкой рентабельности и высокому уровню операционных расходов добавляется также значительная кредиторская задолженность. В условиях дефицита собственных средств и незначительного уровня их привлечения извне возникает необходимость поиска внешних источников инвестиционных ресурсов.

Общая классификация инвестиций предусматривает их деление на две категории: прямые и финансовые. Прямые инвестиции предусматривают вложение средств в определенный объект при условии получения контроля над ним (или существенного влияния на принятие управленческих решений). Эта разновидность инвестиционных отношений характеризуется наличием взаимодействия двух субъектов: инвестора и реципиента инвестиций. Возникновение и реализация этих отношений является процессом волевым и субъективным по своей сути. Государственное влияние на эти отношения возможно, но их общая совокупность состоит из большого количества непохожих друг на друга инвестиционных процессов, которые опосредствованы отношениями руководителей хозяйствующих субъектов. Прямые инвестиции – крайне важный источник ресурсов, но они не имеют системного, отраслевого характера и не могут быть объектом полноценного (только частично), целенаправленного (только опосредствованного) государственного влияния (регулирования). Инвестиционный процесс при прямом инвестировании является слабо управляемым, потому как он является несистемным и в государственном (даже региональном) масштабе представляет из себя совокупность субъективнообусловленных взаимоотношений хозяйствующих субъектов.

Преимуществом финансовых инвестиций является возможность аккумулирования больших по объему финансовых ресурсов, которые распределяются под воздействием рыночных механизмов. Финансовые инвестиции имеют возможность возобновить инвестиционный процесс в АПК в масштабе, который имел место в советские времена и даже увеличить его (при условии привлечения иностранного капитала). Этого можно достичь за счет возрождения

системы финансирования воспроизводственных процессов в аграрном производстве путем мобилизации средств на развитие АПК.

Условием развития перерабатывающих предприятий АПК является наличие механизма формирования, распределения и перераспределения инвестиционных ресурсов, отсутствие которого привело к кризисным явлениям в аграрном производстве. Этой системой является финансовый рынок и его основные составляющие: фондовый рынок, банковский сектор, рынок страховых и финансовых услуг.

Использованная литература:

1. Статистичний щорічник України за 2007 р. : [За ред. Осауленко О. Г.]. – К. : Держкомстат, 2007. – 572 с.
2. Мішньов І. А. Регіональні аспекти інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02. "Економіка сільського господарства і АПК" / І. А. Мішньов. – Х., 2004. – 24 с.
3. Дудка Т. В. Вимір та оцінка інвестиційної привабливості підприємств харчової промисловості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04. "Економіка і управління підприємствами" / Т. В. Дудка. – Одеса, 2007. – 19 с.

Є.О. Липницька

юрист

*(Інститут економіко-правових
досліджень НАН України)*

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВІД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ

Лібералізація режиму прямих іноземних інвестицій для створення їх у надійне джерело притоку капіталу та підвищення ефективності економіки стала глобальною тенденцією 90-х років минулого століття. Лише за період 1991-1996 рр. до нормативних актів, які регулюють режим прямих іноземних інвестицій, в світі було внесено близько 600 змін і приблизно 95% з них були направ-

лені на лібералізацію. В основному всі вони стосувались надання іноземним інвесторам доступу до галузей, які раніше були для них закриті, спрощення або скасування адміністративних процедур розгляду та видачі дозволів на реалізацію інвестиційних проектів та введення додаткових заходів стимулювання [1].

Після проголошення незалежності Україна також заявила про політику "відкритих дверей" щодо іноземних інвестицій і поступово почала відкривати певні галузі для нерезидентів (наприклад, банківську сферу, страхування). Статистична інформація свідчить про стрімкий ріст прямих іноземних інвестицій в Україну. Це, безумовно, є позитивною тенденцією, оскільки іноземні інвестиції надають реальну можливість швидше модернізувати та розширяти виробництво, залучати нові технології, запроваджувати нові методи і схеми управління підприємством, виходу на світові ринки. Але, з іншого боку, державне регулювання повинно включати певні обмежувальні заходи і механізми захисту національних інтересів. На даний момент актуальним є питання захисту національної економічної безпеки від негативного впливу іноземного капіталу.

Метою цієї роботи є надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України в сфері державного регулювання іноземних інвестицій, а саме щодо захисту національної економічної безпеки від негативного впливу іноземного капіталу.

Окремі питання захисту національної економічної безпеки від впливу іноземного капіталу досліджувались в роботах таких українських вчених як О. Семерака, В. Коссака, О. Вінник, Д. Федорчука, російських вчених – Н. Вознесенської, Н. Семиліотиної, Н. Дороїної та інших.

Відповідно до ст. 17 Конституції України, забезпечення економічної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави [2]. За загальним правилом, дискримінація суб'єктів господарювання не допускається, але законом може бути обмежено або цілком заборонено діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями в окремих галузях господарювання або в межах окремих територій з метою забезпечення національної безпеки, оборони, загальносуспільних інтересів (ч. 2 ст. 31, ч. 5 ст. 116, ч. 2 ст. 117, ч. 4 ст. 394 Господарського кодексу України) [3].

Обмеження інвестування для захисту національної безпеки також узгоджується з законодавством ЄС (ст. 57 Договору про ЄС) та СОТ.

Згідно Закону України "Про основи національної безпеки України" національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Однією з таких загроз ст. 7 Закону визначає небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки [4].

Наведемо декілька прикладів заволодіння важливими для держави секторами економіки іноземним капіталом. За останніми даними Національного банку України з 184 банків України 53 є банками з іноземним капіталом, з них 17 є банками зі 100% іноземним капіталом [5]. На думку експертів, за умови збереження такої тенденції входження іноземного капіталу до банківської сфери через 3 роки іноземні банки контролюватимуть до 80% цього сегменту ринку. З шести українських нафтопереробних заводів чотири контролюються російським капіталом (один з прикладів Лісічанський нафтопереробний завод, який є одним з найбільших в Європі, був фактично за копійки проданий Росії). Велика кількість газорозподільчих компаній та обленерго повністю або частково знаходяться під контролем іноземного бізнесу [6]. І таких прикладів можна навести багато.

Основними факторами небезпеки, які виникають при надмірній присутності іноземного капіталу в економіці, є [7]:

1) іноземний капітал контролюється з-за кордону компаніями та особами, які не є резидентами країни-реципієнта, і мають кінцевою метою репатріювати прибутки, отриманні від інвестицій, що потенційно може "обезкровити" економіку країни, яка їх приймає. Для української економіки характерним є значний показник відтоку капіталу: в першому півріччі 2008 року іноземні інвестори вилучили з економіки України більш 500 млн. дол., в 2007 р. відтік інвестицій склав приблизно 1 млрд. дол. [8];

2) іноземний капітал може бути сильним важелем політичного впливу на країну-реципієнта шляхом використання фактора

енергетичної, сировинної, транспортної або іншої залежності країни. В цьому випадку результатом може бути фактична втрата країною суверенітету;

3) використання економіки приймаючої країни для легалізації ("відмивання") коштів, отриманих злочинним шляхом (часто іноземні інвестиції здійснюються з офшорних зон). В структурі іноземних інвестицій в Україні надходження інвестицій з офшорних зон завжди мати високі показники. На початок 2009 р. прямі іноземні інвестиції в Україну з Кіпру склали 7682,9 млн. дол. США (21,5%), Нідерландів 3180,8 млн. дол. США (8,9%), Віргінських островів 1316,1 млн. дол. США (3,7%) [9].

Для попередження негативного впливу іноземного інвестування та захоплення важливих для держави секторів економіки згідно законодавства України встановлюються інвестиційні обмеження. Інвестиційні обмеження можуть запроваджуватись державою в окремих сферах економіки, щодо окремих видів діяльності та на окремих територіях.

В Україні на сьогоднішній момент обмеження на іноземне інвестування здійснюються в таких формах:

1. Повна заборона на іноземне інвестування.

а) іноземним юридичним і фізичним особам та особам без громадянства забороняється заснування телерадіоорганізацій (ст. 12 Закону України "Про телебачення і радіомовлення") [10]. До 2006 р. дозволялось створення телерадіоорганізацій, у статутному фонді яких іноземна інвестиція не перевищувала 30%;

б) право власності та право на технічне обслуговування і експлуатацію телекомунікаційних мереж може належати суб'єкту підприємницької діяльності, який є резидентом України, незалежно від форм власності (ч. 2 ст. 27 Закону України "Про телекомунікації") [11];

в) заборонено здійснювати страхову діяльність на території України страховиками-нерезидентами, крім деяких видів страхової діяльності, визначених законом (ст. 2 Закону України "Про страхування") [12];

г) іноземним юридичним і фізичним особам та особам без громадянства заборонено набувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення (ст. 22 Земельного Кодексу України) [13].

2. Встановлення максимально допустимої долі участі іноземного інвестора у статутному фонді підприємства:

а) забороняється створення і діяльність видавництв, у статутному фонді яких більше 30 відсотків іноземних інвестицій (ст. 18); створення і діяльність організацій з розповсюдження видавничої продукції, у статутному фонді яких понад 30 відсотків іноземних інвестицій (ст. 25 Закону України "Про видавничу справу") [14];

б) забороняється створення і діяльність інформаційних агентств, у статутному фонді яких сукупна частка, що належить іноземцям та/або іноземним юридичним особам, становить більш як 35 відсотків (ст. 9 Закону України "Про інформаційні агентства") [15].

3. Заборона або обмеження здійснення іноземного інвестування на окремих територіях (прикордонні території, території розміщення військових або стратегічних об'єктів).

4. Встановлення вимог щодо обов'язкового отримання спеціального дозволу уповноваженого державного органу на здійснення певного виду діяльності (наприклад, вимагається дозвіл НБУ для створення банку, якщо доля статутного фонду нерезидента перевищує 10% [16]).

Однак, необхідно відмітити, що на практиці заборону або обмеження на іноземне інвестування можна легко обійти шляхом створення дочірнього підприємства з іноземним капіталом, яке формально є українським суб'єктом господарювання.

Підсумовуючи вищевказане слід зазначити, що нині для України питання забезпечення економічної безпеки є надзвичайно актуальним і важливим. Багато державних законодавчих та підзаконних актів часто-густо не встигають за вимогами життя. Через такі "дірки" в законодавстві трапляються ситуації, коли держава зазнає не просто великих збитків, а значних стратегічних втрат. Як, наприклад, можна послатись на абсолютно не вигідний Україні продаж Росії ОАО "Холдингової компанії "Луганськтепловоз" яка є монополістом з виробництва магістральних вантажних тепловозів, електропотягів та дизель потягів.

Для захисту національної економічної безпеки від негативного впливу іноземного капіталу пропонується прийняття наступних заходів.

1. Прийняття законодавчого акту, який би визначав поняття стратегічної галузі економіки та надавав перелік таких стратегічних галузей, а також суб'єктів господарювання, які мають стратегічне значення для оборони та безпеки держави, іноземне інвестування до яких забороняється або обмежується. Ця необхідність пов'язана з поширенням приватизаційних процесів, зростанням обсягів іноземного інвестування, а також з розпорошеністю по багатьох законодавчих актах різних заборон та обмежень щодо іноземного інвестування, що є досить незручним для іноземних інвесторів.

2. Посилення нагляду держави за діяльністю суб'єктів господарювання, що мають стратегічне значення для держави, утримання в державній власності контрольних пакетів акцій таких підприємств.

Використана література:

1. World Investment report 1997. Overview UNCTAD/ITE/ПТ/5 Overview. Р. 15.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

5. Сайт НБУ: www.bank.gov.ua.

6. Федорчук Д.Е. Защищайтесь, панове! Час згадати про національну економічну безпеку // Економічна правда. – 2007. – 27 юнія (сайт <http://epravda.com.ua/news/2007/6/24/55302.htm>).

7. Федорчук Д.Э. Ограничение иностранного инвестирования как инструмент защиты экономической безопасности // Экомика и право. – 2007. – № 3. – С. 37.

8. Статус. Экономические известия. – 2008. – № 37 (15 сентября). – С. 13.

9. Сайт Державного комітету статистики України: www.ukrstat.gov.ua.

10. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10 – Ст. 43.
11. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
12. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
13. Земельний кодекс: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
14. Про видавничу справу: Закон України від 5 червня 1997 р. № 318/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 32. – Ст. 206.
15. Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 р. 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83.
16. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.

Я.Л. Осмак
оперуповноважений сектору ГСБЕЗ
(Краснолуцький МВ ГУМВС України
в Луганській області)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС У СФЕРІ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННОЮ РОЗРОБКОЮ НАДР

Зростання обсягів використання ресурсів мінерально-сировинної бази України висуває на перший план питання про охорону невідновних природно-мінеральних копалин, а також їх законного видобування.

Останнім часом діяльність правоохоронних органів у сфері протидії правопорушень, пов'язаних з незаконною розробкою надр, спрямована на розробку і застосування ефективної системи заходів щодо усунення комплексу чинників, що впливають на скоєння правопорушень у цій галузі.

Окремі важливі аспекти, пов'язані із питаннями про правове регулювання використання та охорони надр досліджували радянські та вітчизняні науковці В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, Г.С. Башмаков, Р.В. Кірін, О.О. Титаренко, О.П. Шем'яков та ін. Але разом з тим питання про незаконну розробку надр залишилися без уваги. Тому метою даної статті є аналіз стану діяльності органів внутрішніх справ (далі ОВС) у сфері незаконної розробки надр.

Ця інформація свідчить про те, що досить вагомий процент таких злочинів не має наслідків у вигляді рішень суду. В рамках цієї статті нами поставлена мета висвітлення деяких, на наш погляд, найбільш актуальних проблем, які пов'язані з діяльністю ОВС по боротьбі з незаконною розробкою надр та запропонувати шляхи вирішення.

Згідно зі статтею 10 закону України "Про міліцію" на міліцію покладено функцію профілактики, озкриття злочинів, та захисту прав, у тому числі у випадку незаконної розробки надр.¹

По-перше, необхідне уточнити щодо поняття "надра".

Для цього потрібно звернутися до нормативно-правових актів, а саме до Кодексу України про надра (далі КУпН). Так, згідно із статтею 1 КУпН надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.²

На наш погляд, неможливо не погодитись з поняттям, більш чітким та відповідаючим інтересам українського народу є, інше, запропоноване О.П. Шем'яковим, який вважає, що надра – це частина природного середовища, що являє собою об'ємно-площинний простір, розташований під поверхнею суші та дном водних об'єктів у межах території України (в тому числі континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони) і містить: корисні копалини, порожні породи, рідкісні мінералогічні, палеонтологічні утворення, підземні води, а також ділянки такого простору, що виступають у вигляді природних та техногенних порожнин,

¹ Закон України "Про міліцію" від 20.02.1990 р. зі змінами у 2004 р. // Відомості Верховної Ради України - 1990 - № 52 . - Ст. 500.

² Кодекс України про Надра від 27.07.94 зі змінами // Відомості Верховної Ради України - 1994 - № 36 . - Ст. 340.

ділянки, що використовуються з метою чи без мети видобування корисних копалин, що виходять та знаходяться на поверхні землі.¹

Якщо звернутися до Великої радянської енциклопедії, то нами буде встановлено, що у Луганській області надра багаті корисними копалинами, а саме – кам'яним вугіллям, піском, глиною, кар'єрним камінням та ін.²

Аналіз статистичної інформації свідчить про те, що питома вага злочинів, передбачених статтею 240 КК України, а саме пов'язаних із незаконним видобуванням вугілля складає 45 відсотків.³

Тому, на наш погляд, буде правильним зробити акцент на діяльності ОВС, направленої на профілактику, а також розкриття правопорушень, пов'язаних із незаконним видобуванням вугілля.

Потрібно сказати, що актуальні проблеми діяльності ОВС у сфері боротьби із незаконною розробкою надр є багатовекторними і лежать у площині таких галузей права та наукових дисциплін як, екологічне право, кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, цивільне право, оперативно-розшукова діяльність, управління в діяльності ОВС.

Кожна з цих галузей має вагу, оскільки вирішення проблем, пов'язаних з протидією діяльності ОВС по боротьбі із незаконною розробкою надр, потрібно, на наш погляд, розглядати в комплексі.

Основну роль у протидії правопорушенням, пов'язаним з незаконною розробкою надр, відіграють відповідні підрозділи ОВС, а саме підрозділи по боротьбі із економічною злочинністю (ДСБЕЗ), підрозділи карного розшуку.

Також задача по охороні надр від незаконного використання покладена на інші правоохоронні органи – прокуратуру, Службу безпеки України.

Взаємодія між різними правоохоронними органами формально закріплена в декількох нормативних документах, наприклад, у

¹ Шем'яков О.П. Деякі аспекти проблеми юридичного визначення поняття надр// Вісник Університету внутрішніх справ МВС України. – Харків, 2000. – № 10. – С. 260-266.

² Большая Советская энциклопедия/ М. – 1952. – Т. 12. – С. 264.

³ Статистичні дані по окремих видах загальнокримінальних злочинів за 2005-2008 рр./ www.mvs.gov.ua

наказі МВС України "Про затвердження положення про основи організації розкриття ОВС України злочинів загально кримінальної спрямованості" від 30.04.04 № 458, Інструкції "Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України про боротьбу із злочинністю" від 10.08.94 р. № 434/138/172/148-407.¹

Аналіз змісту вище вказаних документів вказує на те, що зазначені в них заходи недостатньо спрямовані на боротьбу із правопорушеннями у сфері незаконної розробки надр. Тому не дивно, що однією з головних проблем діяльності ОВС у сфері боротьби із незаконною розробкою надр, на наш погляд, є недостатній рівень взаємодії між правоохоронними органами, та іншими органами державної влади.

З метою поліпшення цього становища пропонується активне впровадження наступних форми взаємодії ОВС з:

- органами прокуратури (з метою своєчасного порушення кримінальних справ, пов'язаних з незаконною розробкою надр, своєчасного виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню цих злочинів, з метою реагування на відмови у порушенні кримінальної справи по фактах незаконної розробки надр);

- підрозділами СБУ (з метою виявлення організованих груп та злочинних організацій, які займаються незаконною розробкою надр, протидії правопорушенням, пов'язаним із незаконною приватизацією окремих шахт, ділянок із стратегічним запасами вугілля та інших корисних копалин)

- представниками державних холдінгових вугільних підприємств (з метою недопущення розповсюдження стороннім особам інформації про території залягання корисних копалин, мап, мап, спільного інспектування ділянок місцевості, де можуть залягати пласти кам'яного вугілля).

На наш погляд, було б корисним проведення спільних нарад керівників ДСБЕЗ, ВБОЗ, карного розшуку, прокуратури, СБУ з метою координації зусиль, спрямованих на боротьбу із правопорушеннями у сфері розробки надр.

¹ Інструкція "Про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України про боротьбу із злочинністю" від 10.08.94 р. № 434/138/172/148-407. Зареєстровано в міністерстві Юстиції України 12.09.94.

Також, потрібно більш чітка взаємодія між підрозділам ОВС. Наприклад, при зупинці вантажного транспортного засобу органами ДАІ потрібно не лише перевірити документи на автомобіль у водія, а також запитати про вантаж, наявність легальних підстав його везти, якщо у якості вантажу буде кам'яне вугілля чи пісок, повідомляти про це підрозділи карного розшуку та ДСБЕЗ, оскільки добре організована група може мати осіб, які можуть досить якісно підробляти документи, які супроводжують вантаж.

Іншою, не менш великою проблемою діяльності ОВС, пов'язаною з боротьбою з незаконною розробкою надр є латентність.

Латентність даного роду правопорушень зумовлена наступними чинниками, по-перше, згідно зі статтею 13 Конституції України на природні ресурси континентального шельфу розповсюджується право власності українського народу, тому потерпілим від незаконної розробки надр, є народ України.¹ Але далеко не кожному громадянину відомо про правопорушення у сфері розробки надр, якщо ж йому це стане відомо, то згідно із народним прислів'ям "моя хата з краю – нічого не знаю", далеко не кожна особа повідомить про це правоохоронні органи. Тому, буде не зайвим застосування ОВС заходів, які будуть сприяти виявленню порушень, пов'язаних із незаконною розробкою надр.

По-друге, є так звана відома латентність, тобто така, коли факт правопорушення відомий правоохоронним органам, але якогось логічного рішення по ньому не приймається. Таке відбувається коли у приховуванні правопорушення зацікавлені деякі керівники та працівники органів прокуратури, ОВС, СБУ, суду. Сумнінні працівники ОВС нерідко не можуть розраховувати на те, що по якісно зібраному їми матеріалу по факту незаконної розробки надр, наприклад, кам'яного вугілля, приймається рішення про відмову у порушенні кримінальної справи за п.п. 1 або 2 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу України, тобто за відсутністю події або складу злочину відповідно.²

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. //Голос України. – 1996. – 27 липня – № 138(1338). – С. 12.

² Кримінально-процесуальний кодекс України// Верховний Суд України; відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 35.

Це дійсно досить актуальна проблема, з якою стикаються працівники ОВС. Вона заважає ефективно боротися з незаконною розробкою надр, ця проблема, тобто корупція серед працівників правоохоронних органів, не є не вирішуваною. Вона потребує в першу чергу, державної волі, тобто бажання вищих діячів держави боротися із корупцією.

Але, на наш погляд, потрібно шукати нові підходи для боротьби із корупцією у сфері незаконного користування корисними копалинами. Цим може бути розробка планів раптових перевірок ділянок місцевості, де можуть незаконно використовувати надра, слідчо-криміналістичною групою у складі не тільки слідчого, та оперуповноваженого, а також представників прокуратури, СБУ, спеціалістів вугільних підприємств, з використанням відеотехніки і послідуячого освітлення можливих фактів незаконної розробки надр у засобах масової інформації. При таких обставинах значно підвищується вірогідність того, що по зібраному матеріалові буде прийняте законне рішення, а суд, після провадження досудового слідства покарає винних осіб. Але це тема іншого дослідження.

Таким чином, наведене свідчить про те, що в діяльності ОВС по боротьбі із незаконною розробкою надр ще багато проблем, але їх можливо вирішити коли буде належним чином забезпечене об'єднання зусиль правоохоронних та державних органів, та покращиться матеріально-технічна база правоохоронних органів.

О.О. Касторнова

слухатель магистратури

*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ПРАВ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ КАЧЕСТВА ТОВАРОВ

На современном этапе развития рыночных отношений достаточно актуальными являются проблемы защиты прав и отстаивания интересов потребителей, среди которых важное место занимают качество и безопасность продуктов потребления. Так, в

соответствии со статьей 50 Конституцией Украины "каждый имеет право на безопасную для жизни и здоровья окружающую среду и на возмещение, причиненного нарушением этого права вреда. Каждому гарантируется право свободного доступа к информации о состоянии окружающей среды, о качестве пищевых продуктов и предметов быта, а также права на ее распространение.

Также в соответствии с п. 3 статьи 293 Гражданского кодекса Украины, которая в общем виде закрепляет право на безопасную для жизни и здоровья окружающую среду как личное неимущественное право, физическое лицо имеет право на безопасные продукты употребления (пищевые продукты и предметы быта).

Кроме этого, нормативно-правовое регулирование в данной сфере осуществляется посредством: Закона Украины "О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций техногенного и природного характера" от 8 июня 2000 года; Закон Украины "О защите прав потребителей" от 12 мая 1991 года; Закон Украины "О качестве и безопасности пищевых продуктов и продовольственного сырья" от 23 декабря 1997 года и других.

Не взирая на принятие указанного выше обширного блока нормативно-правовых актов ситуация с соблюдением потребительских прав продолжает оставаться проблемной, нарушения этих прав носят еще довольно распространенный, а порой и массовый характер.

Таким образом, сохраняемая в настоящий момент высокая степень риска потребления некачественной продукции, а также несовершенство действующего законодательства регламентирующего сферу защиты прав потребителей обуславливают **актуальность** данной статьи.

Анализ последних научных исследований и публикаций свидетельствует о том, что подавляющее число современных отечественных и зарубежных исследователей, анализируют указанную проблематику с точки зрения общетеоретических и правовых проблем в области защиты прав потребителей.

Общая проблематика обеспечения безопасности качества продукции (товаров) была проанализирована таким учеными, как А.Л. Белоховым, Л.И. Брославским, В.Л. Наумовой, В.С. Шелестовым, В.Я. Язовым и другими. Несмотря на достигнутые результаты

ряда авторов, некоторые вопросы, в частности, относящиеся к сфере понятийного аппарата, еще далеки от своего совершенства. При этом, особого внимания заслуживает слабая теоретическая проработка вопросов, связанных с трактовкой критериев качества товара.

В научной литературе отмечалось, что не смотря на задекларированные государством права общества на безопасность пищевых продуктов и бытовых предметов, правовое обеспечение осуществления защиты указанного принципа в Украине находится на крайне низком уровне [1, С. 112].

В целях обеспечения эффективности осуществления права на личную безопасность необходимо принять легальную дефиницию "безопасность пищевых продуктов".

Основной обязанностью продавца в сфере защиты прав потребителей является предоставление товара покупателю надлежащего качества [2].

Считаем оптимальным следующее определение качества товара. Качество товара (работы, услуги) – это совокупность закрепленных в договоре и стандартах требований к качеству товара (работы, услуги), позволяющих дифференцировать и фиксировать свойства товара (работы, услуги) через его признаки и показывающих возможность использования товара (работы, услуги) по целевому назначению. Учитывая данное определение, особую практическую и теоретическую значимость имеет правильность и однозначность трактовки критериев качества товара. На наш взгляд, к ним относятся:

- соответствие товара договору;
- возможность использования товара в целях, для которых такой товар обычно применяется;
- пригодность для использования в целях, для которых такой товар приобретается покупателем (покупатель в таком случае должен поставить в известность продавца о целях приобретения товара);
- соответствие образцу или описанию (при продаже товара по образцу или описанию);
- соответствие обязательным требованиям, предъявляемым к товару, установленным законодательством.

Отдельного внимания заслуживает факт низкой правокультуры населения при потреблении продукции [3, С. 89]. Прихо-

дится констатировать факт практической неосведомленности современного общества относительно своих прав и обязанностей.

Считаем, что в основу приоритетов национальной программы потребительского просвещения и информирования следует заложить следующие аспекты защиты интересов потребителей:

- методика маркировки товаров;
- информация о единицах мер и весов, ценах, качестве, условиях кредита и наличии товаров первой необходимости;
- здравоохранительные аспекты предупреждения заболеваний, вызываемых потреблением продукции ненадлежащего качества;
- информация о возможных путях и внешних проявлениях фальсификации продуктов питания;
- система учреждений и организаций, призванных защищать интересы потребителей;
- природоохранные аспекты потребления продукции.

Следует заметить, что низкая информированность населения в отношении приобретаемой продукции, равно как и недооценка качества товаров как правовой категории является одной из проявлений слабости правовой регламентации правового механизма защиты прав потребителей [4, С. 11].

При этом, на государственном уровне следует осуществлять надлежащее стимулирование организаций потребителей и других заинтересованных групп, включая средства информации, к осуществлению программы просвещения и информирования.

В качестве основных стратегических направлений в области защиты прав потребителей, на наш взгляд, являются:

- прекращение экспорта вредных продуктов и технологий и удаление таких продуктов с рынка, предотвращение экспорта и продаж опасных продуктов, не прошедших необходимые исследования на безопасность;
- работа с международными органами для выработки общемировых стандартов;
- пропаганда уменьшения использования антибиотиков и гормонов в виде пищевых добавок, если их качество не проверено;
- пропаганда соответствующей маркировки продуктов, особенно если при их производстве использовались продукты, полученные с помощью генной инженерии;

- защита национального потребителя от негативных последствий потребления ненадлежащей зарубежной продукции;
- разработка на государственном уровне политику стимулирования производства экологически чистой продукции.
- осуществление сотрудничества между группами потребителей и правозащитными гражданскими организациями в целях стимулирования потенциала в области устойчивого потребления надлежащей продукции.

В заключении хотелось бы сделать следующие выводы. К числу основных организационно-правовых аспектов обеспечения потребительских прав в сфере защиты качества товаров необходимо отнести:

- совершенствование действующего законодательства регламентирующего сферу защиты прав потребителей (регламентация однозначной трактовки критерий качества товара, определение понятия "безопасность пищевых продуктов") с учетом различных отраслей права [5, С. 11];
- формирование приоритетов национальной программы потребительского просвещения и информирования следует заложить следующие аспекты защиты интересов потребителей;
- защита национального потребителя от негативных последствий потребления ненадлежащей зарубежной продукции;
- осуществление сотрудничества между группами потребителей и правозащитными гражданскими организациями в целях стимулирования потенциала в области устойчивого потребления надлежащей продукции.

Соблюдение указанных принципов и алгоритмов отечественного законодательства, крайне важно и в связи с намерениями Украины войти в Европейское Сообщество, что было зафиксировано в Соглашении о партнерстве и сотрудничестве между Европейским Союзом и Украиной. При этом, реализация стратегии вхождения в Европейское Сообщество должна учитывать, прежде всего, высокий уровень защищенности наших граждан как потребителей.

Использованная литература:

1. Іваненко Л. М. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів (покупців) - К.: "Юмана", 1998.

2. Кисельова. Безпека і якість продукції - наш головний біль // Урядовий кур'єр.- 1997.- 6 лютого.
3. Головченко В. В. Система права і комплексні правові спільності //Правова держава. Щорічник наукових праць.- 1997.
4. С. Ф. Опрышко. Правовые основы управления качеством продукции. Учебное пособие - К.: Изд. объединение "Вища школа". 1986.
5. Левшина Т. Л. Основы законодательства о защите прав потребителей: Курс лекций. - М.: "Юридическая литература", 1994.

О.С. Жданова
аспірантка кафедри маркетингу
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

ВИКОРИСТАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ТА ПРАВОВИХ ПРИЙОМІВ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

Світова криза створила нові умови і проблеми для різних галузей економіки і фахівців з маркетингу та юриспруденції.

Українська промисловість отримала досить відчутний удар у зв'язку з тим, що в більшості своїй вона орієнтована на експорт продукції.

Для маркетологів, що працюють у сфері управління промисловими підприємствами кризисна ситуація стала принципово новою, такою що вимагає адекватних і швидких рішень, що дозволяють не лише стабілізувати свої конкурентні позиції, а і поліпшити їх шляхом ухвалення нових управлінських рішень. Таким чином, можна сказати, що роль маркетологів в управлінні підприємством ще більш зростає, а також з'явився шанс показати свої можливості і підвищити свій статус.

Ситуація останніх років складалася таким чином, що на Україні спостерігався розвиток економіки і підвищення доходів підприємств, в зв'язку чим попит на товари, у тому числі і промислові був постійним і збільшувався щороку. Але з приходом кризи в українській промисловості спостерігається значне зниження і заку-

півель (як усередині країни, так і орієнтованих на експорт), пропозиція стає надлишковою і конкуренція нестримно зростає.

Для того, щоб вітчизняним промисловим підприємствам вижити в період кризи і зберегти свою конкурентоспроможність рекомендується застосувати наступні заходи:

1. Провести диверсифікацію виробництва. Вона повинна включати зміни в товарному асортименті, продуктивній стратегії. Службі маркетингу необхідно розробити відповідну концепцію випуску нових товарів, що дозволить укріпити свої позиції на існуючих ринках, а також вийти на нові, як вітчизняні, так і зарубіжні. Одночасно необхідно переглянути пропонований перелік продукції, що випускається, відмовитися від морально застарілої частини асортименту.

2. Реорганізувати роботу підприємств включаючи їх структуру, управління і маркетинг. Реорганізація останньої повинна передбачати збільшення її адаптивності і можливості швидкого реагування на зміни ринку. Потрібен постійний моніторинг і прогноз його розвитку, проведення оперативних маркетингових досліджень і розробка оперативних нестандартних рішень, для того, щоб можна було мати в своєму арсеналі декілька варіантів поведінки підприємства на ринку і реакції на можливі непередбачені обставини.

3. Використовувати додаткові можливості, пов'язані із зростанням курсу долара і євро відносно гривні. Ця ситуація веде до значного дорожчання товарів, що імпортуються Україною. Підвищення вартості іноземних товарів викликає падіння купівельного попиту. Таким чином, утворюються товарні ніші, які можуть бути заповнені продукцією вітчизняних промислових виробників. У зв'язку з цим, служба маркетингу повинна розробити програму по гнучкішому реагуванню на зміни ринку, оскільки для українських промислових підприємств відкривається можливість використовувати кризу для зміцнення своїх позицій.

4. З огляду на те, що в умовах кризи конкурентна боротьба посилюється, а ємкості ринків зменшуються, необхідно розробити програми особливої лояльності до існуючих клієнтів, які можуть включати особливі, пільгові умови оплати, розстрочки, систему знижок, післяпродажне обслуговування і консультування.

5. Накопичення грошей і реінвестування цих коштів, з тим, аби, коли закінчиться криза і ринок нормалізується агресивно конкурувати із зарубіжними виробниками, що повернулися сюди.

В той же час, в даний момент на Україні, унаслідок домінуючого правового нігілізму, розвитку тіньового бізнесу і криміногенної обстановки, багато організацій і підприємств залишаються на економічному плаву і добиваються успіхів часто за рахунок порушення законів, відхилення від сплати податків і т. п., а не за рахунок ефективного управління і грамотного використання правових інструментів. Необхідно створити умови для правового розвитку ділової активності, що дозволить підприємствам української промисловості вижити в умовах кризи і зберегти свою конкурентоспроможність.

Розвиток маркетингу як найважливішої сфери сучасної економіки вимагає його всебічного і ефективного правового регулювання, що забезпечує результативну взаємодію учасників маркетингової діяльності з іншими суб'єктами ринкових стосунків. Використання відповідної правової бази допомагає юридично коректно будувати стосунки із споживачами, задовольняти їх запити і реалізовувати їх економічні інтереси; проводити маркетингові дослідження, не виходячи за рамки закону, зокрема, не порушуючи режим охорони банківської, комерційної і державної таємниці, здійснювати дослідження намірів покупців, не порушуючи їх прав і законних інтересів; попереджати порушення антимонопольного законодавства і т. д.

Розглядаючи маркетинговий комплекс через призму правового регулювання, слід спиратися на законодавство, що регламентує його складові (товар, канали розподілу, ціни, маркетингові комунікації). Для характеристики комплексу маркетингу, зокрема, необхідний облік питань правового регулювання засобів індивідуалізації і засобів безпеки товару, методів державного управління якістю товарів; правового аспекту організації і оформлення доставки товару, оскільки кожен канал товаророзподілу оформлюється самостійним господарсько-правовим договором (наприклад, договір роздрібного купівлі-продажу, договір постачання, договір доручення, договір комісії, агентський договір, договір лізингу і т.д.), а також об-

лік правового регулювання торгівлі, ціноутворення, реклами, public relations, правових засобів захисту ділової репутації учасників маркетингової діяльності.

Таким чином, багато питань маркетингу пов'язано з необхідністю співвідношення їх з правовими нормами. Облік тонкощів правового регулювання цієї сфери суспільних стосунків приведе до підвищення ефективності використання господарюючими суб'єктами маркетингових досліджень і заходів. Відсутність вірної правової оцінки породжених кризою ситуацій, що виникають в маркетинговій діяльності, може стати причиною зайвих витрат і серйозних помилок в діяльності господарюючих суб'єктів. Виходячи з цього взаємодія українських промислових підприємств з внутрішнім (трудовий колектив, управлінський апарат, профспілки і т. д.) і зовнішнім середовищем (державні і недержавні органи, контрагенти, конкуренти і т. д.) може бути як сприятливою, так і негативною.

Необхідність захисту виникає на кожній стадії процесу управління промисловими підприємствами, і може виникнути як у зв'язку з неправомірними діями, так і з метою захисту від конкурентів. Особливо актуальні ці дії у зв'язку з виникненням кризових явищ. У цій ситуації пропонується прийняття ряду заходів, що дозволяють зменшити їх негативні наслідки:

1. Необхідно, аби керівники українських промислових підприємств в процесі своєї роботи, перш за все, самі не здійснювали незаконних дій - як відносно зовнішнього середовища (ухилення від сплати податків, недобросовісна конкуренція, незаконна монополізація, порушення договірних зобов'язань і т.д.), так і проти внутрішнього середовища (невиплата заробітної плати, відпускних, інших платежів, звільнення співробітників, зменшення робочого тижня і т.д.) для того, щоб самим не порушувати встановлені межі правового поля.

2. Доцільно здійснювати широке використання правових методів захисту шляхом правового огорожування промислових підприємств від незаконних дій різних суб'єктів.

3. Потрібно своєчасно оцінювати потенційно несприятливу дію чинників зовнішнього середовища (контрагентів, кон'юнктури ринку, політичної і економічної обстановки і т.д.). Важливо виявити не

лише найактуальніші для адекватної правової дії аспекти: договірні, податкові стосунки, агресивні контрагенти і конкуренти, стабільність і порядність постачальників, але і всі інші складові: особові стосунки контрагентів, зацікавленість влади, кон'юнктура ринку, товарні запаси.

4. Важливо виявляти труднощі, недоліки, негативи, що підлягають зміні. Таким чином, отримавши характеристику ситуації у минулому, сьогодення і, передбачивши її в майбутньому, необхідно виявити позитивні і негативні характеристики складових ситуації і зробити оцінку їх впливу, а також намітити дороги подальших дій.

5. Актуально в надзвичайній обстановці проведення правового діагностування ситуації, що включає детальну характеристику основних суб'єктів правовідносин, з'ясування правовідносин, що склалися, між суб'єктами, визначення галузей права, регулюючих правовідносин, що склалися, уточнення правових інститутів, регулюючих правовідносини, що склалися, побудову графіка ситуації і зіставлення його з врахуванням зміни законодавства.

Таким чином, вирішення проблем за допомогою маркетингових і правових прийомів дозволить українським промисловим підприємствам вижити в період кризи, зберегти конкурентоспроможність, а також зайняти нові ніші чи завоювати нові вітчизняні та закордонні ринки.

І.В. Сердюкова
аспірантка кафедри господарського права
(Східноукраїнський національний
університет імені В. Даля)

ВИЗНАЧЕННЯ ПОРЯДКУ ОПОДАТКУВАННЯ ДВОКРАТНОЇ ВАРТОСТІ РІЗНИЦІ ФАКТИЧНО СПОЖИТОЇ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ І ЇЇ ДОГОВІРНОЇ ВЕЛИЧИНИ

Розвиток ринку електроенергетики - показник розвитку економіки всієї держави, тому що електроенергетика є основним із елементів комплексу народного господарства. Проблеми, що сто-

суються державного регулювання цієї галузі є не тільки проблемами держави, а суспільства в цілому, бо кожна галузь народного господарства тією чи іншою мірою залежить саме від електроенергетики.

Саме тому комплекс питань щодо ефективності правового забезпечення електроенергетичного ринку в Україні потребує розв'язання за допомогою держави та її владних органів. Також вирішенню даного роду питань сприяють теоретичні та практичні дослідження в галузі юриспруденції.

Аналіз юридичної літератури показує, що на даному етапі наука вирішує лише деякі окремі питання в сфері електроенергетики, тобто немає системи вирішення, майже відсутні пропозиції, які можна застосовувати у практиці розгляду питань оподаткування оплати за використану електроенергією. Проблеми правової регламентації користування електроенергією присвячені роботи наступних фахівців у галузі права: Шемшученка Ю.С., Гуйвана П.Д., Немченка С.С., Битяка О., Сергєєва Р. та ін.

На сьогодні наша держава є одним зі "світових лідерів" за обсягами споживання енергоресурсів та енергоемністю виробленої продукції, що зумовлено багатьма чинниками. Вона належить до держав з високою енергетичною залежністю, оскільки забезпечення країни власними енергоносіями практично неможливо: імпортується понад 41% загального обсягу споживання енергоресурсів, а ефективність їх використання приблизно в шість разів менше, ніж в інших країнах з таким же рівнем економічного розвитку [1, с. 85].

Створення ефективної податкової нормативної бази є основним напрямком державної політики України. Однак прийняття великої кількості нормативних актів, які регулюють правовідносини у податковій сфері, їх часта зміна та неоднозначність тлумачення податкового законодавства, за сукупністю негативних наслідків в цілому, перешкоджають їх застосуванню у практичній діяльності.

Мета цієї статті – визначення шляхів вирішення питання щодо неоднозначності офіційного тлумачення законодавства стосовно понадлімітного споживання електроенергії.

Так, прикладом неоднозначності тлумачення є факт нарахування (чи ненарахування податку на додану вартість) на суми, нараховані за перевищення споживачами електроенергії понад дого-

вірної величини у розмірі двократної вартості різниці фактично спожитої і договірної величини.

Лист ДПА України від 03.03.06 № 3980/7/16-1517 зазначає, що різниця фактично спожитої електроенергії та її договірної величини фактично являє собою підвищену плату за використану з порушенням режимів споживання електроенергію, така оплата є додатковою компенсацією вартості товарів і підлягає оподаткування податком на додану вартість у розмірі 20% [2]. Оскільки у Листі вважається, що перевищення договірної величини фактично являє собою підвищену плату за використану з порушенням режимів споживання електроенергією, то сума оплати за цю електроенергію повинна була б віднесена до складу валових витрат споживача відповідно до норм пункту 5.1 ст. 5 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.94 № 334/94-ВР.

Однак наряду із зазначеним Листом чинним є Податкове роз'яснення щодо застосування пп. 5.3.5 п. 5.3 ст. 5 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" платникам податку на прибуток – споживачами електричної енергії, затверджене наказом ДПА України від 12.07.02 № 330 "Щодо затвердження податкового роз'яснення" [3], згідно якого суми, що додатково та в обов'язковому порядку сплачуються споживачами електроенергії (крім населення) на користь енергопостачальників відповідно до ст. 26 Закону України "Про електроенергетику" від 16.10.97 № 575/97-ВР за споживання електроенергії понад договірні величини, відносяться до категорії штрафних санкцій та не включаються до складу валових витрат споживача електроенергії.

Тобто, ДПА України надано різне трактування надлімітного споживання електроенергії, що вже детально проаналізовано у статті Сердюкової І.В. "Правова природа надлімітного споживання електричної енергії" [4, с. 187].

Учені-правознавці по-різному оцінюють потребу у визначенні різних термінів. Одні з них вважають, що юридичні визначення (дефініції понять) повинні здійснюватися стосовно змісту усіх термінів, що мають вирішальне значення, а також поняттям, що не мають загальнопоширеного вживання чи уживаним у більш вузькому або істотно іншому значенні, у порівнянні із загальновідомими. Інші

ж дослідники переконані, що в законі, зверненому до всього суспільства чи значної його частини, кожен юридичний термін повинен знайти необхідне роз'яснення. Треті автори, навпаки, - застерігають від надмірного захоплення визначеннями, оскільки вони роблять правову норму негнучкою [5, с. 25].

За нашої позицією поняття надлімітного споживання електроенергії повинно бути чітко визначеним і не повинне інтерпретуватися по-іншому жодним правозастосовувачем.

Практична цінність такої позиції в тому, що створення ефективної законодавчої бази у сфері енергетики, яке б однозначно визначило зміст і значення понадлімітного споживання електроенергії, призведе до виключення зайвих судових спорів та сприятиме додатковому поповненню Державного бюджету України.

10-11 квітня 2008 року на базі Юридичного факультету МДУ ім. М.В. Ломоносова відбулася III Міжнародна науково-практична конференція "Енергетика і право". На ній виступив директор Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, академік НАН України Ю.С. Шемшученко із докладом на тему: "Стан та актуальні проблеми розвитку енергетичного законодавства України, перспективи його розвитку". Він зазначив, що на сучасному етапі проводиться робота над концепцією Енергетичного кодексу України, розробка якого передбачена Енергетичною стратегією України на період до 2030 року.

Однак, наказ Міністерства промислової політики України від 08.09.06 № 327 "Щодо реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 року" по багатьом пунктам не зобов'язує жоден орган державної влади відповідати за виконання завдань, які в ній зазначені. Тому залишається необхідність прийняття спеціального законодавства, що чітко визначить зміст і значення понадлімітного споживання електроенергії.

При дослідженні питання порядку оподаткування надлімітного споживання електроенергії ми дійшли наступних висновків:

На даний момент в Україні відсутня єдина позиція з приводу визначення порядку оподаткування двократної вартості різниці фактично спожитої електроенергії і її договірної величини, чинними є два офіційних тлумачення податкового законодавства, які ре-

гулюють дану сферу правовідносин: Податкове роз'яснення ДПА України від 12.07.02 № 330 та Лист ДПА України від 03.03.06 № 3980.

Шляхом вирішення даної проблеми може бути лише створення нормативного акта, який чітко визначить: чим є двократна вартість різниці фактично спожитої електроенергії та її договірної величини - штрафною санкцією чи підвищеною сплатою за використану з порушенням режимів споживання електроенергії.

Використана література:

1. Битяк О. Удосконалення господарсько-правового регулювання електроенергетичного ринку України // Право України. - 2008. № 7. - С. 85

2. Лист ДПА України від 03.03.06 № 3980/7/16-1517. - [http:// www.sta.gov.ua](http://www.sta.gov.ua)

3. Податкове роз'яснення щодо застосування пп. 5.3.5 п. 5.3 ст. 5 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" платникам податку на прибуток – споживачами електричної енергії. - [http:// www.sta.gov.ua](http://www.sta.gov.ua)

4. Актуальні проблеми права: теорія і практика : Збірник наукових праць № 12. / Під ред. Л.І. Лазор. - Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2008. - 304 с.

5. Лавриненко О.В. Оціночні поняття у системі спеціального законодавства України про працю: їх зміст, значення й проблеми тлумачення у судовій практиці // Економіка, фінанси, право. - 2005. - № 9. - С. 25

О.А. Бабак

асистентка Інститута
економіко-правових досліджень НАН України
(Донецький національний технічний університет)

ПРИМЕНЕНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНОГО РЕЖИМА ЛИЦЕНЗИРОВАНИЯ КАК СПЕЦИАЛЬНОЙ САНКЦИИ

Украинское законодательство для поддержки национального товаропроизводителя на международном рынке не отвечает усло-

виям современности, вследствие чего требует тщательного исследования и усовершенствования. Законодатель пытается контролировать деятельность резидента по осуществлению внешнеэкономических операций, одновременно порождая значительные проблемы и другие неблагоприятные последствия, которые не освобождают субъекта ВЭД от ответственности перед государством или дополнительных обязательств, предусмотренных внешнеэкономическим контрактом.

Иногда деятельность украинского предприятия имеет возможность выйти на международный рынок путем экспортирования своей продукции, но из-за пробелов и противоречий правового обеспечения этой деятельности риск настолько велик, что национальный субъект внешнеэкономической деятельности может вообще утратить свое существование. Недостаточность правового обеспечения внешнеэкономической деятельности заключается в сложном порядке применения санкций за действия субъектов ВЭД, которые считаются правонарушениями.

Закон Украины "О внешнеэкономической деятельности" от 16 апреля 1991г. (далее – Закон о ВЭД) содержит перечень специальных санкций, статья 37 которого определяет, что индивидуальный режим лицензирования (далее – ИРЛ) применяется в случаях нарушения субъектами ВЭД закрепленных положений этого Закона, которые устанавливают определенные запреты, ограничения или режимы осуществления внешнеэкономических операций. В приведенной норме отсутствует четкий и исчерпывающий перечень правонарушений в ВЭД, за которые применяется ИРЛ.

В статье 245 Хозяйственного кодекса Украины также предусмотрено, что ИРЛ применяется за нарушение правил осуществления ВЭД относительно антимонопольных мер, запрета недобросовестной конкуренции и других правил, которые предусматривают определенные ограничения. В Положении о порядке применения к субъектам ВЭД Украины и иностранным субъектам хозяйствования специальных санкций, утвержденным приказом Министерства экономики Украины от 17.04.2000 г. предусмотрено, что ИРЛ применяется в случае нарушения субъектами ВЭД валютного, таможенного, налогового и иного законодательства, связанного с их деятельностью, и в

случае совершения ими действий, которые могут причинить вред интересам национальной экономической безопасности.

Следует подчеркнуть, что действия, которые "могут причинить вред национальной экономической" безопасности, законодательно не закреплены.

В соответствии с текстом Положения Министерство экономики Украины может уведомлять предприятия о возможности применения к ним специальных санкций. То есть такое уведомление является не обязанностью, а правом соответствующего государственного органа, что также является недостатком правового регулирования по предупреждению правонарушений и возможности избежать ответственности во внешнеэкономической деятельности хозяйствующих субъектов, которые добросовестно исполняют свои обязательства в соответствии с внешнеэкономическим контрактом (договором).

Индивидуальный режим лицензирования как специальная санкция в ВЭД может быть применена на протяжении трех лет со дня выявления правонарушения. Однако, в соответствии со статьей 239 Хозяйственного кодекса Украины ИРЛ определен как административно-хозяйственная санкция, которая может быть применена (статья 250 ХК) к субъекту хозяйствования на протяжении шести месяцев со дня выявления правонарушения, но не позднее чем через один год со дня нарушения этим субъектом установленных законодательными актами правил осуществления хозяйственной деятельности.

В случае издания Приказа о применении ИРЛ Министерством экономики соответствующие органы обязаны уведомить субъекта ВЭД. Однако последовательность действий данных органов и сроки уведомления субъектов о применении данной санкции законодательно не определены. Анализ практики свидетельствует о том, что таможня узнает о примененных к экспортеру санкциях раньше самого экспортера, который продолжает выполнять условия контракта и несет дополнительные расходы, пока товар не пребудет к таможенной границе для оформления.

Статья 14 Хозяйственного кодекса Украины определяет лицензию как средство государственного регулирования в сфере хозяйст-

вовання, направлене на забезпечення єдиної державної політики, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства і окремих споживачів. Законом України "Про ліцензування окремих видів господарської діяльності" від 01.06.2000 г. ліцензія визначена як документ дозволяючого характеру, який надає право на здійснення визначеного виду господарювання і на підставі використання свого права на реалізацію своєї господарської діяльності, в відмінності від Закону про ВЕД, де ліцензування застосовується як засіб відповідальності, покарання за порушення.

Для підприємства, орієнтованого на експорт, ІРЛ може привести до зниження рентабельності ВЕД, т. к. кожна ліцензія призводить до додаткових витрат і збільшенню вартості експортованого товару. Відсутність належного правового регулювання експортних операцій в Україні робить їх ризиковими, законодавчо не захищеними, іноді не прибутковими, що потребує удосконалення законодавства, регулюючого порядок застосування індивідуального режиму ліцензування.

О.С. Тарасенко

ад'юнкта кафедри національної безпеки
та протидії злочинності
(Київський національний університет
внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ БОРІТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ В ГАЛУЗІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Результативність боротьби зі злочинністю залежить від належного рівня взаємодії оперативних підрозділів як з іншими правоохоронними органами, так і між оперативними підрозділами. Взаємодія між оперативними підрозділами регламентується п. 5 ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [1]. На практиці оперативні працівники відмічають випадки коли до

оперативного підрозділу надходить інформація про вчинення злочину (виявлення якого не відноситься до його компетенції) яка в подальшому не передається до іншого підрозділу або передається із запізненням, в результаті чого ця інформація так і залишається без реалізації. Інша ситуація складається коли дослідча перевірка одночасно здійснюється двома оперативними підрозділами відносно однієї особи: з однієї сторони підрозділами карного розшуку за вчинення злочину загально-кримінальної спрямованості (наприклад: підrobка документів [2]), а з іншої сторони державною службою по боротьбі з економічною злочинністю за вчинення економічного злочину (наприклад: шахрайство [2]). Така тенденція свідчить про неналагодженість взаємодії між зазначеними підрозділами щодо протидії злочинам.

Оперативні підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (КР та ДСБЕЗ МВС України) повинні взаємодіяти між собою з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних. Взаємодія є складовим елементом організації управлінської діяльності ОВС і полягає в узгодженні, координації зусиль оперативних підрозділів при використанні сил та засобів оперативно-розшукової діяльності у боротьбі із злочинністю, спільній участі в розробці і здійсненні комплексних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення і розкриття злочинів в галузі земельних відносин.

Саме взаємодія між оперативними підрозділами дозволяє об'єднати зусилля у вирішенні задач щодо боротьбі зі злочинністю, досягнути в цьому напрямку значних результатів за короткий термін, найбільш точно визначити основні напрямки і конкретні задачі в цій боротьбі, здійснювати їх цілеспрямовано і наступально, при цьому, чітко відзначивши обов'язки і відповідальність кожного підрозділу. В сучасних умовах, склалося таке ставлення до налагодження взаємодії, коли при виявленні і розкритті злочинів, що вчиняються в різних сферах суспільних відносин, кожен оперативний підрозділ працює автономно і не враховує результати та можливості інших підрозділів ОВС. Безумовно, основне навантаження по виявленню та розкриттю злочинів в певній сфері несуть ті підрозділи до компетенції яких відносяться зазначені дії. Але не потрібно забувати про те, що наприклад оперативний пра-

цівник підрозділу карного розшуку може володіти важливою (на його погляд) інформацією, яка не потрібна в його роботі, а для оперативного працівника підрозділу державної служби боротьби з економічною злочинністю ця інформація має досить вагоме значення, допоможе зафіксувати злочин, але без чіткої взаємодії цих підрозділів обмін інформацією не буде здійснено. На нашу думку при виявленні та фіксації злочинів в галузі земельних відносин взаємодія між підрозділів КР та ДСБЕЗ повинна здійснюватись в наступній формі:

- *обмін інформацією* (обмін даними про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, осіб які вчинили злочин, та про способи вчинення корисливих злочинів);

- *спільне планування діяльності* (для проведення спільних нарад, складання планів по проведенню заходів по фіксації злочину, проведення перевірок, відпрацювань щодо законності виконання земельного законодавства);

- *спільне проведення заходів* (проведення спільних перевірок суб'єктів господарської діяльності, перевірка незаконного захоплення земельної ділянки охоронною фірмою у складі осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та при захопленні застосовувалися спеціальні засоби фізичного впливу);

- *командування окремих співробітників* (в процесі проведення оперативних перевірок посадових осіб, які контролюють і розпоряджаються земельними ресурсами);

- *проведення спільних оперативно-профілактичних операцій* (спільні виступи в засобах масової інформації, перевірки суб'єктів господарської діяльності та перевірка осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності з метою профілактики злочинів та отримання інформації про злочини, які вчинені або які вчиняються в галузі земельних відносин);

- *взаємне інформування і консультації* (з питань протидії злочинам в галузі земельних відносин);

- *виконання окремих завдань по запитах* (розшук злочинців, які вчинили злочин в галузі земельних відносин та приховуються від підрозділів ДСБЕЗ, слідства та суду, а також перевірка даних про осіб причетних до вчинення злочину і збір даних про цих осіб).

Безумовно, це не вичерпний перелік форм взаємодії підрозділів карного розшуку та державної служби боротьби з економічною злочинністю між собою. Можливі і інші, але головне при цьому, діяти не ізольовано друг від друга, а вести боротьбу зі злочинністю єдиним фронтом, повною мірою використовуючи всі оперативні можливості зазначених підрозділів із метою своєчасного виявлення і розкриття злочинів (економічної та загально кримінальної спрямованості) та максимального наповнення державного бюджету. Актуальним залишається питання взаємодія карного розшуку та державної служби боротьби з економічною злочинністю між собою повиявленню злочинів вчинених в галузі земельних відносин, ще й тому що, в державі відсутня належна нормативно-правова база та не вироблена єдина методика по попередженню виявлення злочинів в галузі земельних відносин, які впливали б на ефективність роботи і обміну передового досвіду.

Таким чином, питання взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів у виявленні і розкритті злочинів пов'язаних з операціями із землею дуже актуальні і потребують до себе значної уваги.

Використана література:

1. Закон України Про оперативно-розшукову діяльність від 18.02.1992 [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>
3. Закон України Про міліцію від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>
4. Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления / А.А. Аксенов / Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02. -Академия МВД СРСР. -М, 1974. - 53 с.
5. Аتماжитов В.М. К вопросу о совершенствовании взаимодействия служб и подразделений ОВД при раскрытии и расследовании преступлений розыскной работы // В.М. Аتماжитов / Вопросы совершенствования ОРД в условиях формирования правового государства: Межвузовский сборник научных трудов / МВШМ МВД СРСР. - М, 1991. - С. 111-120

С.С. Рибка

курсант

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ САНКЦІЙ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ АДМІНІСТРАТИВНИМ ТА ГОСПОДАРСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У зв'язку з перебудовою державної політики на засади сталого соціально-економічного розвитку, проведенням широкомасштабної приватизації об'єктів природи постало питання перегляду правових норм і приписів, що містить сучасне законодавство. Виникла необхідність екологізації права, тобто наповнення екологічним змістом правових приписів, а також встановлення відповідальності юридичних осіб, як окремих суб'єктів адміністративного та господарського права.

Проблема віднесення юридичних осіб до суб'єктів адміністративного деліктного права залишається дискусійною на даний час та не вирішеною. Але підходячи до поставленої мною проблеми звіддаля можна зазначити наступне.

Незважаючи на те, що наукова думка ще не запропонувала конкретного вирішення даного питання, чинні нормативно-правові акти уже передбачають відповідальність юридичних осіб. Це закони України "Про захист економічної конкуренції", "Про охорону прав на сорти рослин", "Про захист прав споживачів", "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків", "Про природні монополії", "Про виноград та виноградне вино". Положення останніх регламентують суспільні відносини, що виникають у сфері підприємницької та господарської діяльності. Однак поява таких нормативних актів свідчить про те, що розвиток інституту адміністративної відповідальності відбувається поза межами дії основного кодифікованого акту Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП). Тому спостерігається, з одного боку, активна діяльність держави у сфері відповідальності юридичних осіб, а з іншого – відсутність систематизації, і як наслідок – у різних галузях права науковці почали виділяти такі види відповідальності

юридичних осіб, як адміністративна, економічна, фінансова і господарська тощо.

Ще одним підтвердженням цього є те, що в КУпАП практично не вживається термін "фізична особа", а законодавець використовує лише термін "особа". Це, на думку дослідників, дає можливість вважати правильним припущення про виступ в якості суб'єкта правопорушення і юридичних осіб.[1]

І хоча у вищезазначених законах термін "адміністративна відповідальність" не застосовується, проте встановлення їх нормами права застосовування до юридичних осіб штрафних санкцій, які являються атрибутом юридичної відповідальності, дозволяє стверджувати про виокремлення саме цього виду відповідальності.

Слід зауважити, що правом застосування адміністративних санкцій саме до фізичних осіб наділено широке коло органів (посадових осіб). Про що свідчать положення ст.213 КУпАП. Але ж диспозиції та санкції окремих статей Кодексу сформульовано таким чином, що дозволяє притягти до відповідальності і юридичних осіб (здійснення банківської діяльності без ліцензії, зловживання монопольним становищем на ринку, порушення правил про валютні операції). Водночас це не означає, що дані санкції не потрібно включати до КУпАП, розкидати по різних галузях, прийнявши відповідні нормативно-правові акти (далі - НПА) з метою їх систематизації. Це ж спричинить і ускладнення системи накладення стягнення. І, як наслідок, виникне багато норм, які за своєю суттю можуть протирічити одна-одній чи накладатись одна на одну. Навіщо ж ускладнювати прийняттям нових НПА систему норм, які регулюють адміністративно-правові відносини, коли ми ще до кінця не розібралися з тим, що маємо на даний час.

Інтенсивний розвиток підприємств різних форм власності в Україні змушує законодавця реагувати на даний процес шляхом правового і організаційного забезпечення їх безпечної діяльності. Не менше уваги привертають до себе і порушення у сфері господарювання, що потребує негайного вивчення та удосконалення механізму відповідальності. Відбувається й розвиток нормативно-правової бази адміністративно-господарської відповідальності у вигляді різних санкцій та заходів адміністративного примусу.

Аналіз господарського законодавства свідчить про те, що адміністративно-господарські санкції вперше були виділені як окремий вид санкцій у Господарському кодексі України. У господарському праві має місце чітко визначене розмежування господарських і адміністративно-господарських санкцій. При цьому самі господарські санкції поділяються ще на деякі види. Дослідивши основні ознаки господарських і адміністративно-господарських санкцій, не можна не помітити те, що спільним елементом, який їх об'єднує, є суб'єкти, до яких вони застосовуються. Тобто мова йде про суб'єктів проступку, а також про сферу господарської діяльності, якою вони займаються. Стосовно відмінності, слід акцентувати на тому, що адміністративно-господарські санкції вирізняються тим, що вони не можуть бути встановлені сторонами господарських відносин. Такі санкції можуть бути встановлені виключно законом.

Доречі, для визначення правової природи адміністративно-господарських санкцій, необхідно розглянути їх у сукупності з іншими санкціями, через те, що при всій їхній різноманітності, їм властиві спільні риси.

Види адміністративно-господарських санкцій доволі подібні адміністративним санкціям. Лише в частині позбавлення певного права чи дозволу вони є більш деталізованими. На наш погляд, статті КУпАП мають більш чітку структуру, яка передбачає правило поведінки (диспозиція) і відповідальність за порушення цього правила (санкція), або заборона і невиконання даної заборони. Що ж до структури адміністративно-господарських норм, то там практично завжди спостерігається відсилання до інших нормативно-правових актів. Тому пропонуємо дещо перебудувати, удосконалити систему адміністративно-господарських санкцій (із відповідних законів вилучити диспозиції і закріпити їх за відповідними статтями). Змінивши таким чином структуру норм, можна перенести їх до КУпАП і уникнути плутанини в законодавчій базі, яка виникла внаслідок постійного внесення змін і доповнень до КУпАП за часи незалежності країни.

Вирішення даної, а також багатьох інших проблем адміністративно-деліктного права залежить від однієї, хоча і не простої, відповіді на питання, яке вже тривалий час турбує багатьох науковців -

нормативного закріплення в КУПАП самого поняття адміністративної відповідальності. Останнє має містити певні ознаки, залежно до яких і відбуватиметься розподіл статей. За умов нормативного визначення даного поняття потребують закріплення й правові засади адміністративної відповідальності юридичних осіб, адже багато статей КУПАП містить норми, в яких йдеться про відповідальність саме таких осіб. Запропоноване, на наш погляд, сприятиме удосконаленню законодавчої практики його застосування, допоможе систематизувати норми, що вже існують, і, як наслідок, позитивно вплине на поліпшення природокористування і стан екологічної безпеки в Україні.

Використана література:

1. Афанасьев К.К., Саенко С.І.: К вопросу о понятии и содержании административной ответственности // Вісник ЛАВС імені 10-річчя незалежності України. Науково-теоретичний журнал. Випуск 4. – Луганськ, 2003 – с. 202-219.
2. Бородин І.Л. : Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності // Науковий вісник Львівського ДУВС . Випуск 1. – Львів, 2006 – с.
3. Демський Е., Співвідношення адміністративних і адміністративно-господарських санкцій // Юридична Україна №9/2005р. "Юрінком Інтер".

И.С. Беденко
студентка
(Луганский национальный
аграрный университет)

ПОЛИТИКА ОПТИМИЗАЦИИ И РАСЧЕТ ПОТРЕБНОСТИ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ

Современная экономическая ситуация очень сложная. Кризис охватил все области мировой экономики. Он проявляется в угрозе краха мировой банковской системы, кризисе неплатежей, убыточности в газодобывающих и нефтедобывающих областях, металлургии, химической промышленности, массовых банкротствах, рез-

ком снижении цен на всю продукцию сельского хозяйства, многочисленных увольнениях работников на предприятиях, в строительстве, банковской сфере и других областях.

Мировой экономический кризис не обошел и Украину. В частности, продовольственный кризис коснулся предприятий, занимающихся производством сельскохозяйственной продукции. Одним из таких предприятий является агропромышленная фирма "Донбасагрогаз".

АПФ "Донбасагрогаз" находится на севере Луганской области в селе Рыбьянцево Новопокровского района, в 20 километрах от границы с Российской Федерацией.

Агропромышленная фирма "Донбасагрогаз" является структурно- производственным подразделением филиала управления магистральных газопроводов "Донбастрансгаз" дочерней компании "Укртрансгаз" национальной акционерной компании "Нафтогаз Украины".

"Нафтогаз Украины" является крупнейшей компанией Украины. Ее доходы от реализации продукции в первом полугодии 2008 года составляли 39 млрд. грн., что равняется 9% ВВП. В компании и ее подразделениях работают около 170 тысяч человек. С кредитным портфелем в 14 млрд. грн. (в том числе 12 млрд. грн. задолженности иностранным кредиторам) она является одним из крупнейших украинских заемщиков на международных финансовых рынках. Учитывая его статус национальной компании, "Нафтогаз Украины" играет также роль компании, формирующей отношение к Украине со стороны иностранных инвесторов – среди них она считается "квазисувереном" (или заемщиком, финансирующимся почти на тех же условиях, что и государство) [1].

Агропромышленная фирма "Донбасагрогаз" была создана в 1998 году на базе бывшего колхоза имени Калинина, начав свое сотрудничество с УМГ "Донбастрансгаз". Основная цель сотрудничества – это обеспечение рабочих коллективов УМГ "Донбастрансгаз" дешевыми, качественными и экологически - чистыми продуктами питания. На протяжении десяти лет она приобрела черты стабильного предприятия ориентированного на товарное растениеводство, мясо-молочное животноводство и переработку сельскохозяйст-

венной продукции с дальнейшей доставкой ее на производственные участка УМГ "Донбастрансгаз".

Но в нынешней кризисной ситуации АПФ "Донбасагрогаз" находится в сложном финансовом положении. Поэтому для обеспечения дальнейшей жизнедеятельности предприятия, ему необходимы стабильные денежные поступления, которые можно мобилизовать с помощью высоколиквидных активов. Такими активами являются оборотные.

Ритмичность, слаженность и высокая результативность деятельности любого предприятия во многом зависит от определения оптимального размера оборотных средств (и оборотных производственных фондов, и фондов обращения). Поэтому большое значение приобретает процесс управления оборотными средствами, который относится к текущему финансовому планированию. На предприятии при управлении оборотными активами устанавливается их минимальная расчетная сумма, которая постоянно необходима предприятию для работы. Фактические запасы сырья, денежных средств и дебиторской задолженности могут быть выше или ниже установленной суммы или соответствовать ей – это один из наиболее изменчивых показателей текущей финансовой деятельности.

Управление запасами имеет огромное значение как в технологическом, так и в финансовом аспекте. С позиции управления финансами, производственные запасы – это иммобилизованные средства, то есть средства, отвлеченные из оборота. Понятно, что без такой вынужденной иммобилизации не обойтись, однако вполне естественно желание минимизировать вызываемые этим процессом косвенные потери, с определенной долей условности численно равные доходу, который можно было бы получить.

Спланируем запасы товарно-материальных ценностей для колбасного цеха агропромышленной фирмы "Донбасагрогаз".

Определим оптимальный размер поставки колбасных изделий с учетом всех статей расходов на оформление и хранение запасов по следующей формуле:

$$\text{ОРП} = \sqrt{(2 \times U \times P) / (C \times S)}, [2]$$

где U – товарооборот в натуральных единицах;

P – затраты на формирование одного заказа;

C – стоимость единицы продукции;

S – затраты на хранение единицы продукции.

В первую очередь поэтапно определим стоимость одного заказа или затраты (Зи) на изготовление колбасных изделий. Для расчета нам необходимы следующие данные за анализируемый период (9 месяцев 2008 года): заработная плата работников вместе с отчислениями – 109,9 тыс.грн., затраты на электроэнергию – 25,6 тыс.грн., расходы на связь – 3,6 тыс.грн.

$$Z_i = 109,9 + 25,6 + 3,6 = 139,1 \text{ тыс.грн.}$$

Необходимо спрогнозировать валовую выручку по колбасным изделиям в стоимостном и натуральном выражении на период 9 месяцев 2009 года методом экстраполяции, для того, чтобы определить затраты на производство данной товарной группы.

Прогнозируемая валовая выручка (BB3) на период 9 месяцев 2009 года определяется по формуле:

$$BB3 = BB2 \times \sqrt{\hat{A}\hat{A}2 / \hat{A}\hat{A}1},$$

где BB1 – валовая выручка за период 9 месяцев 2007 года;

BB2 – валовая выручка за период 9 месяцев 2008 года;

Для упрощения расчетов построим таблицу прогнозной валовой выручки для колбасных изделий (табл. 1).

Таблица 1

Прогноз валовой выручки на период 9 месяцев 2009 года

Показатели	За период 9 мес. 2007 г.	За период 9 мес. 2008 г.	За период 9 мес. 2009 г.	Прогнозируемый темп роста, %
1. Валовая выручка по предприятию, тыс.грн.	5 584,4	7 780	9 183	118,03

2. Выручка от реализации колбасных изделий, тыс.грн.	1 562,4	1 198,7	1 050	87,59
3. Объем произведенной продукции, тн.	12,4	19,2	23,9	124,48

Данные показывают, для того чтобы получить в периоде 9 месяцев 2009 года валовую выручку на сумму 9 183 тыс.грн., необходимо увеличить объем производства колбасных изделий на 4,7 тн.

Средняя цена (С) 1 кг колбасных изделий – 62,43 грн.

Учитывая все рассчитанные данные, определим затраты (Зп) на производства анализируемой продукции:

$$Зп = Зи \times \frac{ВВптг}{ВВпп},$$

где Зи – затраты на изготовление колбасных изделий;

ВВптг – валовая выручка прогнозная по товарной группе;

ВВпп – валовая выручка прогнозная по предприятию.

$$Зп = 139,1 \times \frac{1050}{9183} = 15,9 \text{ тыс.грн.}$$

Определим затраты на формирование одного заказа по колбасным изделиям делением затрат на производство анализируемой продукции на количество заказов в анализируемом периоде:

$$р = 15900/36 = 442 \text{ грн.}$$

Теперь определим издержки по хранению данной продукции.

Для этого следует разделить общие затраты на хранение (51,4 тыс.грн.) на прогнозный объем производства колбасных изделий:

$$s = 51400/23900 = 2,15 \text{ грн.}$$

Теперь мы можем рассчитать оптимальный объем производства:

$$\text{ОРП} = \sqrt{(2 \times 19200 \times 442) / (62,4 \times 2,15)} = 356 \text{ кг}$$

Определим количество производственных процессов ($K_{\text{шт}}$) за анализируемый период, необходимых для удовлетворения спроса путем деления прогнозного объема производства колбасных изделий на продолжительность одного оборота запасов на предприятии:

$$K_{\text{шт}} = 23900 / 308 = 77 \text{ раз.}$$

Рассчитаем оптимальную периодичность поставок ($K_{\text{п}}$), разделив количество дней в анализируемом периоде на количество производственных процессов за соответствующий период :

$$K_{\text{п}} = 273 / 77 = 3,5 \text{ дня.}$$

Оптимальная поставка колбасных изделий агропромышленной фирмой равна 356 кг, с периодичностью в 3,5 дня 77 раз в анализируемый период.

Достигнув оптимального размера по производству колбасных изделий, предприятие может высвободить из оборота следующую сумму:

$$(308 - 3,5) \times \frac{1050}{273} = 1\,171\,154 \text{ грн.}$$

Данные средства можно направить на : модернизацию оборудования цеха, рекламу, усовершенствование планирования, управления и организации труда и производства, повышение и развитие материального и морального стимулирования труда, реконструкцию производства и расширение производственных мощностей предприятия, усовершенствование технологии производства, расширение рынков сбыта, ускорение отгрузки и реализации готовой продукции, усовершенствование производимой продукции.

Использованная литература :

1. Андрей Бойцун. Корпоративное управление и экономическая эффективность НАК "Нафтогаз Украины" // "Зеркало недели": газета. - № 41 (720), 1 – 8 ноября 2008г.

2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : Учебник. - К.: Ника - Центр, Эльга, 2004. – 654с.

В.П. Коваленко

студенка

(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ВИМОГ ДО АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО

До недавнього часу для більшості суб'єктів господарювання процеси банкрутства були мало відомі. Лише в період реформування економіки (після ліквідації планового розподілу використання грошових ресурсів) відчутними стали такі економічні явища як нерентабельність, неплатоспроможність підприємств. Характерними ознаками фінансової кризи підприємства є скорочення попиту на його продукцію, і, як наслідок, зниження обсягів виробництва; зростання заборгованості постачальникам, держбюджету та банкам; затримки з виплатою заробітної плати працівникам. Кількість таких підприємств в економіці України неухильно зростає. Причому тенденції банкрутства поширюються не лише на окремих суб'єктів господарювання, а й на цілі галузі економіки (наприклад, сільське господарство, яке вже впродовж багатьох років перебуває в глибокій фінансовій кризі і де понад 85% господарюючих суб'єктів закінчують свою діяльність щорічно із збитками; в промисловості збитковим є кожне друге підприємство).

Актуальність цієї теми полягає в тому, що в діючому законодавстві відсутнє точне визначення правового статусу та вимоги до арбітражного керуючого. На сьогоднішній день в ряді нормативно-правових актів ми маємо лише дуже поверхневе уявлення про цю "неординарну" фігуру в процедурі банкрутства.

30 червня 1999 року було прийнято Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом". На наш погляд, не можна твердити, що цей нормативний акт став панацеєю при вирішенні питань банкрутства підприємств. Новий Закон про банкрутство начебто мав врахувати всі недоліки попереднього, проте, незважаючи на достатньо великий обсяг (53 статті у 7 розділах), у ньому міститься значна кількість прогалин і суперечностей, а отже, й він потребує удосконалення.

Арбітражне управління – це новий для України вид професійної діяльності, що вимагає спеціальних знань та навичок. Його формування розпочалося з прийняття у 1992 р. Закону України "Про банкрутство". Подальший розвиток та регламентування він отримав у новій редакції вищезазначеного закону.

Управління недієздатним у фінансовому відношенні підприємством є досить складним та багатоплановим. Особа, на яку покладається така відповідальність повинна мати високий рівень підготовки та енциклопедичні знання.

На сьогодні з арбітражним управлінням пов'язано багато проблем. Зупинимось на найбільш актуальних.

Перша проблема пов'язана з кваліфікацією арбітражного керуючого. Адже він повинен мати такий рівень кваліфікації, при якому він міг би швидко та ефективно вирішувати проблеми відновлення платоспроможності підприємства, установи, організації.

Друга проблема полягає в тому, що арбітражний керуючий повинен мати реальний намір максимально результативно та повністю вирішити покладені на нього завдання згідно із вимогами закону, а не прагнути використати свої повноваження для інших цілей, які здебільшого є далекими від антикризового управління. [1;с.4]

Згідно п. 1 ст. 3-1 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" від 14 травня 1992 р. N 2343-ХІІ (далі – *Закон про банкрутство*) призначити арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) можна фізичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності, яка має вищу юридичну або економічну освіту, володіє спеціальними знаннями та не є зацікавленою особою щодо боржника і кредиторів.

По-перше закон не дає точного визначення того, якими "спеціальними знаннями" повинен володіти арбітражний керуючий. По-друге, закон не встановлює критерії "незацікавленості" арбітражного керуючого в конкретній справі, тобто як це перевірити.

На даний момент в Україні дискусійним є питання про ліцензування діяльності арбітражних керуючих. Проектом (реєстраційний № 2148) запропоновано введення положень щодо особливостей ліцензування діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), а Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" запропоновано застосовувати тільки в частині, не врегульованій зазначеними особливостями.[3;с.14]

Зокрема, Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" доповнено відповідними положеннями, які враховують специфіку ліцензування даної діяльності. Ці положення, на думку розробників проекту, спрямовані на посилення контролю зі сторони державного органу з питань банкрутства за виконанням арбітражними керуючими повноважень розпорядників майна, під час провадження по справах про банкрутство підприємств-боржників.

Проектом Закону запропоновано визначити, що ліцензійні умови провадження діяльності арбітражних керуючих не встановлюється. Контроль за діяльністю останніх має здійснювати державний орган з питань банкрутства шляхом проведення планових та позапланових перевірок дотримання арбітражними керуючими вимог законодавства, що регулює їхню діяльність. Порядок проведення таких перевірок встановлюється державним органом з питань банкрутства. Тобто в питанні скасування ліцензійних умов, що пропонується у ст. 5-1, оскільки їх наявність є загальною умовою ліцензування господарської діяльності за Законом України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності".[6] Крім цього, згідно зі ст. 7 вказаного Закону у ліцензійних умовах визначають, зокрема, щодо проведення певного виду господарської діяльності, які є у чинних Ліцензійних умовах, але відсутні у проекті, що може ускладнити держконтроль за діяльністю арбітражних керуючих. [3; с.14]

Згідно з законодавством України про банкрутство арбітражний керуючий на різних стадіях процедури банкрутства виконує різні за складністю функції. Не дивлячись на це, орган ліцензування видає всім претендентам ліцензії одного встановленого зразка. Зазначимо також, що, для отримання ліцензії не потрібно мати досвіду участі в процедурі банкрутства. Чомусь законодавець вважає життєво важливим досвід роботи юристом чи помічником нотаріуса, а не досвід арбітражного керуючого при здійсненні ним своїх функцій. Мабуть приймаючи Закон та інші нормативні акти, що регулюють діяльність арбітражних керуючих, забули, що першочерговою його функцією є відновлення платоспроможності підприємств.

Іншою, не менш значущою, проблемою, є проблема заінтересованості арбітражного керуючого у досягненні певної цілі: або відновити платоспроможність боржника, або отримати певну вигоду від проведення дій досить далеких від антикризового управління. Нагадаємо, що чинне законодавство України надає керуючому санацією цілу низку засобів для належного виконання своїх функцій та відновлення платоспроможності боржника (перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв, ліквідація дебіторської заборгованості тощо).

Очевидним є те, що арбітражний керуючий досягає успіху в тому випадку, коли поряд з ним працює група фахівців, знання й досвід яких доповнюють один одного. Але незважаючи на це, Закон про банкрутство називає арбітражним керуючим фізичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності, яка діє на різних стадіях процедури банкрутства самостійно. Тобто законодавство України про банкрутство не передбачає діяльність кількох арбітражних керуючих або арбітражних керуючих – юридичних осіб тощо. Тим не менше п. 4 ст. 3-1 Закону про банкрутство дозволяє арбітражному керуючому залучати для забезпечення виконання своїх повноважень на договірних засадах інших осіб та спеціалізовані організації з оплатою їхньої діяльності за рахунок боржника, якщо інше не встановлено цим законом чи угодою з кредиторами.[5] В зв'язку з цим актуальним є питання підготовки команд чи окремих спеціалістів для спільної праці з арбітражним керуючим.

Проведений нами аналіз дозволяє сформулювати загальні вимоги до арбітражного керуючого:

- з позиції боржника (банкрута) – зацікавленість та активна участь у подальшій "долі" підприємства, певний віковий ценз, досвід роботи;

- з позиції ділових партнерів боржника та органів влади – відповідальність, здатність іти на компроміси, комунікативність;

- з позиції виконання обов'язків арбітражного керуючого – здатність до прийняття оригінальних та ефективних управлінських рішень, уміння відстоювати свою позицію, прагнення передусім відновити платоспроможність боржника, а не ліквідувати його.

Законодавче регулювання банкрутства підприємств є недосконалим, і для таких тверджень існують вагомі причини.

У процесуальних нормах чинного Закону про банкрутство лише частково матеріалізовані засади призначення арбітражного керуючого, тому законодавцеві потрібно доопрацювати закон стосовно критерій та вимог до цієї особи у провадженні зі справ про банкрутство.

В Україні сьогодні діє спеціальний орган – агентство з питань банкрутства Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, покликаний контролювати процедуру банкрутства, однак і він часто виявляється нездатним ефективно впливати на її результати. Агентство з питань банкрутства надає послуги з процедури банкрутства, і це перш за все стосується держаних підприємств з часткою державної власності понад 25%. Але проблема полягає у відсутності жорстких норм у Законі, тому дане агентство не може відповідати за те, що відбувається на багатьох державних підприємствах, де воно не залучається до процедури.[2;с.61]

На наш погляд законодавцеві треба внести до Закону про банкрутство суттєві зміни щодо визначення правового статусу арбітражного керуючого та чітко визначити вимоги, які повинні пред'являтися до нього, що в свою чергу зробить цей вид діяльності прозорим і буде виключати деякі зловживання в сфері банкрутства. Зрозуміле й чітко організоване законодавство про банкрутство підприємств є надзвичайно важливою і стратегічною проблемою ринкових відносин.

Використана література:

1. Варгіч С. Механізм банкрутства: підсумки його дії в Україні. // Цінні папери України. - №8 - 2000. - с.4-5.
2. Шевчук, Герасименко. Колізійні аспекти законодавства при банкрутстві підприємств// Право України,. - №1. - 2008. - с.59-62.
3. Реформування процедур банкрутства та ліцензування діяльності арбітражних керуючих// Юридична газета. - № 10. -2008. - с.14.
4. Горданов В.П. Колізії у законодавстві про банкрутство або різне застосування норми права судами України?// Вісник господарського судочинства. - №5. - 2008. - с.143-153.
5. Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 2343-III від 14.05.1992 р.
6. Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" № 1775-III від 01.06.2000 р.

О.С. Гончарова

ад'юнкнт

(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА НЕЗАКОННИХ ДІЙ
ЩОДО УСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ)**

Об'єктивна сторона – це обов'язковий елемент складу злочину, який характеризує зовнішні його ознаки, тобто злочинне діяння та його ознаки [1, с. 45]. Її можна визначити як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом об'єкти [6, с. 124].

Об'єктивна сторона – це зовнішня сторона злочину. Передбачені кримінальним законом ознаки, що характеризують об'єктивну сторону злочину, дозволяють відповісти на питання: яким чином скоюються злочини? У кримінально-правовій літературі даний елемент складу злочину іменується двояко. Наприклад, А.А. Піонтовський у всіх підручниках кримінального права називає його "об'єктивна сторона складу злочину". Іншу позицію займав А.Н. Трайнін, який вважав, що в злочині, а не у складі злочину слід розрізня-

ти: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. З логічної точки зору особливих відмінностей між цими виразами немає, проте з соціологічною, певні відмінності є. Поняття "Об'єктивна сторона злочину" ширше поняття, ніж "об'єктивна сторона складу злочину", бо включає й такі обставини, що не відносяться до ознак складу злочину.

Розгорнене й найбільш вдале визначення об'єктивної сторони злочину було дане В.Н. Кудрявцевим: "об'єктивна сторона злочину є процес суспільно небезпечного та протиправного посягання на інтереси, які охороняються законом, що розглядається з його зовнішнього боку, з погляду послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються з злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату" [4, с. 9].

Об'єктивна сторона, як елемент складу злочину, на наш погляд, виконує основну відмінну функцію одних кримінально-карних діянь від інших. Саме в об'єктивній стороні злочину закладені основні специфічні кваліфікуючі ознаки, конкретний механізм протиправного діяння. Об'єктивна сторона злочину становить собою зовнішню сторону (зовнішнє вираження) злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідками, а також місцем, часом, обстановкою, способом, засобами вчинення злочину [3, с. 103]. Разом з іншими елементами складу злочину об'єктивна сторона визначає ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, ступінь вини злочинця, вид призначуваної йому міри покарання, без неї не може бути посягання на об'єкт злочину, суб'єктивної сторони як певного відбиття об'єктивних ознак у свідомості суб'єкта, і, нарешті, самого суб'єкта [4, с. 49]. Аналіз об'єктивної сторони вчиненого сприяє правильній кваліфікації дій особи, розмежуванню суміжних складів злочинів, а також відмежуванню злочинів від адміністративних проступків та малозначних діянь.

Виходячи з вищенаведеного розгляд об'єктивної сторони незаконного усиновлення є ключовим.

У чинному Кримінальному кодексі України, відповідальність за незаконне усиновлення передбачена статтею 169. Диспозиція частини 1 цієї статті, що містить опис об'єктивної сторони основно-

го складу незаконного усиновлення, викладена наступним чином: "Незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян". Таким чином, у якості діяння, що виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони незаконного усиновлення, законодавець називає посередницьку діяльність або інші незаконні дії.

Грамотичне тлумачення диспозиції ч. 1 ст. 169 КК дозволяє стверджувати, що діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони розглядуваного злочину виражається (проявляється) у чотирьох різних формах:

- 1) незаконна посередницька діяльність щодо усиновлення (удочеріння) дитини;
- 2) інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини;
- 3) незаконні дії з передачі дитини під опіку (піклування);
- 4) незаконні дії з передачі дитини на виховання в сім'ю громадян.

При цьому слід зазначити, що для наявності в діянні особи ознак об'єктивної сторони незаконного усиновлення, достатньо вчинити саме діяння, хоча б у одній із передбачених законом чотирьох форм.

Отже, вважаємо за необхідне розглянути кожну з цих форм.

Незаконною визнається яка-небудь посередницька діяльність по усиновленню (удочерінню) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян, що є комерційною, тобто, що здійснюється з метою отримання прибутків. Незаконною слід вважати посередницьку діяльність, що скоюється незаконним способом (наприклад, шляхом підкупу або залякування) або спрямовану на досягнення незаконної мети (наприклад, спонукати батьків дати згоду на усиновлення дитини до її народження).

Посередницькою діяльністю щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян слід визнавати діяльність з якого-небудь сприяння усиновленню (удочерінню), передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян, коли винна особа зобов'язується на користь однієї із сторін виконати певні дії: розшукати батьків усиновленого і отримати від них або від опікунів (піклувальників) згоду на усиновлення, вплинути на суддю з метою ухвалення ним по-

зитивного рішення щодо усиновлення, опіки (піклування) або вирішення виконкому відповідної ради або державної місцевої адміністрації по передачі дитини в сім'ю на виховання, сприяти в оформленні документів, які б дали можливість усунути обмеження, встановлені законодавством для усиновлювачів, опікунів або піклувальників, батьків-вихователів й тому подібне.

Інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян можуть полягати, зокрема, в: примушенні дитини до дачі неї згоди на усиновлення (удочеріння); ухваленні рішень щодо усиновлення (удочеріння), встановлення опіки (піклування), передачі дитини на виховання в сім'ю громадян за відсутності для цього законних підстав; усиновленні (удочерінні), встановленні опіки (піклування), передачі на виховання в сім'ю громадян дітей, які не можуть бути усиновлені; передачі дітей під опіку або на виховання особам, що не мають прав бути опікунами або виховувати таких дітей; підробці документів, що стосуються вказаних фактів; веденні приватного обліку дітей, які можуть бути усиновлені, з метою його комерційного використання.

Вважаємо, для правильного розуміння третьої та четвертої форми (незаконні дії з передачі дитини під опіку (піклування), незаконні дії з передачі дитини на виховання в сім'ю громадян), необхідно детально розтлумачити саме термін "передача".

У дореволюційній кримінально-правовій літературі визначення поняття передачі людини було запропоновано В.П. Даневським. Він писав, що під передачею людини необхідно розуміти "викрадення людини насильством, обманом, хитрощами та віддачу її у стан повної несвободи" [2, с. 174].

Уявляється, що це визначення базується перш за все на такому етимологічному значенні слова "передати", як "віддати, вручити" [3, с. 500]. У свою чергу слово "віддати" означає "дати, надати (щонебудь своє кому-небудь)" [5, с. 467].

Виходячи з внутрішньої сутності самої передачі як реального явища об'єктивної дійсності, передача людини передбачає завжди наявність активної поведінки в суб'єкта, що скоює її. Головне тут полягає в наступному: передача людини можлива лише шляхом вчинення дій, тобто активної поведінки винної особи.

За конструкцією об'єктивної сторони "незаконне усиновлення" (ст. 169 КК) належить до злочинів з формальним складом. Проте з питання моменту закінчення аналізованого складу злочину в літературі існують різні точки зору. Представляється, що моментом закінчення даного злочину слід вважати момент офіційного ухвалення рішення для усиновлення (удочеріння), опіки (піклування), передачі в приймальні сім'ї з боку органу опіки та (піклування), яке виражається у формі висновку для усиновлення (удочеріння), призначення опікуна (піклувальника) або договору з приймальними батьками у разі передачі дитини в приймальні сім'ї [7, с. 176].

Визначення незаконного характеру вказаних дій вимагає звернення до нормативно - правових актів, що визначають підстави і порядок усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) або на виховання в сім'ю громадян.

Крім того, при регулюванні кримінальним законом суспільних відносин у сфері усиновлення (удочеріння) до уваги повинні братися не тільки об'єктивно притаманні цим відносинам особливості, але й специфіка сімейного, цивільного, адміністративного та інших галузей законодавства, що регулюють даний вид діяльності, а також наслідки такого правового впливу.

Як один із можливих варіантів поєднання елементів правового впливу можна назвати використання бланкетних диспозицій, відтворення нормою кримінального права норм інших галузей права. Отже, являючи собою складові елементи єдиної правової системи, основаної на чинній Конституції України, кримінальне та сімейне право, а також законодавство щодо усиновлення (удочеріння), підкорені загальній меті, яка полягає у забезпеченні реалізації прав і свобод громадян, проголошених в основному законі країни.

Правильне встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину має виключно важливе значення для діяльності судово-слідчих органів і сприяє дотриманню законності. Від її точного встановлення залежить правильна кваліфікація скоєного і відмежування від суміжних складів злочинів. Ознаки об'єктивної сторони необхідно встановлювати в нерозривній єдності з ознаками суб'єктивної сторони складу злочину.

Таким чином, кримінальне правопорушення, передбачене статтею 169 КК України, сформульоване сьогодні як злочини з фор-

мальним складом. Обов'язковою ознакою його об'єктивної сторони виступають діяння. Спосіб, засоби, знаряддя, час, місце і обстановка не є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони розглядуваного злочину і на кваліфікацію скоєного не впливають.

Використана література:

1. Бурчак Ф. Г. Квалификация преступлений. – К. : Политиздат Украины, 1983. – 141 с.
2. Даневский В.П. Особая часть уголовного права. – Харьков, Литография А.И. Степанова, 1894. – 314 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін; За ред. професорів І.М.Л. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.
4. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1960. – 244 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1991. – 917 с.
6. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов-на-Дону. : Изд-во Рост. ун-та, 1977. – 141 с.
7. Уголовное право. Особенная часть [ред. И.Я. Козаченко; З.Я. Незнамова.] – М. : Норма, 2001. – 516 с.

С.О. Ковтун

аспірантка

*(Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, Україна)*

НАГЛЯД ПРОКУРОРА ЗА ЗАКОННІСТЮ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Роль прокурора при розслідуванні кримінальної справи в цілому і прийнятті рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, носить попереджувальний характер. "Прокурору не слід чекати, коли слідчий винесе незаконне і (чи) необгрунтоване рішення та реалізує його, оскільки у такому випадку

можливе настання негативних наслідків, пов'язаних з погіршенням перспектив розслідування, а часом і з порушенням законних прав та інтересів окремих осіб¹.

Таким чином, прокурор виконує важливу роль при перевірці достатності підстав для прийняття рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також при перевірці дотримання законності таких рішень та контроль за проведенням усіх необхідних процесуальних дій, обумовлених прийняттям підсумкового рішення при закритті кримінальної справи.

Виконання вимоги дотримання встановленого порядку прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності для визнання його законним у першу чергу передбачає обґрунтованість рішення, яке приймається, під якою у теорії розуміється "засвідчена переконливими доказами відповідність підстави рішення дійсним обставинам справи"².

Стосовно рішення про звільнення від кримінальної відповідальності означає, що правозастосувач повинен орієнтуватись на наступні моменти. По-перше, вказаний акт являється підсумковим по справі в цілому чи по окремому епізоду і, відповідно, тягне завершення процесуальної діяльності, у тому числі і по доказуванню. По-друге, предмет доказування по даній категорії справи є "збільшеним", а не "усіченим", оскільки включає ряд додаткових обставин. Звідси витікає, що факти, які обумовлюють звільнення від кримінальної відповідальності, повинні встановлюватись не замість, а паралельно з обставинами, характеризуючи ми злочинну подію. Адже достатньою слід визнавати сукупність доказів, яка підтверджує встановлення усього комплексу обставин, які входять у предмет доказування, і яка забезпечує "виявлення усіх істотних сторін і властивостей події, тобто всебічності дослідження"³.

¹ Ясинский Г.М. Прокурорский надзор в стадии дознания и предварительного следствия // Советское государство и право. – 1965. – № 9. – С.114.

² Леонтьевский В. А. Освобождение от уголовной ответственности : проблемы обеспечения законности процессуальных решений : Дис. канд. юрид. наук 12.00.02. – М., 2003. – С. 58.

³ Шейфер С.А., Исмакаев Д.П. Предел доказывания и обоснованность процессуальных решений следователя // Актуальные вопросы реализации уголовной ответственности. – Куйбышев, 1988. – С.103.

Крім цього, це означає, що рішення про звільнення від кримінальної відповідальності повинно прийматись тільки тоді, коли із наявних доказів витікає однозначний висновок як про скоєння конкретного злочину певною особою, так і про наявність підстав та умов для такого звільнення.

З точки зору практики неопозбавлені інтересу питання про те, які засоби доказування, підпадають під перевірку прокурора, що можуть використовуватись при встановленні обставин, і дозволяють звільнити особу від кримінальної відповідальності. Набір джерел доказів, вважаємо, у кожному конкретному випадку може вар'юватися в залежності від конкретної підстави звільнення.

Оскільки найбільш частіше труднощі викликають такі підстави звільнення як зміна обстановки (ст. 7 КПК України, ст.48 КК України), дійове каяття(ст. 7-1 КПК України, ст.45 КК України), та примирення (ст. 8 КПК України, ст.46 КК України), слід розглянути їх застосування при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Так, при звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з діяльним каяттям в якості доказів можуть використовуватись :

1) протокол явки з повинною чи усної заяви про скоєння злочину;

2) протоколи допитів особи, що скоїла злочин, та співучасників, вказавши на місце знаходження предметів посягання і знаряддя злочину;

3) протоколи слідчих дій, проведених за участі підозрюваного, обвинуваченого, під час яких останній видав майно, набуте незаконним шляхом, вказав на обставини, що були невідомі слідству тощо.

Крім цього, при доказуванні діяльного каяття обов'язково використовувати як докази документи чи протоколи допитів, які підтверджують перечислення грошових коштів, передачу майна, здійснення інших безоплатних дій на користь потерпілого чи цивільного позивача, тобто підтвердження відшкодування шкоди.

При підтвердженні примирення особи, що скоїла злочин, з потерпілим, передбачається, на наш погляд, використання наступ-

них засобів доказування : 1) наявність заяви потерпілої особи про факт примирення з вказаною особою і небажання притягнення останнього до кримінальної відповідальності; 2) наявність протоколів допитів, що підтверджують факт примирення кожного із вказаних суб'єктів, в яких обов'язково відображаються причини і мотиви примирення, його умови; 3) документи і протоколи допитів повинні підтверджувати відшкодування завданої шкоди (аналогічно діяльному каяттю). А, також, повинні підтверджувати факт принесення вибачень потерпілому: протоколи допитів осіб, які стали свідками таких дій особи, що скоїла злочин; приєднані до матеріалів кримінальної справи в якості "інших документів"; друковані видання, якщо принесене вибачення мало місце через друковані ЗМІ; документи, які відображають хід засідань різних організацій (наприклад, профспілкового органу, відділення громадського об'єднання, трудового колективу тощо). В цей же час необхідно відмітити, що заслуговує на увагу пропозиція ряду авторів, таких як Ю.В. Баулін, В.Т. Маляренко, М.В. Сенаторов, щодо застосування у кримінальному процесі такого документу як мирова угода чи акта про примирення, у якому обидві сторони потерпілий і особа, що скоїла злочин висловили б умови свого примирення¹.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі втрати суспільної небезпечності особи, що скоїла злочин, внаслідок зміни обстановки, допускає, на нашу думку, використання таких доказів: 1) довідок різних органів, наприклад, про проходження суб'єктом курсу лікування від алкоголізму і наркоманії, про призив його на військову службу, про зміну місця проживання; 2) протоколів допитів осіб із оточення даного суб'єкта, підтверджуючих позитивні зміни в його способі життя, поведінці, скоєння якого-небудь благородного вчинку тощо.

При цьому, як показує практика, особливу складність викликає доказування зміни обстановки, яка потягла втрату суспільної небезпечності діяння. Особливості засобів доказування в проана-

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : Монографія. - К.: Атіка, 2004. - С. 138.

лізованих ситуаціях будуть обумовлені, на наш погляд, тим, які саме зміни відбулися в об'єкті посягання – негативні чи позитивні. При негативних змінах в якості доказів можуть використовуватися, по-перше, довідки від різних організацій (наприклад, про знищення певного майна чи відмову від нього з відповідним припиненням права власності на нього, про офіційну відміну результатів якої-небудь діяльності, про відновлення зв'язку, постачання тощо). По-друге, в якості джерел доказів необхідно використовувати протоколи допитів представників зазначених й інших пов'язаних з ними організацій, в яких повинні бути відображені причини і обставини подій, що спричинили негативні зміни в системі об'єкта злочинного посягання. Доказування позитивних змін в об'єкті допускає використання протоколів допитів осіб, взагалі не пов'язаних з подією злочину, а тільки підтверджуючих ці позитивні зміни. На наш погляд, це один із випадків, коли просто необхідно використовувати свідчення "знайомих свідків". "Знаючими свідками" є особи, яким відомі позитивні зміни, та які можуть розповісти про них, а останні можуть використовуватися в якості доказів.

При доказуванні обставин, які дозволяють звільнити особу від кримінальної відповідальності, необхідно приділяти увагу і доказам, що підтверджують факт скоєння особою злочину вперше. В якості доказів при цьому можуть використовуватися 1) довідки з інформаційно-аналітичного відділу Головного Управління МВС України про те, що конкретна особа до кримінальної відповідальності не притягувалася; 2) документи, які підтверджують погашення чи зняття судимості; 3) долучені до кримінальної справи копії процесуальних рішень відповідних органів про звільнення від кримінальної відповідальності, та інше.

На підставі вищевикладеного зробимо наступні висновки :

1. При розслідуванні кримінальної справи в цілому та на стадії закінченні досудового розслідування прокурор проводить ґрунтовну перевірку умов та підстав закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності, зазначених слідчим, або ймовірність їх існування в разі якщо слідчий не зазначає їх, також всебічно перевіряється допустимість доказів, які свід-

чать про можливість, необхідність чи неможливість звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття справи;

2. Надає необхідні вказівки, висновки та іншу допомогу слідчому у справі, стосовно витребування документів, процесуального оформлення слідчих дій, встановлення фактів тощо, по встановленню обставин припинення кримінального переслідування особи, що скоїла злочин, та можливого звільнення останньої;

3. При закритті кримінальної справи прокурор зобов'язаний з'ясовувати, чи застосовані усі міри до забезпечення прав та законних інтересів осіб, чиїх інтересів це рішення торкається, а в разі необхідності особисто застосовувати такі міри : 1) повернути справу слідчому з вказівкою про продовження слідства; 2) дати вказівку про закриття справи за реабілітуючими підставами; 3) дати вказівку слідчому про допит осіб (свідка, потерпілого, обвинуваченого); 4) про проведення додаткових слідчих дій щодо забезпечення цивільного позову про відшкодування шкоди, та ін. Щодо осіб, то останні можуть проявлятися у виявленні кола зацікавлених осіб: потерпілих, цивільних позивачів, а також заявників (якщо приймається рішення про відмову в порушенні кримінальної справи). Також прокурор перевіряє, чи усі зацікавлені особи під час розслідування набули "належного" статусу, наприклад, чи винесена постанова про визнання потерпілим, визнання при наявності відповідної заяви потерпілого цивільним позивачем тощо. У випадку виявлення фактів порушення прав осіб, залучених до кримінального судочинства, прокурор повинен усунути такі порушення та відновити порушені права і притягнути у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення.

Розгляд скарг на дії слідчого та органу дізнання прокурором регламентовано статтями 110, 215, 234, 235 КПК України. При перевірці скарги важливо, щоб прокурор у повній мірі виконував покладені на нього законом обов'язки, а саме: в усіх таких випадках, знайомився з матеріалами кримінальної справи, опитував заявника та інших осіб, вимагав пояснення у працівників органів дізнання і слідчих, а за необхідності порушував кримінальну справу, проводив окремі слідчі дії, а також, виносив акти прокурорського реагу-

вання на порушення закону при провадженні дізнання і досудового слідства.

Поряд з цим, прокурор відповідно до вимог ст. 30 Закону України "Про прокуратуру", може доручати керівникам органів досудового слідства, дізнання про проведення перевірок у підлеглих їм підрозділів, з метою виявлення і усунення порушень закону¹.

Таким чином, проаналізувавши чинне законодавство, що регламентує процедуру закриття кримінальних справ, ми доходимо висновку, що воно потребує вдосконалення з метою підвищення якості свого застосування на практиці.

На наш погляд, слідчий, який встановив, що кримінальна справа повинна бути закрита з розглядуваних підстав, повинен винести про це постанову. Після цього прокурор, або згідно доповіді слідчого, або особисто що, звичайно, краще повинен вивчити матеріали справи, проаналізувати докази, які б підтверджували, факт скоєння злочину конкретною особою, а також, наявність обставин, з якими закон пов'язує можливість звільнення від кримінальної відповідальності. Особливу увагу прокурор повинен приділяти правильній кваліфікації скоєному, оскільки саме від неї буде залежати кінцеве вирішення питання щодо закриття кримінальної справи (від тяжкості скоєного злочину, від форми вини тощо). Так, коли має місце дійове каяття, закон зобов'язує звільнити особу, якщо та виконала (обвинувачений) всі умови такого звільнення, зокрема якщо вона після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки, за умови вчинення нею злочину невеликої тяжкості та вперше(ст. 45 КК України). При звільненні у зв'язку зі зміною обстановки, прокурор перевіряє встановлення наступне виконання умов такого звільнення, а саме – чи перестала особа, на час розслідування або розгляду справи в суді, бути суспільно небезпечною, або вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність, та якщо злочин скоєно невеликої або середньої тяжкості вперше (ст.48

¹ Каркач П. М., Курочка М. Й., Іванов С. М. Контроль за додержанням законності в ході дізнання та досудового слідства : Навчальний посібник / МВС України, Лугандержун-т внутр.справ ім. Е. О. Дідоренка. - Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. - С. 55-56.

КК України). І остання підстава, з розглядуваних, примирення винного з потерпілим, застосовується виключно в разі вчинення особою злочину невеликої тяжкості вперше, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 46 КК України), ретельну перевірку виконання яких, і здійснює прокурор.

Слід також справедливо зазначити, що "немає ніякого сорому в отриманні порад зі складних питань", оскільки набагато краще вчасно отримати кваліфіковану пораду, наприклад, від співробітників прокуратури, своїх колег, аніж погодитися із прийняттям необґрунтованого рішення чи, навпаки, перешкодити прийняттю його законного варіанту.

Наступні дії слідчого залежать від характеру висновків прокурора. Якщо прокурор погодиться із позицією слідчого про необхідність закриття кримінальної справи, то він затверджує постанову, а якщо не погоджується то він може дати письмову вказівку щодо встановлення додаткових фактів, які мають значення для питання, що вирішується, а може просто обмежитися усною вказівкою про складання відповідної постанови.

Якщо ж прокурор з позицією слідчого не погодився, то процедура, на наш погляд, повинна ускладнитися. Особливо йдеться про ситуації, коли слідчий наполягає на закритті кримінальної справи. Обов'язково у справі повинна бути письмова вказівка прокурора про продовження розслідування, пред'явлення обвинувачення (ст. 114 КПК України) тощо. Слідчий також може реалізувати своє право процесуальної самостійності, що теж закріплено в ст. 114 КПК України. Адже незгода слідчого із вказівкою прокурора про закриття кримінальної справи слід, на нашу думку, тлумачити розширено - не тільки як незгоду із конкретною вказівкою про закриття справи, але й незгодою із вказівкою про продовження слідства, якщо слідчий вважає, що встановлена підстава для закриття провадження по справі. З цих міркувань, слідчий вправі направити постанову про закриття кримінальної справи до суду, згідно ст. 214 КПК України. Також, закон говорить, що в разі незгоди слідчого з вказівками прокурора про закриття справи слідчий вправі подати справу вищестоящому прокуророві з письмовим викладом своїх заперечень(ст. 114

КПК України), гарантією реалізації оскарження вказівки прокурора, буде скасування вказівки нижчестоящего прокурора. У випадку незгоди вищестоящего прокурора з запереченнями слідчого, таким прокурором доручається провадження слідства в цій справі іншому слідчому (ст. 114 КПК України).

Тому, вважаємо, що регламентацію запропонованого порядку необхідно більш конкретно закріпити в КПК України та в Наказі № 4 гн від 19.09.05 р. "Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство".

Використана література:

1. Ясинский Г. М. Прокурорский надзор в стадии дознания и предварительного следствия // Советское государство и право. – 1965. – № 9. – С. 114.
2. Леонтьевский В. А. Освобождение от уголовной ответственности : проблемы обеспечения законности процессуальных решений : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. – М., 2003. – С. 217.
3. Шейфер С. А., Исмакаев Д. П. Пределы доказывания и обоснованность процессуальных решений следователя // Актуальные вопросы реализации уголовной ответственности. – Куйбышев, 1988. – С. 103.
4. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : Монографія. – К.: Атіка, 2004. – С. 296.
5. Каркач П. М., Курочка М. Й., Іванов С. М. Контроль за додержанням законності в ході дізнання та досудового слідства : Навчальний посібник / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. – 156 с.

С.В. Хилюк

РОЗВИТОК ВЧЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ ДОВКІЛЛЯ В НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Людство лише в середині минулого століття прийшло до усвідомлення, що природу потрібно не лише використовувати, а й охо-

роняти. Кримінальна відповідальність за посягання на об'єкти природи була встановлена і в КК України 1960 року, проте окремий розділ з'явився лише в процесі останньої кодифікації кримінального права України. Вказаний інститут особливої частини є відносно новим для науки кримінального права, що відображається на рівні досліджень. Цій проблематиці присвячено близько 70 публікацій, з них 4 дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук та 2 – доктора юридичних наук. Відтак постала потреба дослідження стану розвитку вчення про злочини проти довкілля. Питання предмета, методу, системи, аналізу стану та розвитку науки кримінального права в цілому та вчення про злочини проти довкілля на даний момент залишаються обділені увагою вчених. Мета цієї статті проаналізувати сучасний стан розвитку, характерні риси тієї частини кримінально-правової науки незалежної України, яка стосується проблем кримінально-правової охорони довкілля.

Про потребу виокремити злочини проти природи в окремий розділ Особливої частини КК України вчені говорили й до прийняття нового кодексу. С.Б.Гавриш у докторській дисертації обґрунтовував необхідність виділення в КК України спеціальної глави Екологічні злочини", запропонував її структуру, сформулював норми, що її створюють.¹ Щоправда, навіть будучи народним депутатом, активним впровадженням своїх наукових розробок С.Б. Гавриш не займався. Цю ідею підтримували й інші вчені.²

Дискусійним в науці кримінального права України були і залишаються питання, що стосуються назви відповідного розділу, визначення його родового об'єкта, а також переліку злочинів, які слід вважати злочинами проти довкілля. Як уже згадувалося С.Б. Гавриш пропонував назвати відповідний розділ Особливої частини КК Украї-

¹Гавриш С.Б. Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України): Автореф. дис... д.ю.н. / Українська державна юридична академія.- Х., 1994.-С. 9.

² Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-с. 434-435; Гришук В.К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії: Автореф. дис. ...д. ю.н. /Київський ун-т ім. Тараса Шевченка.- К., 1992.- С. 10.

ни "Екологічні злочини"¹. Але після прийняття КК України 2001 року погодився з запровадженою законодавцем назвою "Злочини проти довкілля", зазначаючи, що родовим об'єктом екологічних злочинів є навколишнє природне середовище, а термін довкілля є тожовим йому за змістом, але більш лаконічним². На думку В.О. Навроцького найбільш вдалою назвою є "Злочини проти природи", так як поняття навколишнє середовище, довкілля включає в себе лише природні об'єкти, з якими безпосередньо контактує людина в ході життєдіяльності³. Категорично незгідний з висловленими позиціями В.К.Матвійчук. Він вважає, що поняття "екологічний злочин" сформульоване некоректно, поняття "довкілля" ніким і нічим не підтверджене та не несе за собою змістовного навантаження, термін природа є надто всеохоплюючим, а тому єдино правильною варіантом є використання в назві відповідного розділу терміну "навколишнє природне середовище"⁴. Дискусії щодо назви кореняться у різному розумінні родового об'єкта. Так, С.Б. Гавриш називає два родових об'єкти злочинів проти довкілля – екологічну безпеку і природне середовище⁵. В.О.Навроцький – природоохоронні відносини, що охороняються кримінальним законом і охоплюють санітарно-гігієнічний захист, поліпшення і оздоровлення навколишнього природного середовища, науково обґрунтоване, раціональне використання й відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану об'єктів природи⁶. Матвій-

¹ Гавриш С.Б. Основні питання відповідальності за злочини проти природного середовища (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України): Автореф. дис... д.ю.н. / Українська державна юридична академія.- Х., 1994.-С.9.

² Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 69.

³ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С. 434-435.

⁴ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 381.

⁵ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 169.

⁶ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С. 434-433.

чук В.К., Голуб С.А. – суспільні відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, в яку входить і людина, її охорону, оздоровлення, раціональне використання і відтворення такої єдиної системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище¹. Н.О.Гуторова, В.А.Клименко, А.М.Шульга називають родовим об'єктом екологічну безпеку².

Однією з причин наявних розбіжностей є різне розуміння об'єкта злочину. Гавриш С.Б. трактує його як охоронюване кримінальним правом благо.³ В.К.Матвійчук, В.О.Навроцький, під об'єктом злочину розуміють суспільні відносини⁴. Нема єдиного підходу і до визначення екологічної безпеки як родового об'єкта злочину. Зокрема, О. Литвин стверджує, що лише частина злочинів, передбачених у розділі VIII Особливої частини КК України посягає на екологічну безпеку, а саме злочини передбачені статтями 236-244 та 251- 253. Крім названих злочинів, на думку вченого, на екологічну безпеку посягають й інші злочини, зокрема, передбачені ст.ст. 261, 262, 265, 266, 267, 325, 326, 327 КК України. О.Литвин, посилаючись на спільність родового об'єкта названих злочинів, пропонує виділити їх в самостійний розділ під назвою "Злочини проти екологічної безпеки".⁵

¹ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 35; Голуб С.А. Кримінальна відповідальність за незаконне полювання: Автореф. дис...к.ю.н. / Академія адвокатури України. - К., 2005. - С. 4.

² Гуторова Н.А. Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекций.- Харьков: Одиссей, 2003.-С. 197; Шульга А.М. Проблеми визначення об'єкта екологічних злочинів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.-2005.-№ 2 С. 222 ; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М.І. Мельника, В.А. Климентя.-К.: Юридична думка, 2003.-С. 267.

³ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 62.

⁴ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С. 434-433; Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 35.

⁵ Литвин О. Кримінально-правовий захист екологічної безпеки // Право України.-2005.-№ 2.-С. 23-27.

Як бачимо, різне трактування родового об'єкта тягне за собою різні підходи до визначення кола діянь, які слід вважати злочинами проти довкілля. В.О.Навроцький до злочинів проти довкілля відносить заготівлю, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування та іншої продукції (відповідну статтю законодавець помістив в розділі XIII Особливої частини КК України про злочини проти здоров'я населення), а також незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини¹ (нині цей злочин відповідно до позиції законодавця віднесено до злочинів проти громадської безпеки).

Окремі вчені переконані, що чинна система кримінально-правових норм, спрямованих на охорону довкілля має ряд прогалин, які необхідно заповнити шляхом доповнення відповідного розділу КК України новими статтями. С.Б. Гавриш пропонує внести до КК України статті про відповідальність за хижацькі, з використанням виснажувальних чи руйнівних способів видобуток, експлуатацію та переробку природних ресурсів; про відповідальність за вчинення будь-якою особою незаконних операцій з природними ресурсами, поводження з якими регулюється спеціальними правилами або для яких встановлений особливий порядок використання, якщо вони спричинили тяжкі наслідки; про відповідальність за незаконний експеримент з довкіллям; про відповідальність за забруднення чи псування землі, якщо такі дії не охоплюються ст. 254 КК України². Більшість пропозицій цього вченого у випадку схвалення їх законодавцем стануть загальними нормами щодо вже існуючих норм, з більш конкретним змістом, зокрема передбачених ст.ст. 239-246, 248, 249 тощо. Пропозиція щодо внесення статті про відповідальність за забруднення чи псування землі взагалі викликає подив, адже відповідна стаття уже існує в чинному кримінальному законі (ст. 239), очевидно, автор її не побачив. Таким чином, наведені пропозиції не мають за мету розширити криміналі-

¹ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С.427.

² Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 539-540.

зацію у сфері охорони довкілля, а лише ускладнити і без того складну та запутану систему норм цього інституту.

О.В. Сасов вважає за необхідне доповнити відповідний розділ КК України ст. 239а "Порушення правил користування й охорони земель лісового фонду", а також статтями "Незаконний вивіз і торгівля дикою флорою і фауною" та "Лісовий тероризм". Такі пропозиції є прикладом деструктивних моментів розвитку науки кримінального права, а саме рухом від загальних норм до казуїстичних, хоча розвиток права повинен відбуватися у зворотньому напрямку, В.О. Навроцький має рацію, стверджуючи, що повертатися до казуїстики історично безперспективно¹.

Своє бачення розширення криміналізації діянь у сфері охорони довкілля має В.К. Матвійчук. Його позиція зводиться до двох аспектів: по-перше, він вважає за необхідне розширити сферу застосування вже існуючих норм, по-друге, доповнити КК України новими. Так, В.К. Матвійчук пропонує переіменувати ст. 239 КК України у "Забруднення, псування, виснаження або засмічення землі"² тим самим, ніби-то криміналізувавши виснаження та засмічення землі, проте ці діяння цілком охоплюються поняттями "забруднення та псування", потрібно лише системне тлумачення відповідних термінів. Теж саме стосується ст. 240 КК України, назву якої пропонується змінити на "Порушення правил охорони і використання надр", додавши слово використання³. Автор пропонує запровадити нові статті у розділі VIII Особливої частини КК України, які містять норми загального характеру, а саме "Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами" (нині це злочин проти здоров'я населення), "Порушення правил обігу екологічно небезпечних речо-

¹ Навроцький В.О. Дійсні та уявні прогалини в кримінально-правовій регламентації кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства // Відповідальність за порушення виборчого законодавства та шляхи вдосконалення суміжного законодавства: матеріали наук.-практ. конф.-К.: Фоліант, 2005.-С. 67.

² Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 382.

³ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 382.

вин, матеріалів, покидьків та відходів", "Захист навколишнього природного середовища від впливу теплової енергії, шуму і вібрацій"¹. Особливо дві останні "новели" перебуватимуть у конкуренції чи не з усіма іншими нормами розділу VIII Особливої частини КК України, так як будь-якій екосистемі чи природному ресурсу можна заподіяти шкоду шляхом порушення правил обігу екологічно небезпечних речовин, матеріалів, покидьків та відходів, а також впливом теплової енергії, шуму і вібрацій. А отже, постане питання визначення співвідношення відповідних норм та передбачених ними складів, що в свою чергу потягне складнощі у правозастосуванні. Наступну групу пропозицій В.К.Матвійчука стосовно вдосконалення аналізованого розділу становлять статті про відповідальність за незаконну порубку полезахисних насаджень, а також за незаконну порубку дерев та чагарників у населених пунктах². За необхідності криміналізувати вказані діяння з огляду на правила законодавчої техніки було б доцільніше запровадити єдину кримінально-правову норму про відповідальність за незаконну порубку дерев та чагарників, які не є приватною власністю, де б вони не знаходилися. Інакше складається враження, що вчені взяли за зразок кримінального закону нормативно-правові акти рабовласницького та феодального періоду з їх казуїстичним підходом до викладення правових норм.

Аналіз наявних наукових досліджень злочинів проти довкілля показує, що у науковців сформувалася стійка тенденція висунення пропозицій, реалізація яких призведе до частинного доповнення чинного кримінального закону. Питання вдосконалення існуючої системи норм, а також системного заповнення наявних прогалів у кримінально-правовому регулюванні з незрозумілих причин відходять на задній план.

Лише М.І. Хавронюк вважає, що серед нині чинних кримінально-правових норм про злочини проти довкілля є приклади надмірної криміналізації, зокрема ст. 250 "Проведення вибухових ро-

¹ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 382.

² Там само.

біт з порушенням правил охорони рибних запасів". Цей вчений переконаний, що порушення певних правил при проведенні вибухових робіт ще не створює суспільної небезпеки, властивої злочину.¹

Дискусії в науці кримінального права України точаться і навколо розуміння окремих елементів та ознак складу злочинів проти довкілля. Різnobій в підходах до визначення безпосередніх об'єктів злочинів проти довкілля бере початок із загальної частини кримінального права, і обумовлений наявністю різних вчень про об'єкт злочину. Так, С.Б. Гавриш безпосередніми конкретними об'єктами екологічних злочинів називає різноманітні природні об'єкти: земля, ліс, повітря, вода тощо.² На такий же позиції стоїть О.В. Сасов, називаючи об'єктом знищення або пошкодження лісових масивів власне лісовий масив³. В.К. Матвійчук безпосередні об'єкти злочинів проти довкілля трактує як суспільні відносини з приводу охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення відповідних природних об'єктів⁴. При цьому безспідставно дорікає колезі С.Б.Гавришу в підміні об'єкта предметом злочину⁵.

Одним з основоположних питань в дослідженні предметів злочинів проти довкілля було встановлення співвідношення між ними та злочинами проти власності. Це питання піднімалося різними вченими і було, здавалося б, вирішено практично однозначно. Описуючи це різними словами, українські криміналісти прийшли до висновку, що визначальним для розмежування є те, що в природні об'єкти не вкладено конкретно визначеної людської праці, яка вилучала б їх з природного середовища⁶, а також предмети злочи-

¹ Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України.-К.: Істина, 2004.-С. 277.

² Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 535.

³ Сасов О.В. Деякі аспекти правового статусу лісу // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.-1999.-№1.-С.179.

⁴ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 172-177.

⁵ Там само.- С. 191.

⁶ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С. 435.

нів проти довідля невіддільні від природи та вилучені з господарського обліку¹. Проте в останні роки з'явилися роботи, автори яких знову повертаються до визначення лісу, як майна. Зокрема, О.В. Сасов, визнаючи ліс майном, вважає, що недоцільно виділяти злочини проти нього в окремий склад, натомість необхідно уточнити ст. 185 КК України, доповнивши її ч. 6, а саме "Крадіжка чужих лісів шляхом незаконної порубки, знищення чи пошкодження лісової рослинності..."².

Останнім часом все більше прихильників з'являється у розширення змісту предмету злочину за рахунок включення до нього не лише речей, але й інших об'єктів матеріального світу, зокрема, інформації. Не оминула ця загальна тенденція і наукових досліджень кримінально-правової охорони довідля. С.Б. Гавриш, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький предметом злочину, передбаченого ст. 238 КК України "Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення" називають інформацію – відомості про стан екологічної обстановки³.

Проте стосовно предмету аналізованого виду злочинів залишається чимало дискусійних питань. Одне з них – чи варто визнавати предметом злочинів проти довідля штучні екосистеми.⁴ Дискусійним залишається питання, чи повинно національне за-

¹ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 200.

² Сасов О.В. Кримінально-правова охорона лісу: Автореф. дис...к.ю.н. / Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2002. - С. 15.

³ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С. 483; Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 185; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І.-К.:Атіка, 2003.-С. 593; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник /За ред. М.І. Мельника, В.А. Климентя.-К.: Юридична думка, 2004.-С. 277; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація.-К.-Видавничий дім "Ін Юре", 2003. - С.658.

⁴ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довідля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 107; Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій.-К.: Знання, 2000.-С. 435..

конодавство забезпечувати кримінально-правову охорону озоносфери¹.

Різні підходи існують у науці кримінального права України і щодо визначення наслідків злочинів проти довкілля. Як і КК України 1960 року так і його наступник містить величезний перелік наслідків злочинів проти довкілля. При цьому якщо в КК України 1960 року, окремі з них були формалізовані, то в нині чинному кримінальному законі вони всі переведенні в ранг оціночних понять, що аж ніяк не сприяє правильному застосуванню відповідних норм. Слід зазначити, що науковці замість того, щоб уніфікувати підходи до визначення наслідків окремих злочинів проти довкілля, запропонувати законодавцю та практичному працівникові чіткі критерії визначення кримінально-карної шкоди природному об'єкту, навіть наслідки, позначені однаковими термінами, у різних статтях пропонують трактувати по-різному. Яскравим прикладом такого підходу є тлумачення терміну "тяжкі наслідки", яким позначаються відповідно конститутивні чи кваліфікуючі ознаки об'єктивної сторони складів злочинів проти довкілля. Так, В.К. Матвійчук дає окремий перелік "тяжких наслідків" для кожної статті розділу VIII Особливої частини КК України, де про них згадується. При цьому як альтернативні автор називає наслідки у вигляді заподіяння двом і більше особам середньої тяжкості тілесних ушкоджень та захворювання двох і більше людей, що потягли за собою наслідки, які відносяться до середньої тяжкості; захворювання значної кількості людей та масове захворювання людей² і так далі. Проте неприпустимо, щоб один той самий термін в рамках одного кримінально-правового інституту позначав різні за змістом і обсягом поняття.

Більшість науковців солідарні з Пленумом Верховного Суду України у тому, що під загибеллю людей слід розуміти смерть хо-

¹ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 110-111.

² Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 398-399.

ча би однієї людини¹. У літературі можна знайти лише поодинокі заклики уникати поширювального тлумачення кримінально-правових норм², яке, доречі, суперечить Конституції України, і тлумачити норми відповідно до букви закону, тобто, якщо законодавець зазначає "загибель людей", то для інкримінування цієї ознаки необхідна смерть як мінімум двох осіб.

Як і в наукових дослідження інших інститутів особливої частини кримінального права України автори не можуть втриматися від спокуси підкоректувати загальну частину кримінального права, керуючись результатами вивчення лише одного виду злочинів. Так, В.К. Матвійчук вважає, що є підстави виділяти ще одну ознаку об'єктивної сторони складу злочину, а саме – джерела вчинення злочину³.

Ще одна концептуальна для кримінального права дискусія, що розгорілася на фоні наукових досліджень злочинів проти довкілля, стосується можливості визнавати суб'єктом злочину юридичну особу. С.Б. Гавриш, використовуючи аргументи свого часу викладені М.С. Таганцевим, переконливо доводить, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб теоретично необгрунтовано та практично недоцільно⁴. В.К. Матвійчук навпаки стверджує, що існує необхідність запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини проти довкілля. Аргументи опонентів цей вчений спростовує дуже просто – "принцип особистої відповідальності може і повинен співіснувати з іншим принципом – відповідальності осіб там, де цього вимагає життя"⁵.

¹ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 240; Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник /За ред. М.І. Мельника, В.А. Климента.-К.: Юридична думка, 2004.-С.269; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація.-К.:Видавничий дім "Ін Юре", 2003. - С.656.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. Мельника М.І., Хавронюка М.І.-К.:Атіка, 2003.-С. 590.

³ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 216.

⁴ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.-К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002.-С. 520-528.

⁵ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 270.

Як вбачається з викладеного вище, українські вчені-криміналісти значну увагу приділяють дослідженню теоретичних основ кримінально-правової охорони довкілля, з огляду на те, що цей інститут є відносно новим для науки кримінального права, у той же час правозастосовна практика потребує допомоги науки у вирішенні складних питань кваліфікації злочинів проти довкілля.

Зокрема труднощі виникають у визначенні змісту окремих ознак злочинів проти довкілля. Суперечлива ситуація у кваліфікації за ст. 246 КК України виникає через диференціацію лісу на сухостій і сироростучий. Те, що незаконна порубка сироростучого лісу підпадає під ознаки даного злочину сумнівів не викликає, а із сухостієм є певні непорозуміння. В.О. Навроцький вважає, що сухостій, бурелом, хмиз, пеньки не можуть бути визнані предметом аналізованого злочину, оскільки вони втратили більшу частину своїх біологічних функцій, істотно не впливають на інші елементи природного середовища.¹ На противагу йому П.Мельник намагається довести, що предметом цього злочину є природний стан лісу, тобто це повинні бути дерева і чагарники на корні як сироростучі, так і сухостійні, адже ліс – це певна біологічна єдність, крім того поняття рубки сухою збігається з поняттям рубки сироростучого лісу.²

Стосовно незаконного полювання, то більшість питань, які раніше вважалися дискусійними, зараз в науці кримінального права вирішені однозначно. Сформульовані єдині підходи до визначення предмету цього злочину, який одночасно є розмежувальною ознакою незаконного полювання та злочинів проти власності. Зокрема, тривалі суперечки про кваліфікацію незаконного відлову видр закінчилися визнанням цих тварин предметом незаконного полювання³. Дисертаційні дослідження кримінально-караного незаконного полювання, проведені в останні роки⁴ нічого прин-

¹ Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. - К.: Знання, 2000. - С. 454.

² Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання // Право України.-2001.-№ 6.-С. 84.

³ Матвейчук В.К. Квалификация незаконной охоты: Учебное пособие. - К., 1992. С. 44.

⁴ Голуб С.А. Кримінальна відповідальність за незаконне полювання: Автореф. дис... к.ю.н./ Академія адвокатури України. - К., - 2005. - 20 с.

ципово нового в науку кримінального права України не внесли, лише уточнили і дещо доповнили висновки, зроблені ще у 1992 році В.К. Матвійчуком¹.

Проблемним питанням залишається відмежування злочинів проти довкілля від адміністративних правопорушень. М.І.Хавронюк констатує наявність у всіх злочинів проти довкілля спільних ознак з адміністративними правопорушеннями та наголошує на необхідності провести їх відмежування². Проте далі констатації діло не йде. В.К. Матвійчук пропонує наступні критерії відмежування злочинів проти довкілля від суміжних адміністративних правопорушень: загальні (суспільна небезпека, кримінальна протиправність, винність, караність) та конкретні (об'єкт, предмет, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона)³. Але, як справедливо зазначає Л.П. Брич, суспільна небезпека є ознакою загального поняття злочину, яка стосовно кожного конкретного складу злочину визначається сукупністю його об'єктивних та суб'єктивних ознак, тому не може слугувати критерієм відмежування⁴. Те саме можна сказати і про такі ознаки як кримінальна протиправність та караність. Що ж стосується винності, то це ознака притаманна як злочинам так і адміністративним правопорушенням, а тому відносити її до критеріїв відмежування злочинів та адміністративних правопорушень не можна. Необґрунтованим видається і віднесення В.К.Матвійчуком до відмежувальних критеріїв елементів складу злочину, оскільки такими можна вважати лише однойменні ознаки конкретних складів злочинів, які виступають обов'язковими в складі злочину і одночасною є їхня відсутність у складі адміністративного правопорушення (або якщо це стосується наслідків злочи-

¹ Матвейчук В.К. Квалификация незаконной охоты: Учебное пособие.-К., 1992. – 52с.

² Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України.-К.: Істина, 2004.-С. 260-280.

³ Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища.-К.: Азимут-Україна, 2005.- С. 339.

⁴ Брич Л. Проблеми критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці // Вісник Львівського університету.-Серія юридична.-2006.-Вип. 43.- С. 269.

ну, то в складі злочину порівняно із складом адміністративного правопорушення їх розмір визначений значно вищим)¹. Проте, якщо загальні закономірності щодо відмежування злочинів від адміністративних правопорушень сформульовані Л.П. Брич, то дослідження, а відповідно формулювання науково обґрунтованих рекомендацій для правозастосовної практики, стосовно відмежування злочинів проти довкілля від відповідних адміністративних правопорушень поки що не проводилося.

Таким чином, аналіз наукових досліджень кримінально-правової охорони довкілля в незалежній Україні дозволяє зробити наступні висновки: враховуючи, що інститут кримінально-правової охорони довкілля є відносно новим для науки кримінального права, основна увага вчених зосереджена на вирішенні теоретичних, методологічних завдань, а саме визначенні родового об'єкта цього виду злочинів, кола злочинних посягань, які слід вважати злочинами проти довкілля; ряд проблем кримінально-правової охорони довкілля наукою поставлено і вирішено, зокрема визначено критерії відмежування злочинів проти довкілля та злочинів проти власності, сформульовано ознаки предмета злочинів проти довкілля тощо; науковці визнають необхідність проведення відмежування злочинів проти довкілля від відповідних адміністративних правопорушень, проте практичним вирішенням цього питання поки що ніхто не займався; вивчення пропозицій науковців щодо вдосконалення системи норм розділу VIII Особливої частини КК України показує, що науковці в переважній більшості пропонують не впорядкувати існуючу систему норм, а механічно доповнити її новими, не обтяжуючи себе узгодженням своїх пропозицій з системою чинних норм; крім того у вітчизняних вчених простежується стійка тенденція змінити вектор розвитку кримінально-правової науки, і повернутися від загальних норм до казуїстичних; доводиться констатувати, що в наукових дослідженнях злочинів проти довкілля нерідко зустрічається нехтування загальними методоло-

¹ Брич Л. Проблеми критеріїв відмежування складів злочинів від складів адміністративних правопорушень у кримінально-правовій науці // Вісник Львівського університету.-Серія юридична.-2006.-Вип. 43.- С. 269.

гічними принципами кримінального права, наприклад, нова ознака об'єктивної сторони складу злочину виводиться на базі досліджень лише одного виду злочинів, об'єкт ототожнюють з предметом, допускають поширювальне тлумачення кримінально-правових норм; для вдосконалення наукових досліджень, чинного законодавства, практики застосування відповідних норм наукознавчі дослідження кримінально-правової охорони довілля варто продовжити.

І.О. Воронов

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
*(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розбудова світового інформаційного суспільства є важливою ознакою сучасних загальносвітових процесів. Становлення міжнародно-правових засад регулювання відносин, пов'язаних з функціонуванням мережі Інтернет, залишається одним з найважливіших нерозв'язаних питань, розробка якого необхідна для функціонування таких інститутів та галузей міжнародного права, як міжнародно-правове регулювання науково-технічної співпраці, міжнародне інформаційне право, право міжнародної безпеки та міжнародна боротьба зі злочинністю.

Проблеми правового регулювання відносин в українському сегменті мережі Інтернет розглядалися у роботах Тункіна Г.І., Боброва Р. Л., Буткевича В. Г., Лукашука І. І., Колосова Ю. М., Ушакова М. О., Черниченка С. В., Шибасової О. А., Дутова М. М., Мережка О. О., Гуцалюка М. І., Бачила І. Л. та інших.

Глобальна мережа Інтернет є безспірним фактором сьогодення, який суттєво впливає на різноманітні сторони соціального життя. З урахуванням швидкості та розмірів поширення комп'ютеризації у світі історію людства навіть поділяють на дві ери – до та після

ля появи мережі Інтернет,¹ яка стала доступною в Україні з 1991 року.²

Для України проблема правового регулювання Інтернет-відносин є надзвичайно актуальною з огляду на процес становлення національного інформаційного суспільства та визначення шляхів інтеграції до світового інформаційного суспільства. Проте в українській науці бракує ґрунтовних і систематизованих міжнародно-правових досліджень з відповідної проблематики, що обумовлюють актуальність даної роботи.

Розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним з пріоритетних напрямів державної політики в сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва.³

За таких умов актуальним стає комплексний науковий аналіз особливостей правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з використанням мережі Інтернет в Україні та його елементного складу. Необхідність такого аналізу викликана тим, що й досі не розкритим залишається питання щодо впливу віртуального простору на розвиток національної правової доктрини в цілому та доктрини правового регулювання суспільних відносин зокрема. Потребує також поглибленого аналізу й низка проблем, що стосуються правового статусу розміщеної інформації, специфіки правового регулювання і механізмів саморегуляції.

Необхідно підкреслити, що сьогодні Інтернет став важливим джерелом інформації. Можливість доступу до мережі Інтернет дозволяє ознайомлюватися з новинами за допомогою цифрових вер-

¹ Жилінкова І. Правове регулювання Інтернет-відносин // Право України. – 2003. – № 5. – С. 124-128.

² Біленчук П.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. та ін. Комп'ютерна злочинність: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002. – С. 31.

³ Марущак А.І. Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності: Навчальний посібник. – К: Видавничий дім "Скіф", КНТ, 2008. – С. 316.

сій звичайних газет, телепередач або спеціалізованих сайтів. Існування власних сторінок друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації у мережі Інтернет робить інформаційні ресурси доступними з кожної точки світу де вона функціонує.

Технологічний розвиток комп'ютерних систем привів до стрімкого поширення такого засобу комунікації, як мережа Інтернет. Особливості цього середовища становлять окреме питання застосування гарантій свободи вираження поглядів у мережі Інтернет. Децентралізація, що являє собою основу Інтернету, по суті обмежує можливості держав контролювати зміст інформації, розміщеної у цій мережі. У зв'язку з цим виникає питання застосування правомірних обмежень у цій сфері, таких, наприклад, як захист авторських прав, охорона публічної моралі, державної безпеки тощо.¹

Загалом в умовах розвитку високих інформаційних технологій можливості доступу до інформації значно вирости, що створює умови для вільного кругообігу значних обсягів інформації, знань. Виникають нові суспільні відносини, які, безумовно, потребують регламентації за допомогою правових норм. Нагальною стає проблема міжнародно-правового та національно-правового регулювання мережі Інтернет з метою нейтралізації негативних чинників, наприклад розголошення державної та іншої передбаченої законом таємниці, конфіденційної інформації про особу, збільшення залежності національного інформаційного простору від зарубіжної інформаційної політики тощо, а також належного правового забезпечення такого засобу доступу громадян до інформації.

Безумовно, питання державної політики у сфері Інтернет тісно пов'язані з правом на інформацію. Регулювання відносин в українському сегменті мережі Інтернет повинне, насамперед, опиратися на діюче національне законодавство. Однак це не виключає необхідності міжнародних, міждержавних аспектів регулювання відносин, пов'язаних з використанням глобальних інформаційно-кому-

¹ Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – С. 569.

нікаційних мереж.¹ Постає загальне питання щодо співвідношення понять "Інтернет" та "право", визначення точок їх перетинання. Насамперед необхідно визначити, що таке Інтернет у його юридичному розумінні. Питання ставиться саме таким чином тому, що всесвітня мережа розглядається переважно як суто технічний засіб.

Закон України "Про телекомунікації" визначає, що Інтернет – це всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами. В Україні поступово нарощується система нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання такого засобу доступу громадян до інформації як Інтернет. Це, зокрема, Указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928 "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні", Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 року № 3 "Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади" та інші нормативно-правові акти.

Указ Президента України від 31.07.2000 р. № 928/2000 "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні" окреслює основні напрями використання Інтернету, зокрема:

- створення у найкоротші строки належних економічних, правових, технічних та інших умов для забезпечення широкого доступу громадян, навчальних закладів, наукових та інших установ і організацій усіх форм власності, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємницької діяльності до мережі Інтернет;

- розширення і вдосконалення подання у мережі Інтернет об'єктивної політичної, економічної, правової, екологічної, науково-технічної, культурної та іншої інформації про Україну, зокрема тієї,

¹ Марущак А.І. Інформаційне право: Доступ до інформації: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2007. – С. 309.

що формується в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, навчальних закладах, наукових установах та організаціях, архівах, а також бібліотеках, музеях, інших закладах культури, розширення можливостей для доступу в установленому порядку до інших національних інформаційних ресурсів, постійне вдосконалення способів подання такої інформації;

- забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань;

- забезпечення державної підтримки розвитку інфраструктури надання інформаційних послуг через мережу Інтернет; створення умов для розвитку підприємницької діяльності та конкуренції у галузі використання каналів електронного зв'язку, створення можливостей для задоволення на пільгових умовах потреби зазначених послугах навчальних закладів, наукових установ та організацій, громадських організацій, а також бібліотек, музеїв, інших закладів культури, закладів охорони здоров'я, включаючи розташованих у сільській місцевості;

- розвиток та впровадження сучасних комп'ютерних інформаційних технологій у системі державного управління, фінансовій сфері, підприємницькій діяльності, освіті, наданні медичної та правової допомоги та інших сферах;

- вирішення завдань щодо гарантування інформаційної безпеки держави, недопущення поширення інформації, розповсюдження якої заборонено відповідно до законодавства;

- вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення відповідальності за порушення встановленого порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів всіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів.

Сьогодні все частіше виникають ситуації, коли в Інтернеті розміщується інформація, яка не відповідає дійсності. Таку інформацію передрукуюють газети з посиланням на відповідне джерело в

мережі Інтернет. У зв'язку з цим, авторів таких матеріалів неможливо притягати до відповідальності, а честь, гідність та ділову репутацію осіб немає можливості захистити правовими засобами. Гострою проблемою залишаються: розповсюдження у мережі Інтернет порнографії, в тому числі дитячої, різноманітних закликів терористів, інформації, яка пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу.

Дійсно, можливості Інтернет використовуються для розповсюдження помилкової або спеціально модифікованої інформації. У багатьох випадках такі дії спрямовані на отримання певної вигоди, насамперед матеріальної, або створення інших сприятливих умов. Наприклад, у мережі масово розповсюджувалися відомості про загибель власника Microsoft Біла Гейтса. При цьому інформація підкріплювалась фотознімками з місця аварії, а дані підтверджувалися з інших груп он-лайнових новин, причому у дещо зміненому вигляді тексту та різних ракурсів фотографій. Швидкість реагування бізнес-спільноти у цьому випадку була також на користь зловмисникам. Ретельно спланована операція мала успіх, ціни на акції Microsoft різко знизилися, чим і скористалися організатори масштабної дезінформації. Після викриття обману чи "помилки" ціни на акції відновилися. Таке повідомлення було повністю фальсифіковано. Віртуальне повідомлення було розміщено на веб-сторінці, яка дуже була схожа на офіційний сайт агентства Сі-Ен-Ен. Фондовий ринок зазнав 1,5% втрат, у реальних цифрах це дорівнювалося близько 3 мільярдам доларів.¹ Незаконний зміст може бути виявлений не на території тієї країни, де він зберігається на сервері. Тому для врегулювання відповідних суспільних відносин необхідні відповідні міжнародні угоди.²

У результаті проведеного дослідження комплексу проблем, пов'язаних із правовим регулюванням відносин в українському сег-

¹ Застрелен Білл Гейтс. Акції "Майкрософт" рухнули <http://www.obozrevatel.com/news/2007/2/14/156342.htm>

² Іванов В. Правове регулювання Інтернет. Деякі аспекти // Свобода висловлювань і приватність. - 2002. - № 3. - С. 21 - 27.

менті Інтернет, було досягнуто низки висновків, які потребують узагальнення.

Правовідносини в Інтернет мають екстранаціональний характер, тобто виходять за межі як внутрішньої компетенції, так і територіальних кордонів держав. Застосування локальних правових норм до таких правовідносин без врахування і зв'язку із законодавством інших країн є неефективним, що вимагає пріоритетної уваги до розробки правових норм Інтернет на міжнародно-правовому рівні шляхом укладання і виконання міжнародних угод.

Особливе значення має принцип поваги до прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань. З розвитком міжнародного інформаційного обміну і появою високих інформаційних технологій розширилась сфера дії принципу, згідно з яким держава має утримуватися в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування.

Розвиток глобальних комп'ютерних мереж здійснив вплив на ефективність дії принципу, згідно з яким держави повинні співпрацювати одна з одною, адже комп'ютерні мережі дозволяють прискорити встановлення і здійснення міжнародних зв'язків, оскільки разом із появою мережі Інтернет сформувались спеціальні правові принципи міжнародного інформаційного обміну.

СЕКЦІЯ 4

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

О.С. Реус

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦЮЮЧИХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стан охорони праці в державі багато в чому залежить від соціально-економічної ситуації в країні. На сьогодні соціально-економічна ситуація в Україні характеризується недостатнім фінансуванням як з боку держави, так і з боку власників недержавного сектору економіки на потреби охорони праці.

Іншою стороною незадовільного стану ефективного забезпечення охорони праці, очевидно, є недостатня нормативна обізнаність власників підприємств, недосконала нормативно-правова база з питань охорони праці, а також відсутність достатньої вимогливості щодо забезпечення норм з питань охорони праці. Сьогодні існують регіони, де рівень організації роботи з питань безпечної життєдіяльності дуже низький, серед факторів виробничого травматизму не останнє місце займають всілякого роду порушення вимог нормативних актів про охорону праці.

Як відомо, право покликане врегульовувати найбільш важливі суспільні відносини та саме йому відведено роль найефективнішого впорядкування цих відносин. Цілком зрозуміло, що наша реальність є дзеркальним відображенням усіх недоліків сучасної законодавчої бази.

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Питання охорони праці регулюються Кодексом законів про працю України, законами України "Про охорону праці", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", а також рядом постанов Кабінету Міністрів України.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання охорони праці є Закон України "Про охорону праці", який визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Вказаний закон визначає, що охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [1].

Цим Законом належним чином встановлені та забезпечені права працівників в сфері забезпечення їхнього права на належні, безпечні та здорові умови праці. Так, працівнику надано право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не дотримується умов колективного договору з цих питань. У цьому разі пра-

цівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку. Окрім того, працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля.

Обов'язки щодо створення та дотримання безпечних умов праці покладаються на роботодавця: "роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці" [1].

Слід вказати, що серед вимог щодо забезпечення функціонування системи управління охороною праці на підприємстві відсутня така вимога як планування роботи щодо охорони праці. Хоча цілком зрозуміло, що для того, щоб забезпечити виконання всієї системи управління охороною праці, необхідно аби власник вів облік показників умов та безпечності праці, розробляв поточне та перспективне планування діяльності щодо охорони праці, розробляв за участю профспілок програми заходів щодо покращення безпечності та гігієни праці, контролював виконання всіх запланованих заходів. Відсутність обов'язку планування породжує відсутність комплексного підходу до розробки взаємопов'язаних заходів щодо забезпечення охорони праці. Відтак, багато із передбачених вимог, які зобов'язаний виконувати роботодавець, не виконується та не проваджується на підприємстві.

Одним із дієвих важелів дотримання норм законодавства про охорону праці, а також забезпечення на підприємствах належних та здорових умов праці є встановлення відповідальності. За порушення законодавства про охорону праці юридичні та фізичні особи, які використовують найману працю, притягаються органами державного нагляду за охороною праці до сплати штрафу. За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притя-

гаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

Ще одним фактором, який має позитивно впливати на ефективне застосування законодавства про охорону праці, є відновлення, модернізація та укріплення інспекцій праці.

За даними Міжнародного Бюро Праці станом на 11.12.2006 взагалі у світі налічується 120 тисяч інспекторів праці. Це є дуже незначна кількість, оскільки такій кількості інспекторів праці ніяким чином не вдасться покращити ситуацію в сфері охорони праці. Наприклад, в Малайзії один інспектор праці приходить на 5,5 тисяч економічно активного населення, в Латвії – на 8,3 тисяч, Камбоджі – на 370 тисяч, в Бангладеш – на 3 мільйони 200 тисяч економічно активного населення [3].

З огляду на це, МБП запропонував ряд заходів, спрямованих на збільшення кількості інспекторів праці та покращення якості їхньої праці. Заходи, які пропонуються, в першу чергу, спрямовані на відродження інспекцій праці. Мова йде про організацію трьохстороннього аудиту інспекцій, про розробку їхнього морального та професійного кодексу, про підготовку інформаційних листків для інспекцій праці, про розробку міжнародних принципів інспекції праці, про видання матеріалів щодо управління ризиками та системами охорони праці, а також про цільове навчання інспекторів.

Запропоновані заходи вже починають діяти в деяких країнах. Так, наприклад, у Франції був розроблений "План Ларшела", мета якого – подолати організаційну кризу в інспекції праці. План включає структурну та організаційну реформу, підвищення якості роботи інспекцій та прийом на роботу до 2010 року 700 нових інспекторів.

Окрім того, МБП було підтримано пропозицію щодо створення Інтегрованої системи навчання співробітників інспекцій праці. Її метою виступає сприяння зміцненню інспекцій праці шляхом координації адміністративних, процедурних та технічних елементів їхньої роботи – від міжнародного рівня до рівня конкретних підприємств, де можна буде значно збільшити та покращити якість роботи інспекцій праці.

Наряду із Міжнародною Організацією Праці проблемами охорони праці стурбовані і керівні органи Європейського Союзу. Вони прагнуть до об'єднання зусиль держав-членів Євросоюзу в зазначеній області: видаються нормативні документи щодо охорони праці, які включають різні аспекти виробничої діяльності (вони включаються в національні закони про охорону праці та постійно підвищують вимоги до його умов), здійснюється велика та значна пропагандистська діяльність, адресована не тільки менеджменту підприємств, але й широкими масам працюючих.

В останні роки Європейське агентство з охорони праці на виробництві проводить активну роботу щодо покращення умов праці та скороченню травматизму в малому та середньому бізнесі, а також щодо розповсюдження позитивного досвіду. Так, починаючи з 2001 року воно виділило близько 12 мільйонів євро на часткове фінансування кращих національних та міжнародних проєктів, які відбиралися в ході конкурсів (близько 400 фірм-учасниць). Розроблена чотирирічна програма щодо впровадження в життя стратегічних завдань, у відповідності до якої у грудні 2003 року була проведена конференція "Вітри змін – нові підходи та стратегія у сфері охорони праці на виробництві". На прикладі Польщі, за участі інших значних представників держав, бізнесу та профспілок були обрані вектори вирішення питання щодо зниження травматизму та професійної захворюваності, пом'якшення соціальних витрат, які обумовлюються змінами на ринку праці; підвищення рівня охорони праці у державах, які вступають або бажають вступити до Євросоюзу.

Нещодавно Європейське агентство з охорони праці на виробництві видало збірник "Використання систем управління охороною праці в країнах-членах Європейського Союзу". В цьому збірнику зібраний досвід ряду компаній, що діють в різних галузях господарства, розглядаються конкретні приклади того, як вони досягли успіху в покращенні умов праці, скороченні травматизму та підвищенні ефективності виробництва.

Як бачимо, питання охорони праці – актуальне питання не тільки для України, але й для всієї міжнародної спільноти. З огляду на це вбачається необхідним приділення більшої уваги як вчених, так

і власників підприємств, безпосередньо самих працюючих, до питання забезпечення безпечних, здорових та належних умов праці. Це має проявлятися насамперед у таких напрямках діяльності: приведення у відповідність до діючих законів норм підзаконних нормативно-правових актів; усунення розпорошеності у повноваженнях державних органів щодо здійснення розробки, нагляду та контролю за охороною праці; розробка системи ефективного управління охороною праці на підприємстві; підготовка та навчання більшої кількості інспекторів з охорони праці; розробки заходів добровільного зацікавлення власників у забезпеченні належних та здорових умов праці; стимулювання працівників реалізовувати надане їм право на відмову працювати у неналежних умовах праці. Всі ці заходи сприятимуть покращенню ситуації в сфері охорони праці та запобігатимуть підвищенню травматизму на підприємствах.

Використана література:

1. Закон України "Про охорону праці" від 14.10.1992 // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 1992. - № 49. - ст. 668.
2. В. Юрченко. Проблемы законодательства об охране труда. // Охрана труда: Научно-производственный журнал. Май, 2001. <<http://www.ohoronapraci.kiev.ua/index.htm>>
3. МОТ призывает укреплять инспекции труда во всем мире. Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляд). <<http://www.dnopr.kiev.ua/>>

В.А. Кройтор
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри цивільного права та процесу
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ГАЛУЗЕВИХ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Шлях, який пройшла Україна за час свого незалежного, суверенного становлення, а також світовий досвід, переконують нас, що

проведення демократичних реформ у державі є неможливим без подальшого проведення судово-правової реформи, завданнями якої є створення нового законодавства, становлення та функціонування сильної і незалежної влади, та подальшого удосконалення цивільного судочинства. Як зазначає В.В. Комаров стан судово-правової реформи в цілому відтворює процес інституалізації судової влади та правосуддя в державі, визначає певні перспективи підвищення ефективності правової системи та процедур судочинства, реальний рівень правового захисту та його відповідність міжнародним стандартам в умовах глобалізації [1, с. 3]. Тому звернення науковців у своїх наукових дослідженнях до проблеми принципів цивільного процесуального права є вкрай актуальним та необхідним.

Саме на розвиток галузевих принципів цивільного процесуального права, ми і пропонуємо звернути увагу. Слід зазначити, що в науці цивільного процесуального права є чимало робіт, присвячених дослідженню принципів цивільного процесуального права (В.М. Семенова, П.Я. Трубнікова, М.А. Гурвіча, А.Т. Боннера, Ю.К. Осіпова, К.С. Юдельсона та інших). При цьому дана тематика не втрачає своєї актуальності і сьогодні, зокрема у зв'язку з оновленням процесуального законодавства й створенням системи судочинства відповідно до європейських стандартів правосуддя.

Цивільне процесуальне право України є однією з галузей права, які у своїй сукупності складають систему національного права. Цій галузі властиві як загальні риси, що властиві праву взагалі, так і специфічні, характерні лише для цивільного процесу. Перед тим, як порушити питання про зміст принципів, які відображають специфіку галузі цивільного процесу, їх подальший розвиток у зв'язку з прийняттям нового ЦПК України необхідно встановити, що розуміється під принципом цивільного процесуального права взагалі.

Складно дати яке-небудь однозначне і вичерпне визначення принципів цивільного процесуального права, оскільки в юридичній літературі дотепер не досягнуто єдності думок з таких питань, як визначення поняття принципів цивільного процесу та вироблення універсальної системи зазначених принципів. У визначен-

ня принципів цивільного процесуального права повинні включатися лише такі ознаки сутнісного змісту, що притаманні їм і відрізняють їх від норм права і права як єдиного цілого, щоб визначення не страждало зайвою деталізацією і, відповідно, невизначеністю.

Варто зупинитися на найважливіших ознаках визначення поняття "принцип" цивільного процесуального права, що вироблені в науці цивільного процесу. По-перше, принципами цивільного процесуального права є основні ідеї, уявлення про суд і правосуддя. Тут слід зазначити, що принципи є історичними категоріями, елементами правової культури, виробленими протягом тривалого розвитку цивільного судочинства, як, наприклад, принцип змагальності чи диспозитивності. По-друге, принципи цивільного процесуального права – такі ідеї, уявлення про суд і правосуддя, що закріплені в нормах цивільного процесуального права, тобто мають нормативний характер. При цьому спосіб нормативного закріплення принципів цивільного процесуального права в нормативній тканині може бути двояким. Так, є принципи, що безпосередньо формулюються в нормах права у вигляді конкретних розпоряджень, наприклад, принцип державної мови судочинства (ст. 7 ЦПК України). Деякі принципи виводяться зі змісту цілого ряду норм цивільного процесуального права, наприклад, принципи диспозитивності (ст. ст. 3, 11, 31, 123, 175 ЦПК України), змагальності (ст. ст. 10, 60, 173, 176 ЦПК України). Принципи як правові ідеї, що відображають уявлення про регулювання діяльності суду по відправленню правосуддя у цивільних справах визначають зміст норм права при їхній розробці, що і відрізняє їх від норм, у яких вони виражені. Тобто норми цивільного процесуального права є формою вираження його принципів.

Принципи цивільного процесуального права здобувають обов'язкову силу тільки після закріплення в цивільному процесуальному законодавстві й у результаті правозастосовчої практики, тому що ідеї, що не одержали закріплення в законі, залишаються усього лише засадами правосвідомості, науковими висновками, елементами правової ідеології.

Таким чином, принципами цивільного процесуального права є основні положення, уявлення про суд і правосуддя, що закріп-

лені в нормах цивільного процесуального права й відображають особливості даної галузі права.

Практичне значення принципів полягає в наступному: 1) принципи цивільного процесуального права є орієнтиром у нормотворчій діяльності, що дозволяє удосконалювати цивільне процесуальне законодавство, оскільки вся система права й окремі його норми повинні відповідати визначеним принципам. Законодавчий орган країни повинен суворо дотримуватися такого підходу у правотворчій діяльності при внесенні відповідних змін і доповнень у процесуальне законодавство з метою його вдосконалення; 2) вони дозволяють суду забезпечити правильне розуміння цивільного процесуального законодавства і застосовувати його відповідно до дійсного змісту. Ними суд керується при тлумаченні норм права.

Усі принципи цивільного процесуального права пов'язані один з одним. Науковцями запропоновано різноманітні критерії класифікації принципів цивільного процесуального права. Ряд учених класифікує принципи за джерелами закріплення, відповідно виділяють конституційні принципи цивільного процесуального права і принципи, закріплені галузевим законодавством [2, с. 37]. Деяко іншому варіанті за даним критерієм принципи класифікують на принципи, закріплені Конституцією, законодавством про судоустрій та цивільним процесуальним законодавством [3, с. 28]. У запропонованому вигляді цю класифікацію важко вважати достатньо чіткою, оскільки ряд принципів одночасно закріплені як Конституцією України, так і ЦПК, наприклад принцип змагальності (ст. 129 Конституції України і ст. 10 ЦПК України), принцип гласності (ст. 129 Конституції України і ст. 6 ЦПК України). Через що поділяти принципи за даною ознакою уявляється більш точним на три групи: закріплені Конституцією, закріплені галузевим законодавством, закріплені одночасно Конституцією і галузевим законодавством. Проте практичне значення такої класифікації уявляється досить сумнівним, оскільки роль принципів не залежить від джерела їх закріплення: як закріплені Конституцією, так і галузевим законодавством принципи мають однаково важливе значення в нормотворчій діяльності, правозастосуванні і формуванні уявлення про галузь права в цілому.

Значно важливішим у практичному плані уявляється поділ принципів за сферою поширення. Такий класифікаційний критерій викликає чи не найбільше суперечок серед науковців. Система принципів права поділяється на групи в залежності від того, на яку сферу суспільних відносин вони поширюються: загально-правові принципи, що поширюють свою дію на право в цілому та характеризують особливості його змісту; міжгалузеві, що виражають зміст певних груп галузей; галузеві принципи, які характеризують зміст певних галузей; принципи правових інститутів [4, с. 105-106]. Така класифікація підтримується рядом науковців [5, с. 9]. Проте існує протилежна точка зору, відповідно до якої групи принципів окремих правових інститутів або стадій процесу існувати не може, оскільки нівелюється єдність системи принципів цивільного процесуального права. Цю систему принципів, на думку прихильників даної точки зору, складають основоположні керівні засади, що характеризуються однаковим ступенем загальності та взаємозв'язку. Принципи цивільного процесуального права поширюють свою дію на всю галузь права, складовою якої саме і є процесуальні інститути та норми [6, с. 25]. Більш обґрунтованою видається остання точка зору, оскільки, дійсно, інститут є частиною галузі права, і виділяти для нього окремі принципи немає підстав. Іншими словами, не можна виділити принципи окремих інститутів, що не характерні для галузі права в цілому. З цього приводу важко не погодитись з думкою Н.О. Чечиної, яка стверджувала, що єдина система принципів процесуального права в цілому виключає можливість існування відокремлених принципів для окремих стадій процесуальної діяльності або окремо взятого процесуального інституту. Той чи інший принцип повинен мати визначальне значення і знаходити найбільший прояв в одній із стадій діяльності або в окремих інститутах, але загальне його значення визначається взаємодією з іншими принципами, впливом їх на діяльність суду в цілому [7, с. 80].

Виділяють класифікацію принципів цивільного процесу за об'єктом регулювання, відповідно до якої принципи цивільного процесуального права розбиваються на дві великі групи: організаційно-функціональні принципи, які є одночасно принципами орга-

нізації правосуддя (судоустрою) і функціональними, а також принципи, що визначають процесуальну діяльність суду і учасників процесу (функціональні) [8, с. 11]. До організаційно-функціональних принципів належать: здійснення правосуддя лише судами, незалежність суддів і підкорення їх лише законові, рівність громадян перед законом і судом, гласність судового розгляду тощо. До функціональних принципів належать: законність, диспозитивність, змагальність, процесуальна рівність сторін, усність, безпосередність тощо [2, с. 37].

Галузеві принципи цивільного процесуального права диспозитивності, змагальності і процесуальної рівноправності сторін закріплені в його нормах, які регулюють суспільні відносини, що виникають під час розгляду і вирішення цивільних справ, а також під час переглядів судових рішень.

У принципі диспозитивності виявляється зв'язок цивільного процесу з матеріальним правом. Він є продовженням і наслідком диспозитивної основи, властивим цивільним правовідносинам, у яких кожний вільний скористатися з можливості, наданої правом, чи не скористатися нею, здійснюючи своє право. Слово "диспозитивність" походить від латинського слова *dispositivus*, що означає "розташовую". Відповідно і юридичний термін "диспозитивність" означає можливість особи на свій розсуд самостійно мати у своєму розпорядженні суб'єктивні права.

Принцип диспозитивності в цивільному процесі – це закріплені в нормах цивільного процесуального права положення про можливість осіб, які беруть участь у справі, розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, а також засобами їхнього захисту, що активно впливають на виникнення, рух і закінчення цивільного процесу, з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів.

Даний принцип є головним принципом цивільного процесуального права, оскільки він визначає механізм виникнення, розвитку і закінчення цивільної справи. Принцип диспозитивності зв'яже рух і розвиток справи по стадіях цивільного процесу, долю предмета спору з розсудом самих заінтересованих осіб – позивача і відповідача. Початок диспозитивності пронизує все цивільне

судочинство – від порушення конкретної справи до виконавчого провадження.

Так, згідно зі ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом, звернутися до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Це положення процесуального закону надає зацікавленій особі право процесуальної ініціативи порушити справу в суді. У випадках, установлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси.

Оскільки переважна більшість цивільних справ порушується самими зацікавленими особами, то порушення справ з ініціативи інших осіб і органів варто розглядати як виняток із загального правила.

Відповідно до принципу диспозитивності сторони в будь-якій стадії процесу можуть вільно здійснювати процесуальні права: знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги; одержувати копії рішень, ухвал, постанов, інших документів, доданих до справи; брати участь у судових засіданнях, заявляти клопотання і відводи тощо (ст. 27 ЦПК України).

Диспозитивністю характеризуються права позивача, що надають йому можливість протягом усього розгляду справи змінити предмет чи підставу позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, а відповідачу – визнати позов повністю чи частково (ст. 31 ЦПК України).

Особливе місце серед прав сторін займають суб'єктивні права, здійснення яких впливає на рух справи, – право позивача відмовитися від позову та право сторін закінчити справу мировою угодою (ст. 103 ЦПК України). Суд у цих випадках зобов'язаний роз'яснити позивачу або сторонам наслідки відповідних процесуальних дій, головним з яких є неможливість звернення до суду з тотожним позовом. Крім того, суд повинен перевірити законність такої процесуальної ініціативи: чи не суперечить вона закону, чи не порушуються нею права й охоронювані законом інтереси інших осіб. За відсутності порушення закону суд приймає відмову

від позову чи визнає мирову угоду та припиняє провадження у справі (ст. 205 ЦПК України). Процесуальна ініціатива в цьому випадку здійснюється за допомогою і під контролем суду. Вказані обмеження продиктовані насамперед засадами законності.

Засади диспозитивності виявляються й у питаннях порушення апеляційного і касаційного провадження, постановці питання про перегляд рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами, у зв'язку з винятковими обставинами, а також у вимогах примусового виконання судових рішень у цивільній справі.

Подальшого розвитку за новим ЦПК України набув й принцип змагальності. Збирання необхідних суду відомостей про існування обставин, що мають значення для справи, може бути покладено винятково на сторони, на суд або у певних пропорціях на сторони та на суд, чим буде визначатись і відповідна форма процесу. Від форми процесу залежить уся система процесу і доказова активність сторін.

Змагальна форма процесу визначає покладання тягаря доказування на самі сторони і зняття із суду обов'язку по збиранню доказів. Суд у цьому випадку тільки дає оцінку доказам. Судочинство має характер спору, змагання сторін перед судом у доведенні обставин, взятих за підставу їхніх вимог та заперечень. Змагальні засади процесу визначають мотивацію поведінки сторін у суді, тому що результат вирішення спору залежить цілком від активності сторін. Такий спосіб організації судочинства зветься змагальними засадами чи принципом змагальності.

Слід також зазначити, що принцип змагальності і змагальна форма процесу є тісно пов'язаними, але різними процесуальними явищами. Принцип змагальності тісно пов'язаний із змагальною формою процесу, що фактично являє собою не що інше, як спосіб вираження змісту цього принципу.

Обов'язок збирання доказів може бути цілком покладений на суд, незалежно від діяльності сторін. Відповідно змінюється і зовнішня форма процесу, набуваючи характеру розслідування, що може бути визначене як слідчий процес.

Можлива побудова процесу і на поєднанні обох засад. Як правило, необхідні суду відомості про обставини справи надають,

насамперед, сторони, а суд у цьому випадку збирає зі своєї ініціативи тільки відсутні докази.

Згідно зі ст. 129 Конституції України до основних принципів судочинства відноситься принцип змагальності сторін і свободи в наданні ними суду своїх доказів та в доведенні перед судом їхньої переконливості. Згідно зі ст. 10 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності. Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень, крім випадків, установлених ЦПК України.

Обов'язок по доведенню фактичних обставин, що мають значення для справи, повною мірою покладається на сторони, а суд може за їхнім клопотанням сприяти в отриманні доказів шляхом їх витребування, у випадку виникнення складностей в цьому. Суд перестав виконувати, як було раніш, роль слідчого у цивільних справах, самостійно збирати докази, а зобов'язаний забезпечувати сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, рівні можливості по наданню доказів, участь у їх дослідженні і реалізації інших прав.

До прийняття ЦПК України сторони могли не звертати уваги на дії суду, що роз'ясняв сторонам їхній обов'язок надавати докази та встановлював строки для їх надання, оскільки закон не передбачав ніяких правових наслідків невиконання цього обов'язку. Суд був зобов'язаний замість сторін витребувати необхідні докази. Зараз же, якщо сторони не надають докази, це може мати для них негативні наслідки: ухвалені рішення буде ґрунтуватися тільки на тих доказах, що були надані до суду.

Принцип змагальності невіддільний від процесуальної рівноправності сторін, що є його основою, оскільки саме наділення їх рівними правами й обов'язками дає їм можливість змагатися перед судом. Варто зазначити, що в нинішній час істотну роль відіграє забезпечення не тільки юридичної, але й фактичної рівності сторін, що показує: перехід до цілком змагального процесу є кінцевою метою, що неможливо забезпечити простим проголошенням.

Принцип процесуальної рівноправності сторін закріплений у ст. 129 Конституції України і впливає зі змісту цілого ряду норм цивільного процесуального права (наприклад, ст. 29, ст. 31 ЦПК України). Сутність принципу процесуальної рівноправності сторін полягає в тому, що сторони в цивільному процесі наділяються рівними (але не однаковими) процесуальними правами й обов'язками. Це забезпечує рівність можливостей для зацікавлених осіб при зверненні до суду, а також при використанні процесуальних засобів захисту своїх прав та інтересів. Закріплення цього принципу обумовлено насамперед рівноправністю суб'єктів у матеріальних (цивільних) правовідносинах, з яких виникає судовий спір. Позивач і відповідач мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал і т. п., брати участь у судових засіданнях, надавати докази, заявляти клопотання і відводи, оскаржувати рішення тощо.

Сторони наділяються не тільки рівними правами, але й рівними обов'язками: вони зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ст. 27 ЦПК України).

Принцип процесуальної рівноправності сторін тісно пов'язаний із принципами диспозитивності і змагальності, у поєднанні з якими і досягається дійсна рівність сторін у цивільному судочинстві. Суд зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом засоби по забезпеченню цього принципу.

Використана література:

1. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: Монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін., За заг. ред. професора В.В.Комарова. - Х.: Харків юридичний, 2008. - 928 с.
2. Гражданское процессуальное право: Учебник / С.А. Алехина, В.В. Блажеев и др.; Под ред. М. С. Шакарян. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. - С. 37.
3. Васильєв С.В. Цивільний процес: Навчальний посібник. - Х.: ТОВ "Одіссей", 2007. - С. 28.

4. Алексеев С.С. Проблемы теории права: Основные вопросы общей теории социалистического права: Курс лекций в 2 т. – Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. Т. 1. – С. 105–106.

5. Шутенко О.В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого, 2003. – С. 9.;

6. Андрушко А.В. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: Монографія. – Х.: Консум, 2006. – С. 25.

7. Чечина Н.А. Принципы советского гражданского процессуального права и их нормативное закрепление // Правоведение. – 1960. – № 3. – С. 80.

8. Ференс-Сороцкий А.А. Аксиомы и принципы гражданско-процессуального права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ленинград, 1989. – С. 11.

С.Г. Кузьменко

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник кафедри цивільного права та процесу

(Донецький юридичний інститут

Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

СРОК КАК КАТЕГОРИЯ ЮРИСПРУДЕНЦИИ В КОНТЕКСТЕ ФИЛОСОФИИ ВРЕМЕНИ

Хорошим введением в проблему времени остается статья Ю.Б. Молчанова "Развитие и время", опубликованная в журнале "Материалистическая диалектика как общая теория развития. Философские основы теории развития".

Он перечисляет ряд вопросов, характеризующих комплексный характер проблемы времени: объективный статус времени, отношение к различным формам движения, анизотропия - направленность времени, необратимость, размерность, универсальность, самостоятельность (равноправность по уровню бытия с материальными системами), становление ("течение" времени). Эти характеристики времени, временного бытия описывают подход к этой теме с позиций выделения объективированного времени [6].

Однако, этого недостаточно для понимания времени, это служит лишь необходимым начальным пунктом, истоком его трактовки, считает Ю.Б. Молчанов, главным в таком понимании времени он ставит вопрос о соотношении между прошлым, настоящим и будущим [6].

Для интеллекта всегда существует соблазн объявить открытые им истины высшим достижением духа и всячески препятствовать их критическому рассмотрению. Это и есть реализация мысли в несобственной форме. Является постоянной и неисчерпаемой составляющей культуры, а если и принимает форму вопроса (проблемы), то особенного, воспроизводящегося вопроса [2].

Когда мы начинаем размышлять о времени, то сразу ощущаем зыбкость и неопределенность его содержания. "Становится" вообще неясно, есть ли оно. С этой трудностью столкнулся еще Аристотель [1]. С тех давних пор рационально-понятийное мышление так и не преодолело ее, чтобы выразить в какой-либо общепризнанной форме. Однако, это говорит не о слабости интеллекта вообще, а о том, что сущность времени не составляет проблему или задачу, которую можно решить и объяснить один раз и навсегда [2, с. 14].

Вопрос о времени (как и другие метапроблемы – добра и зла, истины, красоты, справедливости и т.д.) чрезвычайно конкретен – независимо от того, осознаем ли мы в полной мере эту конкретность. Он представляет собой не только чисто теоретический, необязательный, отстраненный от насущных потребностей и забот интерес. Категория времени является объектом фактически всех форм общественного сознания: философской, религиозной, художественной, научной (в том числе и юридической) [2, с. 16].

Материал физики для понимания проблем пространства и времени может служить только введением в них, составляя необходимый концептуально-эмпирический фундамент исследования. Так, в ряде научных работ отмечается явная недостаточность чисто инструментального – естественнонаучного подхода. Например, Я.Ф. Аскин справедливо считает: "Сводить время лишь к

физическому параметру – это значит совершать ту же ошибку, которую совершали в свое время, когда сводили движение лишь к механическому движению" [3, с. 168].

Дополнить его можно словами И. Пригожина: "Время, связанное с движением, – лишь первый из многих аспектов этого понятия, который удалось непротиворечивым образом включить в схему таких теоретических построений, как классическая и квантовая механика" [4, с. 15]. Неисчерпаемость так называемых вечных вопросов, которые неразрывно переплетены с тем или иным пониманием времени, вечности, их диалектики, обусловлена не слабостью и конкретно-исторической ограниченностью человеческого разума (хотя и эти факторы нельзя сбрасывать со счетов), а самой природой этих вопросов, не терпящих окончательных и исчерпывающих ответов. Они постоянно воспроизводятся в культурном становлении любого общества, и неустанное размышление над такими метаэмпирическими проблемами служит духовному и смысловому росту цивилизации. Пренебрежение же ими ведет к неизбежной и быстрой деградации общества [2, с. 3]. Для этого нам требуется совершить определенную работу, большая часть которой уходит, как ни странно, на обуздание и нейтрализацию собственного эго, мнящего себя всезнающим, не ведающим о собственном незнании. (1, Кн. 11, XXV, 32) [5].

Говоря о проблеме времени необходимо также вспомнить размышления Ю.Б. Молчанова. Он называет ряд вопросов, характеризующих комплексный характер проблемы времени:

- 1) объективный статус времени;
- 2) отношение к различным формам движения;
- 3) анизотропия – направленность времени;
- 4) необратимость;
- 5) размерность;
- 6) универсальность;
- 7) самостоятельность (равноправность по уровню бытия с материальными системами);
- 8) становление ("течение" времени). Эти характеристики времени, временного бытия описывают подход к этой теме с позиций

выделения объективированного времени. Иными словами, это время научного знания, та его форма, которую способна очертить аналитическая мысль. Этого недостаточно для понимания времени, это служит необходимым начальным пунктом, истоком его трактовки. Главным в таком понимании времени Ю.Б. Молчанов считает вопрос о соотношении между прошлым, настоящим и будущим: "Если мы найдем решение всех вопросов, составляющих проблему времени, но не сможем ответить на вопрос, чем физическое бытие событий настоящего отличается от бытия событий прошлого, которые были столь же реальны когда-то, как и события настоящего, но нереальны сейчас, проблема времени так и останется нерешенной" [6, с. 242]. Подобным образом спрашивает и Августин: "Если и будущее и прошлое существуют, я хочу знать, где они. Если мне еще не по силам это знание, то все же я знаю, что где бы они ни были, они там не прошлое и будущее, а настоящее" [1, Кн. 11, XVIII, 23] [5].

Проблема времени не поддается однозначному и замкнутому в своем содержании (т.е. объективированному) решению по той причине, что в действительности это есть метапроблема. Подходить к ней как, к обычной задаче, используя средства привычной методологии и анализа, – значит брать в рассмотрении внешнюю видимость и считать эту абстракцию исчерпывающей существо дела. Какого-либо последнего решения здесь, видимо, нет в принципе, но вполне возможно попытаться понять феномен времени в более широком контексте, чем как простое измерение, счет, и на частные вопросы, к которым в тех или иных случаях сводится метапроблема, дать определенные и осмысленные ответы. [2, с. 14].

Мы поддерживаем Ю.Б. Молчанова и считаем, что выделение объективации необходимо для понимания феномена времени и что одной научностью философские проблемы не решаются, а лишь правильно ставятся. Таким образом, проблему времени можно видеть на высоте, которую задал ей Н.А. Бердяев: "Проблему времени я считаю основной проблемой философии..." [2, с. 31]. Хайдеггер также постоянно проводит мысль о ведущей роли понимания времени в контексте осознания

бытия: "Вводные рассмотрения в качестве имманентной критики привели к фундаментальному вопросу: что значит бытие?... при исследовании типов бытия время выполняет особую функцию... Было даже сказано, что история понятия времени, т.е. история его открытия, есть история вопроса о бытии сущего. Было отмечено и то, что история попыток определить сущее в его бытии – это, вполне возможно, история упадка и искажения этого основного вопроса научного исследования" [7]. При этом объективация времени должна ясно пониматься и браться как промежуточная ступень подъема к бесконечной истине. Бесконечное же измерение данной проблемы появится при включении в нее человека с его субъективностью и духовностью, текущей жизнью (т.е. правоотношениями в которые он вступает) и творчеством. Следовательно, можно сделать вывод, что рассмотрение в таком ракурсе ведет к теме экзистенциального времени [8].

Использованная литература:

1. Аристотель. Физика // Соч. в 4-х т. Т. 3. М., 1981.
2. Ковалев С.Н., Гиза А.В. Феномен времени и его интерпретация. Харьков: Коллегиум, 2004. – 428 с.
3. Аскин Я.Ф. Проблема времени в физике и диалектическая теория развития // Пространство и время в современной физике. Киев, 1968. – С. 166-171.
4. Пригожин И. От существующего к возникающему: Время и сложность в физических науках. М., 1985.
5. Августин Аврелий. Исповедь (Текст подготовлен сотрудником НИИЦ "Центроконцепт" Тердуновой М.В.). М., 1992 // <http://lib.pomorsu.ru/elib/text/phil>
6. Молчанов Ю.Б. Развитие и время // Материалистическая диалектика как общая теория развития. Философские основы теории развития. М., 1982. – С. 229-250.
7. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени // <http://lib.pomorsu.ru/elib/text/phil>.
8. Пригожин И. От существующего к возникающему: Время и сложность в физических науках. М., 1985.

О.Є. Аврамова

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
(Національний технічний університет
"Харківський політехнічний інститут")

ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Наразі одним з необхідних напрямків законодавчої діяльності є реформування житлового законодавства України, яке понад десять років вже не може повноцінно регулювати існуючі житлові правовідносини. Необхідність проведення реформ у житловій сфері вказувалось ще у Концепції державної політики, яка була схвалена постановою Верховної Ради України від 30.06.95 р. [1]. Ця концепція не містила чіткі шляхи реформування житлового законодавства. Однак, закріплення концептуальних змін у житловому законодавстві (зокрема за європейським досвідом) було необхідним кроком, оскільки вже зароджувалась необхідність встановлення системності у нормативних актах житлового права і визначення нового етапу розвитку житлових правовідносин. Наслідком цього стало те, що по цей час діє Житловий кодекс Української РСР 1983 р. [2]; в державі втілюються нові соціальні стандарти і норми згідно з європейськими вимогами (наприклад, задоволення потреб у житті мігрантів, біженців, осіб, які звільнені з місць позбавлення волі) поза єдиними полем дії житлового законодавства; для цієї галузі законодавства стала характерна фрагментарність, наявність прогалин, відсилочних норм та норм, які втратили регулюючий вплив.

Тому, метою цієї статті є виявлення загальних закономірностей розвитку житлового законодавства, визначення напрямків по їх врегулюванню та вироблення на основі цього рекомендації по встановленню засад реформування житлового законодавства України.

Дослідники в галузі житлового права постійно звертають увагу на необхідність проведення реформування цієї галузі законодавства, вказують на гальмування розвитку житлових правовідно-

син, що має негативні наслідки на практиці, зокрема це М.К. Галлянич [3], Є.О. Мічурін [4], Л.Г. Лічман [5], П. Кондик [6], В. Солом'яний [7] та інші.

Розроблення концептуальних засад реформування житлового законодавства є сучасною необхідністю, оскільки наукові пропозиції є базовим елементом законотворчості. При цьому потреба в реформуванні житлового законодавства сформувалась з моменту застосування Закону України "Про приватизацію державного житлового фонду" [8], що розширило житлові права громадян і стало одним з кроків по формуванню сучасної системи прав і свобод людини. Але, законодавець при прийнятті цього закону, не здійснив оцінку наслідків по його застосуванню, і не збалансував житлове законодавство до пристосування по врегулюванню нових житлових правовідносин. Так, нововведення призвело до змін у співвідношенні державного і приватного житлового фонду, розвитку інфраструктури ринку житла, підприємницької діяльності навколо житла, структурним перетворенням у галузі житлового будівництва. Наприклад, з початку приватизації (1993 – 2001р.р.) у Харківській області приватизовано 401,7 тисячі квартир загальною площею 20,0 млн. кв. м. Якщо у 1990 р. по м. Харкову державний житловий фонд складав 61%, приватний – 39%, то у 2001 р. приватний житловий фонд складав 75%, державний фонд – 25% житла [8, с. 354]. Звернемо увагу, що у 2001 р. вже повноцінно сформувався приватний житловий фонд, який потребував нових норм відносно збереження, управління, ремонту, реконструкції. Але ж законодавець здійснив регулювання виникаючих житлових правовідносин окремими нормативними актами, які не були пов'язані єдиними концептуальними засадами. Це призвело до того, що в правозастосовній діяльності для врегулювання правовідносин навколо житла стали застосовуватися норми цивільного права, права соціального забезпечення, адміністративного права.

Для подолання вищевказаних негативних наслідків Міністерство з питань житлово-комунального господарства України запропонувало проект Закону України "Про основні засади державної житлової політики", що було розроблено на виконання дору-

чення Прем'єр-міністра України від 16.01.2008 № 993/2/1-08 (п. 1.4) та розпоряджень Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2008 року №383-р "Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України у 2008 році, від 26 березня 2008 року № 534-р "Про затвердження орієнтованого плану законопроектних робіт на 2008 рік". Однак за аналізом вищевказаного законопроекту можна зробити висновок про недоцільність його прийняття, оскільки: він не розв'язує проблеми, що виникли у житловому законодавстві; породжує колізійні норми, так законопроект замінює і змінює норми Житлового кодексу (введення нової класифікації житлових фондів); є одним з численних нормативних актів житлового законодавства, які не містять стратегії та концепції реформування житлового законодавства.

Слід зазначити, що розроблення засад реформування житлового законодавства є складною, багатетапною процедурою, яка не може бути розв'язана шляхом прийняття одного закону. За процедурою реформування, на першому етапі необхідно провести моніторинг сучасних житлових правовідносин, під кутом встановлення їх змісту і галузі законодавства по їх врегулюванню. Після чого необхідно здійснити оцінювання отриманої інформації, яке треба проводити на усіх етапах проведення реформи для отримання найновіших відомостей. На підставі критичного аналізу отриманої інформації визначити і провести гармонізацію норм цивільного, адміністративного, земельного права з нормами житлового права. І тільки після цього можна звертатися до системного реформування житлового законодавства.

Реформування житлового законодавства повинно проходитися відкрито з обов'язковим публічним обговоренням. Тому що за результатами обговорення можна отримати як найбільш більше рекомендацій, зауважень від спеціалістів, діяльність яких пов'язана з житлом, зокрема фахівців на ринку нерухомості, оціночній діяльності, страхування, будівництва, банківської справи, нотаріусів та інших. Без аналізу отриманих зауважень і пропозицій житлове законодавство не зможе задовольняти потреби суспільства і професійної спільноти, що пов'язана з житлом.

На жаль, розроблення засад реформування житлового законодавства є спізненням, оскільки перед державою стоїть проблема подолання світової фінансової кризи осередком якої, як об'єкт, стало житло. Але ще більшою проблемою є те, що житлові правовідносини вже поглинаються правовідносинами навколо нерухомості, які за змістом є більшою юридичною категорією і є більш актуальними. Тому засади реформування житлового законодавства повинні розроблятися з урахуванням розвитку законодавства навколо нерухомості.

Можна вказати на наступні засади реформування житлового законодавства: проведення критичного аналізу змісту житлових правовідносин; виявлення поглинаючих процесів між житловими правовідносинами і правовідносинами навколо нерухомості; введення термінологічних змін у житлове законодавство (зокрема встановлення поняття і ознак житлової і нежитлової нерухомості); відмовитися від існуючого проекту Житлового кодексу України; введення в учбові плани правознавців спецкурсу "Правове регулювання нерухомості" замість дисципліни "Житлове право", але за більшою кількістю часу викладання (це необхідно для формування майбутніх спеціалістів діяльність яких буде пов'язано з правовідносинами навколо нерухомості); відмовитися від проекту Закону України "Про основні засади державної житлової політики, встановлення доцільності розробки проекту Житлового кодексу України або Кодексу України про нерухомість.

Таким чином, перелічені фактори потребують розробки Державної програми про нерухомість, внесення змін до існуючого Проекту Житлового кодексу України, з точки зору підвищення юридичної техніки, реалізації європейських стандартів умов життя людини, визначення засад, що об'єднують житлове законодавство з законодавством про нерухомість, або усе об'єднати до Кодексу України про нерухомість.

Використана література:

1. Постанова Верховної Ради України "Про концепцію державної житлової політики" // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 27. - Ст. 200.

2. Житловий кодекс Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1983. - Додаток до № 28. - Ст. 573, № 574; зі змінами ВВР УРСР. - 1986. - № 21. - Ст. 414, № 27. - Ст. 539; 1988. - № 45. - Ст. 1070, 1991. - №9. - Ст. 89, ВВР України - 1992. - № 12. - Ст. 169; 1993.-№ 24. - Ст. 258, 1994.- № 3. - Ст. 15, 1995.-№29. - Ст. 218, 2000. - № 20. - Ст. 150; 2003. - № 20. - Ст. 150, 2003. - № 30. - Ст. 247, № 38, Ст. 313, № 51. - Ст. 550; 2005. - № 11. - Ст. 198, № 27. - Ст. 359; 2006. - № 12. - Ст. 104.

3. Галєантич М.К. Сучасний стан та напрємки удосконалення житлового законодавства. - К.: НДП приватного права і підприємництва, 2006. - 40 с.

4. Житлове право України: Науково-практичний посібник / Під ред. С.О. Слїпченко, Є.О. Мічурїн, О.В. Соболев. - Харків.: Еспада, 2003. - 344 с.

5. Лічман Л.Г. Житлове право України: визначення системи національного права (постановка проблеми) // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. - № 3. - 2004. - С. 155-163.

6. Кондик П. Житлове законодавство України: стан і перспективи розвитку // Юридичний журнал. - 2004. - № 3. - С. 55.

7. Солом'яний В. Забезпечення громадян житлом: юридичні аспекти вдосконалення механїзму // Юридична газета - № 22 (82). - 2006. - С. 3.

8. Закон України "Про приватизацію державного житлового фонду" // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - №36. - Ст. 524, 1994. - № 24. - Ст. 182, 1997. - № 12. - Ст. 100, 1998. - № 10. - Ст. 36; ОВ України. - 2003. - № 23. - Ст. 1021.

9. Харківська область в 2001 р. (статистичний щорічник). - Харків, 2002. - 497 с.

П.Д. Гуївван

кандидат юридичних наук, доцент
(Полтавська філія Національної юридичної
академії імені Я. Мудрого)

СТРОКИ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ ОСОБИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Важливою особливiстю суб'єктивних цивільних прав особи в умовах побудови правової держави є їх правовий захист, забезпе-

чений державними гарантіями. Необхідність такого захисту виникає у випадку порушення чи оспорування прав. В таких ситуаціях захист може здійснюватися засобами державно-примусового характеру, направленими на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [1, с. 180].

Одним з передбачених законодавством України способів захисту цивільних прав та інтересів є визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб (ст. 16 ЦК України). Отже, суб'єкт цивільних правовідносин в судовому порядку може вимагати визнання зазначених дій (бездіяльності) незаконними, а суд, відповідно, може визнати їх такими [2, с. 59; 3; 4]. Особа, права якої порушено, як правило, може вимагати скасування ненормативного акту на майбутнє, якщо передбачені цим актом дії ще не відбулися. В цьому випадку зміст правозастосовної діяльності по захисту права полягатиме в попередженні правопорушення у майбутньому [5, с. 266]. Якщо ж акт має нормативний характер чи за ненормативним актом вже відбулися дії (стягнення) незаконність рішення органів держави повинно тягти за собою його скасування з моменту прийняття.

В літературі неодноразово ставилося питання про ефективність зазначеного способу правового захисту. Проте в доктрині основна увага приділялася проблемам обґрунтованості та підставності відповідного судового рішення, правових наслідків, що настають у разі скасування акта суб'єкта владних повноважень. Поки що поза увагою залишається аналіз строків дії незаконних актів державних органів та часу реалізації відповідного охоронного права. Мета даної статті полягає у з'ясуванні окремих теоретичних та практичних підходів, що стосуються вказаної проблематики.

Українське законодавство містить низку норм, які передбачають підстави оскарження неправомірних рішень, дій державного органу чи посадових осіб. З набранням чинності Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ) порядок судового розгляду цих спорів визначається вказаним документом. Звісно, діяльність суб'єктів владних повноважень щодо видання нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії має публічно-

правовий характер, і з огляду на це віднесення категорії спорів з приводу оскарження таких актів до адміністративно-процесуальної юрисдикції, в принципі, заперечень не викликає. Втім, є одне серйозне застереження, не враховане авторами нововведень. Справа в тому, що неправомірним актом державного чи іншого повноважного органу можуть порушуватися не тільки ті права особи, що встановлюються нормами адміністративного права, а й такі, що мають суто цивільний характер. Скажімо, незаконний акт органу влади може призвести до порушення права власності, певного зобов'язального права особи чи нанести їй матеріальні або моральні збитки. Порядок виникнення, здійснення та захисту подібних матеріальних прав регулюється цивільним законодавством, зокрема про це йдеться в ч. 10 ст. 16 ЦК України, ч. 4. ст. 268 ЦК України тощо.

З урахуванням викладеного до змісту визначеного статтею 3 КАСУ поняття адміністративного позову можемо віднести зовсім різномірні явища: і звернення до суду податкового органу про стягнення недоїмки, і позовна заява громадянина про відшкодування шкоди, нанесеної незаконним актом. Чи доцільним є запровадження єдиного механізму для юрисдикційного захисту суб'єктивних прав, які хоча і виникають з тотожних публічних відносин, але мають різну природу та врегульовані різними галузями права? Зокрема, нас цікавлять строки такого захисту.

В статті 99 КАСУ встановлено загальний річний строк для пред'явлення адміністративного позову. Якою є юридична сутність даного строку, чи є він давнісним у тому сенсі, який традиційно закладається в дане поняття? Детальний аналіз статей 99-100 КАСУ, незважаючи на їх певну спірність, дозволяє прийти до висновку: строк звернення до адміністративного суду є тим проміжком часу, протягом якого у особи існує матеріальне право на захист свого порушеного права, тобто це строк дії права на звернення до суду. Після закінчення цього строку право на примусовий захист припиняється. Іншими словами, строк звернення до адміністративного суду обмежує існування не регулятивного, а охоронно-правового повноваження особи, яке виникає виключно після порушення права, і є давнісним строком. Більше того, перебіг, порядок обчис-

лення, відновлення та інші характерні чинники вказаного строку дозволяють порівняти його з цивільно-правовою позовною давністю. Про фактичну юридичну схожість зазначених строків вказується і в окремих наукових дослідженнях [див., наприклад, 6, с. 357; 7, с. 219].

Звісно, строки, що регулюють тривалість права особи на судовий захист, є матеріально-правовими, і їх регулювання процесуальним законом є методологічною помилкою законодавця, попри навіть те, що в самій главі 8 КАСУ давнісні строки структурно відділені від процесуальних строків. Можна погодитися з дослідниками, котрі пропонують вилучити законодавчі положення щодо тривалості права на захист із норм процесуального законодавства [8, с. 171]. Пропонуємо встановити його у відповідному матеріально-правовому акті як спеціальний, протягом якого погашається вказане домагання (або доповнити п. 8 ст. 258 ЦК України).

Іншою, більш серйозною вадою нового адміністративного процесуального законодавства, на нашу думку, є застосування однакових за сутністю темпоральних інститутів, покликаних захищати різні за галузевою належністю права різних носіїв. Звісно, запровадження строків до вимог уповноважених органів держави до інших суб'єктів, які виникають з податкових, адміністративних відносин тощо, є позитивним чинником [9, с. 137]. Проте такий період часу має зовсім іншу юридичну природу, ніж строк для оскарження дій та рішень органів адміністративної юрисдикції. Він не є давнісним, як помилково вважає О.А. Березова. За всіма ознаками встановлений законом час для звернення державного органу до адміністративного суду є присікальним строком, позаяк він опосередковує механізм здійснення владних повноважень, а судова процедура реалізації таких повноважень є однією з ланок адміністративного процесу. Іншими словами, збіг вказаного строку погашає не охоронно-правове повноваження особи – державного органу, а його регулятивне право на пред'явлення відповідної вимоги до контрагента. Відтак при непред'явленні такої вимоги протягом вказаного періоду погашається і відповідний обов'язок боржника, адже такий обов'язок не може існувати без кореспондуючого йому суб'єктивного права. Такі строки не підлягають відновленню, до

їх перебігу не застосовуються правила про зупинення, переривання договірне подовження тощо.

Інша річ, строки захисту матеріальних прав, що витікають з публічних відносин. Як вже зазначалося, в результаті видання неправомірного акту чи вчинення незаконної дії органом чи посадовою особою держави чи місцевого самоврядування, може бути порушене в тому числі і суб'єктивне цивільне право юридичної чи фізичної особи. Звернення до суду з позовом є засобом його захисту, а строк, що обмежує існування вказаного права на захист, є давнісним. Відтак всі юридичні механізми стосовно правил обчислення позовної давності (правила про її зупинення, відновлення, початок перебігу, переривання), визначені главою 19 ЦК України, мають застосовуватися і стосовно даних строків. Зрештою, сплив давнісного строку не погашає саме суб'єктивне право, крім того, у разі відсутності заяви відповідача про необхідність застосування позовної давності порушене право позивача буде захищене і після її закінчення.

З урахуванням викладеного пропонується внести відповідні зміни до чинного українського законодавства. Зокрема потребує коригування стаття 99 КАСУ, яка може бути викладена в наступній редакції: 1. Давнісні строки для захисту прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, що витікають з публічно-правових відносин, визначаються у главі 19 Цивільного кодексу України, інших актах матеріального права. 2. Для звернення до адміністративного суду суб'єктів владних повноважень у випадках, встановлених законом, з приводу реалізації їхніх повноважень у сфері управління, в тому числі делегованих повноважень встановлюється річний строк від дня, коли заявник дізнався або мав дізнатися про правопорушення, якщо інші строки не встановлені спеціальними актами матеріального права. Оскільки регулювання строків давності ми відносимо, як це і має бути, до матеріально-правового закону, частину 3 статті 99 та статтю 100 КАСУ можна вилучити, позаяк їхні положення дублюють правила цивільно-правового давнісного інституту. Частину 4 статті 99 КАСУ пропонується, дещо перефразувавши, перемістити до спеціального законодавства або викласти її як ще одну частину статті 261 ЦК України.

Використана література:

1. Алексеев С.С. Общая теория права. – М., 1981. – Т. 1. – 378 с.
2. Гражданское и семейное право Украины / Под ред. Е.О. Харитонов. Харьков, "Одиссей", 1999. – 185 с.
3. Роз'яснення Президії Вищого арбітражного суду України від 26.01.2000 р. № 02-5/35 Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із визнанням недійсними актів державних та інших органів".
4. Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 24.07.2001 р. № 01-8/824 "Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із визнанням недійсними актів державних та інших органів".
5. Хозяйственное право: общие положения / Под. ред. В.В. Лаптева. – М.: Наука, 1983. – 287 с.
6. Гражданское право Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Т. 1. – М., 2002. – 250 с.
7. Комментарий к ГК РФ / Под ред. Г.П. Ивлиева. М. Юрайт-издат, 2003. – 776 с.
8. Попова Ю.А. Спорные вопросы современного административного судопроизводства / Проблемы защиты прав и законных интересов граждан и организаций. Материалы международной научно-практической конференции. Краснодар-Сочи, 25–26 мая 2002 г. Краснодар. – 2002, С. 165–173.
9. Березова О.А. Сроки давности в налоговом праве // ВВАС РФ. – 2002. – № 3. – С. 130–143.

О.С. Жидкова

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ДОГОВІР СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Впродовж всієї історії існування людства однієї головною метою браку вважалися діти. Саме з їх народженням, вихованням

пов'язані наші мрії, проте щастя народити дитину випадає не кожній жінці. А звідси і велика кількість розлучень, як показують реалії життя, діти допомагають зберегти сім'ю, а їх відсутність її руйнує. У цьому випадку справедливою є думка директора клініки репродуктивної медицини В. Зукіна, який говорить, що для кожної окремої сім'ї важливо мати свою дитину [1, с. 50]. Але не всім дано відчувати радість батьківства і материнства, оскільки за даними медичної статистики 20% всіх подружніх пар не мають природною здібності до народження дітей [2, с. 285], у Росії понад 5,5 мільйонів подружніх пар не в змозі мати дітей з тих чи інших медичних показників [3], причому причини безпліддя в рівній мірі розподілені між жінками та чоловіками.

Наукові дослідження стосовно розв'язання зазначеної проблеми почалися ще в 50-роках минулого сторіччя. Перша дитина, яка була зачата не в організмі матері народилась 25 липня 1978 року в Англії [3]. В Україні нові репродуктивні технології почали застосовуватись з 1987 року. На сьогодні діє 5 лабораторій, які їх використовують [4], з 2004 року запроваджено оплату 600 лікувальних курсів на рік для тих, хто їх потребує [1].

Розвиток медичної науки та відкриття можливості застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) зажадало рішення не тільки медичних, але і моральних, релігійних, етичних, а особливо правових проблем, які і досі залишаються не вирішеними на законодавчому рівні.

Як показує аналіз наукових досліджень, практики застосування сурогатного материнства у цього виду репродуктивних технологій є як прихильники так і противники. Так, спеціалісти-репродуктологі, вважають, що допомагають вирішити демографічну проблему, сприяють зростанню населення країни, борються за підвищення народжуваності [5]. Як свідчать неофіційні дані за допомогою сурогатних матерів в світі народилося понад 220 тис. дітей, з них в Росії – більше 500 реальні цифри можуть бути вище, оскільки із-за морально-правових проблем частина результатів ховається [6]. Інші вчені зазначають, що стан здоров'я дітей, які народилися у результаті екстракорпорального та штучного запліднення, з восьмидесяти двох пробіркових дітей – сорок чотири, тобто більш

половини, мали неврологічні симптоми, середній індекс розумового розвитку таких дітей, значно нижче, ніж у тих, що народилися природним шляхом [7].

Представники церкви, визнаючи важливість дітородіння, не вважають його єдиною метою браку. Визначаючи брак як "таїнство любові", вони бачать етичну цінність сексуальних відносин подружжя в повній і взаємній самовіддачі, де душа і тіло стають єдині. Православна церква, приймаючи ідею синергії, тобто співтворчості Бога і людини в зневазі миру, разом з тим відкидають всяку претензію останнього замінити собою Творця всесвіту. Тому якщо чоловік безплідний і медицина не в змозі йому допомогти, дружина повинна прийняти його таким який він є, не намагаючись в тій або іншій формі знайти йому підміну. Однак, для кожної окремої сім'ї важливо мати свою дитину [1]. Для сім'ї бездітної із-за не здатності дружини зачати або виносити плід, це єдиний спосіб отримати дитину, яка буде генетично "своїм" для чоловіка [3].

Тридцяти дворічна Антоніна, мати двох синів, вирішила попрацювати "інкубатором", як вона стверджує, з благословення свого духовника. "Цим, говорить вона, - загладжу гріх: я зробила декілька абортів. Тепер спокутуватиму провину перед тими, кого народжувати не побажала" [3].

Сурогатне материнство (виношування заплідненої яйцеклітини жінкою, яка після пологів повертає дитину генетичним батькам) навіть в тих випадках, коли воно здійснюється на некомерційній основі, протиприродно і морально неприпустимо [8].

Якщо говорити про те, чи потрібне сурогатне материнство, то Ольга (дитину якої виносила американська сурогатна мати), відмічає, що "до мене часто підходять жінки і питають, куди їм звернутися. Адже відсутність дитини – це нещастя не тільки для батьків, але і для всіх рідних, друзів. Я знаю, які щасливі тепер мої батьки і батьки чоловіка. Коли їх зустрічають старі друзі і говорять: "Нарешті ми можемо говорити при вас і про своїх внуків. Ми раніше соромилися і не хотіли робити вам боляче" [8].

Так, Ф. Люшер звертає увагу на те, що травмуючи, як матір, так і дитину, цей метод нехтує тією глибокою емоційною і духовною

близькістю, яка встановлюється між матір'ю і немовлям під час вагітності і провокує кризу ідентичності у дитини (яка мати - справжня) [9, с. 132]. Однак, як зазначає Ольга: "енергетичний зв'язок з сином у мене був завжди. Навіть коли я була далеко від нього, а він був в утробі Люсі (американській сурогатній матері). Він мені снівся, я його бачила, бачила який він буде. І він народився таким як я його представляла." [3]

Вагітність це функціональна проба на здоров'ї. Загроза життю у зв'язку з ускладненнями вагітності і пологів - реальність. Будь-яка вагітна може захворіти, і до того ж дуже важко. Так, у однієї з сурогатних матерів вперше під час вагітності (при терміні 15-16 тижнів) маніфестував лімфогранулематоз, в результаті довелося перервати вагітність. У іншій, розвинулося важке загострення хронічного пієлонефриту на тлі сечокам'яної хвороби, про яку вагітна не знала. Третя сурогатна мати спочатку у зв'язку із загрозою переривання вагітності, а потім у зв'язку з повним предлежанієм плаценти майже 7 місяців була вимушена знаходитися в стаціонарі, реально усвідомлюючи загрозу її власному життю [10].

Вперше російські учені на підставі детального аналізу методик штучного запліднення і невтішної статистики звертають увагу суспільства на те, що не "можна забувати про те, що застосування репродуктивних технологій пов'язане із загрозою розвитку онкологічних захворювань у жінок (в результаті гормональної виперстимуляції овуляції) і з частими порушеннями здоров'я у зачатих таким чином дітей" [11].

Крім цього, ще однією з проблем допоміжних репродуктивних технологій є багатоплідні вагітності. У 1999 році їх частка становила 30-40 відсотків, нині 15-20. Трійня це завжди навантаження на організм матері, ризик ускладнення для дітей [1].

Таким чином розв'язання проблеми народження дитини пов'язані з багатьма, часто не передбаченими ситуаціями: емоційною напруженістю, хворобами, конфліктами тощо, однак діти – квіти, і все стоїть того.

Аналіз змісту ст. 6, 627 ЦК України, свідчить про те, що суб'єкти цивільних правовідносин мають право укласти договір як передбачений, так і не передбачений Цивільним кодексом України

та іншим нормативно-правовими актами, головне що б він відповідав загальним засадам цивільного законодавства. Отже закріпленому в ст. 3 ЦК України принципу свободи договору. Таким чином, з дозволу законодавця виникло положення при якому суб'єкти отримали право заключати договори в яких ні предмет, ні зміст, ні інші суттєві умови, ні його назва не отримала законодавчого закріплення. В юридичній науці подібні договори отримали назву – непойменованих. До них, на нашу думку слід віднести і договір сурогатного материнства.

В правовій доктрині існує декілька думок, щодо визначення поняття "сурогатне материнство" та кого слід називати "сурогатною матір'ю".

Так, Н. Русанова вказує, що сурогатне "замісне" материнство – технологія репродукції людини, при якій жінка добровільно погоджується завагітніти, щоб виносити, народити і передати новонародженого іншим людям – юридичним батькам [6]. Уявляється, що говорити про те що дитина передається юридичним батькам некоректно, оскільки цей термін застосовується, якщо дитина усиновляється. Більш доцільно застосовувати поняття "генетичні батьки".

Інакше підходить трактує це поняття О.С. Мітрякова. Під ним вона розуміє – правовий зв'язок між сурогатною (що виношує) матір'ю і подружжям (замовниками), що виникає з приводу імплантації ембріона в організм сурогатної матері генетично чужого нею ембріона для виношування, народження дитини і його подальшої передачі замовникам [12, с. 13]. А якщо це не повне сурогатне материнство, дитина може і не бути "генетично чужою".

На нашу думку, визначення поняття "сурогатне материнство" повинно включати такі складові: жінка (сурогатна матір) добровільно бере на себе обов'язок – завагітніти, за допомогою репродуктивних технологій, виносити та народити дитину; передати її замовнику (подружній парі, яка може бути як повними генетичними батьками, та і неповними (або дружина, або чоловік)).

Однак як би не було складно врегулювати відносини між подружньою парою та сурогатної матір'ю (передача дитини генетичним батькам, фінансові, побутові, емоційні відносини тощо), зро-

зуміло, що вони повинні будуватись на основі договору про надання послуг. Найбільш важче розв'язати проблему визначення договірних відносин між медичним закладом та замовником (подружньою парою), медичним закладом та виконавцем (сурогатною матір'ю). Оскільки, наприклад, у Додатку № 2 до Закону України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [13] записано, що "Ми (подружжя) зобов'язуємося не пред'являти претензії до лікарів, які проводили екстракорпоральне запліднення і перенесення ембріона (ембріонів), і керівника даного закладу у разі відсутності ефекту від застосування даного методу". Це свідчить про те, що медичні заклади намагаються уникнути цивільно-правової відповідальності. Хоча це і є пасивною оманною відносно подружжя, оскільки відповідно до ст. 1172 ЦК України та ст. 3 ЦПК України такі їх дії і марні, однак по-перше, не всі особи, що звертаються за допомогою мають юридичну освіту, щоб побачити порушення своїх прав, по-друге, це діє на їх психіку (ви не маєте право звертатись до суду), і нарешті, головне - більшість таких пар бажає залишити все в тайні.

Використана література:

1. Діти-квіти... Як їх народити // Віче. – 2007. – № 15. – С. 50.
2. Вишневский А.Г. Воспроизводство детей и общество. М., 2002. С. 285
3. Юридические и практические аспекты суррогатного материнства [Режим доступа] <http://www.trunov.com/content.php?act=showcont&id=49>(27.04.2009)
4. Про затвердження Умов та порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) та методів їх проведення: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.02.1997 № 24 // Комп'ютерна правова система "Ліга: Закон", "Нормативно-правові акти України" та ін.
5. Формирование правовой культуры личности. К 50-летию Всеобщей декларации прав человека. Материалы международной научной конференции "Европа на рубеже тысячелетий". Екатеринбург, 1998
6. Русанова Н.Е. Суррогатное материнство [Режим доступа] <http://demoscope.ru/weekly/2009/0365/analit02.php> (27.04.2009)

7. Драгневич Л.Ю. Проблеми сурогатного материнства // Юриспруденція: теорія і практика. – 2007. – № 6 (32). – 13 с.

8. Юридическая защита прав человека. Сборник материалов Семинара Московской Хельсинской группы "права человека". Выпуск 5 / Под ред. Л.И. Богораз. М., 2003. – С. 264

9. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности. Пер. с франц. М., 2003. С. 132.

10. Парамедицинские аспекты программы Суррогатное материнство [Режим доступа] [http:// www.rusmedserv.com/problreprod-2001-5-article_408.html](http://www.rusmedserv.com/problreprod-2001-5-article_408.html) (18.05.2009)

11. Права человека: проблемы и перспективы. М., Институт государства и права РАН. 2000. – С. 385.

12. Митрякова Е.С. Правовое регулирование суррогатного материнства в России. Автореф. ... канд. юрид. наук. Российская академия правосудия. Москва, 2006. – 14 с.

13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII // [Режим доступа] <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12>

В.Ю. Козлова

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД ЗЛОЧИНУ НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Визнаючи права та свободи людини найвищою цінністю, Конституція України встановлює обов'язок держави дотримуватися та здійснювати їх захист, відповідати перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. (ст. 3 Конституції України). Отже, вся діяльність держави повинна бути спрямована на реальне забезпечення прав і свобод своїх громадян, поваги до особи та якнайширшого визнання загальнолюдських цінностей. Особливої

ваги такий обов'язок держави набуває у випадку найнебезпечнішого порушення прав особи в державі – вчинення злочину.

Самим небезпечним та шкідливим способом порушення прав та законних інтересів особи є скоєння відносно неї злочину. Вирішення питань, які стосуються створення та ефективного функціонування цілісної системи правових засобів, що забезпечують потерпілій від злочину особі, відшкодування матеріальної та моральної шкоди, без сумніву актуальне.

В науці цивільного права питання відшкодування майнової шкоди, завданої злочином, найчастіше розглядаються при розкритті особливостей позадоговірних (деліктних) зобов'язань.

Скоєння злочину впливає на правове положення самого злочинця, потерпілих та інших осіб, викликаючи негативні наслідки майнового, а також немайнового характеру, усунення яких є однією з важливих цілей цивільно-правового регулювання.

Шкідливі наслідки злочину за своїм характером дуже різноманітні і їх можна класифікувати за різними критеріями. Якщо вибрати як класифікаційну ознаку наявність або відсутність у результаті вчинення суспільно небезпечного діяння матеріальних збитків, то наслідки, які виникають у результаті вчинення такого роду діяння можна поділити на матеріальні і нематеріальні [1, с. 76].

Матеріальні наслідки злочину передусім, чітко виражаються у майновій шкоді, що заподіюється матеріальним об'єктам, які наділені кількісною характеристикою. Отже, матеріальний наслідок злочину можна чітко виразити у грошовому еквіваленті, відтак додаткові проблеми з приводу його усунення відкидаються (відшкодування збитків). Суд, оперуючи документальним підтвердженням вартості майна, яке було знищене або якому заподіяна шкода, своїм вироком постановляє відшкодувати потерпілому встановлену вартість. Отже, усувається негативний матеріальний наслідок учиненого злочину (відшкодовується майнова шкода). Треба додати, що матеріальні збитки, як один із шкідливих наслідків учиненого суспільно небезпечного діяння, виникають не тільки в результаті посягання на відносини власності в формі певних матеріальних об'єктів. Вони можуть виникнути і у випадку посягання на особу та її права (наприклад, авторські).

Щодо нематеріальних наслідків (моральні страждання, фізична шкода), то важливо відзначити, що, зважаючи на тяжкість і суспільну небезпеку вчиненого злочину, кількісне визначення цих наслідків є завжди відносним. Потерпіла від злочину особа сама встановлює кількісну ознаку (грошовий еквівалент) заподіяної їй шкоди, а суд у процесі розгляду справи та дослідження наявних доказів повинен дійти однозначного висновку: повністю чи частково задовольнити цю вимогу потерпілого, чи взагалі відмовити в її задоволенні. В окремих випадках завдана злочином фізична шкода буває тісно пов'язана із шкодою матеріальною (зокрема, матеріальні витрати та видатки потерпілого в результаті втрати заробітку, у зв'язку з відновленням здоров'я, внаслідок втрати годувальника) [2].

Проте, незалежно від того, який саме характер шкідливого наслідку від злочину – матеріальний чи нематеріальний – порушені злочином суб'єктивні права особи повинні бути відновлені в повному обсязі. Тобто заподіяна злочином шкода має бути відшкодована незалежно від її характеру [3, с. 24].

З метою забезпечення і захисту закріплених у Конституції України суб'єктивних прав, особливо у випадках найнебезпечнішого посягання на них шляхом учинення суспільно небезпечного діяння, законодавець передбачив декілька кримінально-процесуальних форм (способів) їх захисту і відновлення. Зокрема, потерпілі особи, яким унаслідок вчинення злочину заподіяно майнову, моральну чи фізичну шкоду, мають право на її відшкодування шляхом реалізації закріплених у законодавстві форм (способів) захисту.

Визнаючи цінність існуючих теоретичних концепцій, не можна не відмітити, що не всі аспекти інституту відшкодування шкоди, завданої злочином, достатньо розроблені та знайшли остаточне розв'язання.

Так, відповідно до вимог ст. 1177 ЦК України шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою. Ст. 1207 ЦК України також передбачено обов'язок держави відшкодувати потерпілим шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок злочину, якщо не вста-

новлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною. Метою встановлення цих правил є захист прав та інтересів потерпілого, оскільки останній не завжди може розраховувати на швидке та повне відновлення за рішенням суду своїх порушених прав з різних причин. Наприклад, відсутність у винного необхідних коштів; реальне їх стягнення за рахунок засудженого, що відбуває покарання, розтягується на довгі роки та є нерегулярним; не встановлена особа, що скоїла злочин. Надання матеріальної допомоги потерпілим від злочину зі сторони держави є життєво необхідним, оскільки держава поклала на себе обов'язок підтримання правопорядку та гарантування безпеки всім членам суспільства.

Тобто, якщо злочин мав місце, то усунення його наслідків, у тому числі шляхом відшкодування шкоди, завданої потерпілому, являється обов'язком держави. У цьому випадку держава виступає гарантом відновлення майнових прав потерпілого. [4, с. 842-843, 868-869].

Однак, ч. 2 ст. 1177 ЦК України передбачено, що умови та порядок відшкодування майнової шкоди, завданої майну фізичної особи, потерпілої від злочину, встановлюється законом. Але на даний час не існує законного механізму регулювання вищевказаних відносин, так як відсутній спеціальний закон, який встановлював би та регулював умови та порядок відшкодування шкоди, завданої злочином. Тобто, на даний час норми ст. 1177 ЦК України не виконуються. Суди, при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок злочину, за рахунок держави, відмовляють у задоволенні позову про це на підставі того, що в Україні відсутній спеціальний закон, який встановлював би та регулював умови та порядок відшкодування шкоди, завданої злочином, а законами України про Державний бюджет України видатки держави на відшкодування зазначеної шкоди не передбачаються.

Хоча, по-перше, п. 1, п. 2, ч. 2 п. 3, п. 5, ч. 1 п. 6, п. 7, п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" № 9 від 01.11.1996 р. вказують на необхідність керуватися судам і оцінювати зміст спо-

ру з точки зору відповідності Конституції України, і у всіх необхідних випадках застосовувати Конституцію України, як акт прямої дії. [5, с. 165].

По-друге, відповідно до ч. 1 ст. 1191 ЦК України у разі відшкодування державою майнової шкоди, завданої фізичній особі внаслідок злочину, держава має право зворотної вимоги до винної у скоєнні злочину особи. Таким чином, суми, сплачені потерпілому, повертаються у державний бюджет.

По-третє, Європейський суд по правам людини у рішенні від 07.05.2002 р. по справі "Бурдов проти Росії" вказав на недопустимість виправдання неможливості виконання судового рішення відсутністю необхідного фінансування.

У-четвертих, відповідно до ст. 8 ЦК України цивільні правовідносини, які не врегульовані Цивільним кодексом України, іншими актами цивільного законодавства, регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, іншими актами цивільного законодавства, які регулюють схожі за змістом цивільні відносини (аналогія закону). А при неможливості використання аналогії закону, вони регулюються відповідно до загальних принципів цивільного законодавства (аналогія права). Таким чином, при вирішенні таких справ судам потрібно було б керуватися подібним за змістом законодавчим актом, наприклад, Законом України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду".

Однак, якщо стояти на позиції "ідеальної" теорії відшкодування шкоди, завданої злочином, необхідно розробити реальні механізми відшкодування такої шкоди за рахунок держави. Нині в Україні назріла необхідність створення цілісного національного механізму захисту прав потерпілих від злочинів.

Конституція України залишатиметься декларативним актом, якщо чинне законодавство в найкоротший термін не буде приведене у відповідність до її норм, якщо не буде сформовано і визначено механізму реалізації цих норм, здатного забезпечити дотримання основного принципу Конституції України – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найви-

щою соціальною цінністю для держави. Отже, вся діяльність держави повинна бути спрямована на реальне забезпечення прав і свобод своїх громадян, поваги до особи та якнайширшого визнання загальнолюдських цінностей.

Використана література:

1. Плачков Д.Ф. Проблеми реалізації права фізичної особи на відшкодування шкоди, яка потерпіла від злочину Д.Ф. Плачков / Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. - Одеса: Юридична література.

2. Відшкодування моральної шкоди та компенсаційні виплати: нормативні акти, роз'яснення, коментарі. - К.; 1998.

3. Гошовський Н.І., Кубинська О.П. Потерпілий в кримінальному процесі України. - К., 1998.

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України // під ред. Харитоновна Є.О., Калітенко О.М. - Х., 2004.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя № 9 від 01.11.1996 р. // Судова практика Верховного Суду України у цивільних справах. - Видавничий Дім "Ін Юре". 2006.

В.А. Комаров

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри цивільного права та процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

З прийняттям Загальної декларації прав людини людство отримало надію, що віднині розпочнеться нова ера – ера сподівань на право кожного бути вільною людиною, жити у світі без насильства, війн, дискримінацій та бідності. Цією тезою голова Верховної Ради України В. Литвин відкрив парламентські слухання від 10.12.2008 року: "Про стан дотримання конституційних гарантій

трудових прав громадян". Зміст першої статті Декларації витримується всіма міжнародними нормативно – правовими актами щодо прав людини. Загалом Україна ратифікувала 220 угод ООН, 64 угоди в рамках Ради Європи і 55 конвенції МОП.

Який стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини? За даними Уповноваженого ВР України з прав людини Н. Карпачової майже три чверті населення України за критеріями бідності світового банку живе не більше ніж на три долари в день. Крім того півтора мільйона найманих працівників отримують заробітну плату нижчу за прожитковий мінімум, а 7 тисяч працівників щодня звільняють. Немає можливості встановити мінімальну заробітну плату на рівні прожиткового мінімуму для працездатної особи. За всіма показниками Україна залишається країною бідняків. Чи може держава, за таких умов, в повному об'ємі забезпечити право громадянина на соціальний захист? В теорії права передбачена для фізичної особи міра можливої поведінки забезпечена юридичними обов'язками інших осіб з метою задоволення її інтересів визначається як суб'єктивне право. Соціальні права людини, що закріплені в Конституції України можуть бути віднесені, за формальною ознакою, до суб'єктивних прав людини. Про які ознаки йдеться? Це: - свобода поведінки в межах, встановлених нормою права; - можливість для особи користуватись певним соціальним благом; - наявність повноважень здійснювати певні дії і вимагати відповідних дій від інших осіб; - можливість звернутися до суду для захисту порушеного права. То ж головним завданням законодавця і суду у сфері трудового права та соціального захисту є забезпечення соціально - трудових прав громадян у відповідності до вимог Конституції України. Ступінь і форми їх гарантування державою визначаються станом її економіки та соціальної дієздатності. Публічність у трудовому праві полягає в особливій ролі держави, яка на законодавчому рівні встановлює мінімальні загальнообов'язкові соціальні стандарти у сфері праці, норми підвищеного соціального захисту для окремих категорій працівників, виступає гарантом дотримання соціальних прав людини у сфері праці, передбачених міжнародно-правовими актами. Для цього всі відносини найманих

працівників повинні регулюватися виключно трудовим правом (законодавством). Повнота і чіткість правового регулювання трудових відносин передбачає мінімальне використання бланкетних норм. Переважна більшість положень трудового кодексу має бути нормами прямої дії, а не відсилаючими. В окремих випадках, вичерпний перелік яких повинен бути встановлений в Трудовому кодексі, можуть застосовуватись норми передбачені іншими законами у співвідношенні з Трудовим кодексом як особливе і загальне.

Трудове право повинно мати єдину термінологію, універсальну для всіх його інститутів. Нормативно - правові акти повинні узгоджуватися між собою і містити бездоганні дефініції, єдині, наскрізні для трудового права. В теорії трудового права України практично відсутні глибокі розробки з зазначених проблем. Так, не визначені категорії "термінологічний апарат трудового права", "понятійний апарат". На практиці юридико - технічна недосконалість нормативно - правових актів призводить до труднощів сприйняття змісту нормативно - правових приписів і їх використання. Наприклад, терміни "роботодавець" і "працівник" тлумачать відразу декілька Законів України та підзаконних актів, а таке поняття як "соціальний ризик" - закріплена законодавством і визнана суспільством соціально-значимою обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення та не можуть самостійно її уникнути, - взагалі відсутнє. Необхідно окреслити коло тих термінів і понять, вживання яких передбачається для формулювання і викладу змісту відповідних нормативно - правових приписів. Надати пріоритетного значення вивченню теоретичних та практичних проблем подолання колізій нормативно - правових актів і прогалин у трудовому праві.

Поставивши принципи соціальної справедливості в основу управлінської діяльності, влада повинна таким чином удосконалити трудове законодавство, щоб воно стало надійною гарантією для найманих працівників і перешкодою роботодавцям, які прагнуть досягти своїх цілей, нехтуючи нормами, в тому числі моралі,

завдаючи шкоду особистості найманого працівника. Проблема мобінгу відносно окремих працівників є похідною такого явища, як відсутність культури менеджменту на підприємстві, організації, установі. В цьому процесі нема місця ані розуму, ні етики поведінки. Тож, перефразуючи першого Президента України – маємо те, що повинні мати в цих умовах. Вихід простий – розробити етичний кодекс керівника і визначити обов'язковість його додержання як одну з головних умов трудового договору (контракту) порушення якої визначити як підставу для розірвання трудових відносин на вимогу профспілкового органу підприємства.

Основні засади розвитку трудового права (законодавства) України мають виходити з необхідності попередження порушення трудових прав найманих працівників, забезпечення адекватності законодавчо визначених трудових прав та гарантій учасників трудових правовідносин і можливості їх реалізації на основі соціальної справедливості. Права людини у відповідності до високих стандартів ООН мають стати тією самою національною ідеєю, головною рушійною силою яка об'єднає всю Україну на шляху до соціальної, демократичної, правової держави.

В.П. Маковій

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу
(Херсонський юридичний інститут
Харківського національного університету
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ СТРОКІВ НАБУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ

Набувальну давність можна розглядати в цивільному праві у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні - як цивільно-правовий інститут, а у вузькому - як складний юридичний факт, що є підставою виникнення речового права, або як строк.

Дійсно, набувальна давність може бути розглянута як вид строку, адже зі спливом того чи іншого проміжку часу пов'язано

виникнення певного речового права, за вітчизняним законодавством – права власності. У зв'язку з цим додаткового з'ясування потребують правила перебігу даного виду строків, чого не можна зробити без визначення їх місця у системі цивільно-правових строків.

Строки набувальної давності можна охарактеризувати в залежності від загальноприйнятої класифікації цивільно-правових строків. За підставами встановлення вони можуть бути віднесені до таких, які визначені законом. За ступенем самостійності учасників – імперативні, тобто не підлягають зміні за угодою сторін. У зв'язку з тим, що строки набувальної давності підлягають точному обчисленню шляхом вказівки на їх початок та закінчення, точну тривалість, посилання на конкретний момент заволодіння, впливу позовної давності – їх можна віднести до визначених строків. За призначенням строки набувальної давності належать до правостворюючих, оскільки їх вплив має наслідком виникнення певного речового права [1, с. 5-15].

До того ж склалася диференціація строків набувальної давності на ординарні (звичайні) та екстраординарні (спеціальні). Причому останні застосовуються у разі відсутності такого юридичного факту як добросовісність (під час володіння або заволодіння) та правової підстави такого заволодіння. Для вітчизняного цивільного законодавства прикладом загального строку набувальної давності є положення ч. 1 ст. 344 ЦК, а спеціальної – ч. 3 цієї ж статті.

Строки у праві визначаються закінченням певного проміжку часу, який у випадку набувальної давності обчислюється у роках або місяцях, згідно норм вітчизняного законодавства – у роках. Для настання юридичних наслідків, пов'язаних з набувальною давністю, важливим є момент закінчення встановленого законом строку. До цього, скільки би часу не пройшло, правовий ефект не настає. При цьому закон не надає значення фактам бездіяльності власника, тривалому нездійсненню ним свого права. Наслідки давнісного строку безпосередньо залежать від факту закінчення строку. Час, що перевищує встановлений термін, у правовому відношенні вже не відіграє ніякої ролі, так як з закінченням визначеного законом строку право власності вже виникло.

В загальному вигляді строки давнісного володіння складають згідно ч. 1 ст. 344 ЦК 10 років для нерухомого майна та 5 років для рухомого. Однак, ч.3 даної статті визначено інший строк у відношенні нерухомого майна, що надійшло до володільця на підставі договору з його власником, у випадку не пред'явлення останнім вимоги про повернення майна, а саме, 15 років. Аналогічний період часу встановлений в якості набувальної давності за Земельним кодексом України.

При характеристиці строків важливим є визначення початкового та кінцевого моменту їх перебігу. Для строків набувальної давності згідно п. 1 ст. 254 ЦК кінцевим моментом їх перебігу є відповідний місяць, число останнього року строку. Тобто, у випадку рухомих речей – відповідний день відповідного місяця 5 року.

Ст. 253 ЦК визначає, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. У випадку набувальної давності початковим моментом перебігу строків буде, очевидно, наступний день після дня заволодіння чужим майном без належної підстави, причому добросовісне. У випадку ж наявності у володінні майна на законній підставі (договору) строк набувальної давності починає плинати з настанням наступного дня після дня, коли сплинув строк позовної давності у відношенні цього майна. Тому положення зазначеної статті було б доцільніше викласти у редакції:

"1. Перебіг строку починається з наступного дня після календарної дати, настання події чи вчинення дії, з якою пов'язано його початок"

З огляду на викладене і положення ст.ст. 30,35 ЦК, за загальним правилом, особа на момент початку володіння майном повинна бути повністю дієздатна. Володіння, що розпочалося недієздатною особою не створює підстав для набуття права власності за давністю. Сплив строків набувальної давності, очевидно, може розпочатись тільки з досягненням особою повноліття. Водночас, в разі, коли фізична особа, яка визнана недієздатною, є правонаступником особи, що раніше заволоділа майном, то необхідно керуватися ч. 2 ст. 344 ЦК. В такому випадку опікун недієздатної особи зі

спливом строку має право вимагати визнання за підписним права власності на майно (ч. 3 ст. 41 ЦК).

Для будь-яких строків, і особливо давнісних, елементом, що потребує окремої характеристики є безперервність. Безперервність давнісного володіння означає, що давнісний строк повинен плинути в межах встановлених законом строків без перешкод, без прогалин у часі. Безперервність давності свідчить про постійне перебування майна у володінні особи, тобто знаходження майна у сфері її фактичного панування. До того ж безперервність означає, вочевидь, що володілець, який прагне стати власником, не повинен сам залишати майно, тобто вчиняти дії, які явно свідчать про усунення від володіння. Аналіз норм про набувальну давність дає привід визнати, що безперервність володіння не спростовується заміною володільця його правонаступником і не значить обов'язкового постійного фізичного впливу володільця на майно. Панування над річчю має бути лише потенціальним, володільцю не має необхідності здійснювати його кожної хвилини. Зокрема, в разі від'їзду з дому володілець зберігає зв'язок з майном, що залишилося вдома.

Водночас, строк набувальної давності може бути перерваний, наприклад, у випадку втрати майна володільцем не за своєю волею. Теж саме може відбутись внаслідок відмови володільця від володіння, навіть якщо через деякий час це володіння поновилося. Вказані обставини мають фактичний характер. Абзац 2 ч. 3 ст. 344 ЦК виокремив майно, яке втрачене володільцем не з його волі та повернене йому протягом одного року або якщо у відношенні цього майна пред'явлений позов про його витребування у зазначений строк. Стосовно зазначеної категорії майна набувальна давність не переривається, тобто законодавцем припускається в такому разі наявність безперервності. Перерва спричинена наявністю решти обставин фактичного характеру полягає в тому, що при збереженні умов давнісного володіння давнісний строк плине спочатку, а час, що сплинув до моменту перерви, не враховується в загальний строк такого володіння.

На думку російських науковців перебіг давнісного строку може бути порушений також і обставинами юридичного характеру

[2, с. 28-30]. Зокрема, внаслідок пред'явлення позову до володільця власником майна або іншими особами. Однак, цей випадок можливий у російському законодавстві у зв'язку з визначенням добросовісності серед ознак давнісного володіння. Адже у випадку подання позову порушується питання добросовісності володільця. Українське ж законодавство має справу з добросовісним набувачем, при подальшому володінні добросовісність не вимагається.

З урахуванням положень ч. 2 ст. 344 ЦК не вважаються обставинами, які переривають давність, універсальне та сингулярне правонаступництво. Зокрема, перехід за спадкуванням майна, що знаходилось під дією набувальної давності не перериває її. Володіння, що почалося у однієї юридичної особи, у випадку її реорганізації буде здійснюватись іншою юридичною особою, що стала правонаступником першої.

При продажу, даруванні, міні майна набувальна давність також продовжує плинути для наступника. Не перериває набувальну давність також і передача майна володільцем іншій особі за договорами оренди, безоплатного користування, зберігання та інше. При цьому необхідно вказати, що з урахуванням аналізу зазначеної статті для правонаступника добросовісність не є обов'язковим атрибутом як у момент заволодіння (давнісне володіння продовжується), так і надалі.

Безумовно, характеризуючи набувальну давність як один з різновидностей цивільно-правових строків її не можна не співставити з позовною давністю. Вони мають різну сферу дії. Позовна давність, за деякими виключеннями, застосовується у всіх видах спірних відношень (в тому числі до речових та зобов'язальних). Набувальна давність діє обмежено тільки лише в області речового права, точніше права власності, як спосіб його набуття.

Отже, з огляду на характеристику даної правової категорії відповідно до класифікації строків у цивільному праві та розміщенню норм про неї у Цивільному кодексі можна зробити висновок про специфічність набувальної давності й прийнятність до неї ознак цивільно-правових строків. Можна було б запропонувати зміни до діючого законодавства в частині моменту початку та припинення строків набувальної давності, місця набувальної давності

серед цивільно-правових строків, можливості переривання та порівняння строків набувальної й позовної давності. При цьому дане питання потребує подальшого дослідження, зокрема з огляду на особливості співвідношення строків позовної та набувальної давності.

Використана література:

1. Грибанов В.П. Сроки в гражданском праве. - М.: Знание, 1967. - 48 с.
2. Толстой Ю.К. Приобретательная давность. /Известия высших учебных заведений: Сер. Правоведение. - 1992 - №3 - с. 27-31.

Н.В. Аляб'єва

викладач кафедри цивільного права та процесу
(Донецький юридичний інститут
Дуганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ ІНТЕРНЕТУ

Формування в Україні демократичної, соціальної та правової держави передбачає інтеграцію України у світову та європейську спільноту. Складовою частиною євроінтеграції України є приведення українського законодавства у відповідність до законодавства держав Європейського Союзу. Для цього був прийнятий Закон України "Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" [1], в якому підкреслено, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Одним із напрямів адаптації законодавства України до законодавства ЄС є адаптація у сфері електронних відносин, спрямована на прийняття схожих нормативно-правових актів. Нинішня пози-

ція ЄС відносно правового регулювання в сфері електронних відносин включає до себе досягнення деяких результатів – це головним чином розвиток єдиних законів у незалежних країнах з дуже відмінними правовими системами і традиціями. Для того, щоб зрозуміти усю важкість питання, необхідно пам'ятати, що мета ЄС є не утворення єдиного законотворчого порядку, а допомога у торгівлі, розвитку інвестиційної діяльності та свободи пересування громадян.

Питання адаптації законодавства в сфері електронних правовідносин досліджувались в роботах науковців Д.В. Бойко "Правова природа доменних імен Інтернет" [2], В.В. Бонглаба "Цивільно-правова характеристика договору про реєстрацію доменних імен" [3], О.В. Кохановської "Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві" [4], В.Б. Наумова "Право и Інтернет" [5], О.М. Пастухова "Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет" [6], В.П. Талимончик "Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет" [7] та ін. Однак, в їх роботах недостатньо досліджувався європейський досвід цивільно-правового захисту прав користувачів Інтернету.

Мета цієї статті полягає в узагальненні нормативного матеріалу, судової практики щодо європейського досвіду цивільно-правового захисту прав користувачів Інтернету.

Укладення договорів в Інтернеті має транснаціональний характер, а тому підпадає під сферу правового регулювання міжнародного приватного права. Основною проблемою є визначення місцезнаходження суб'єкта правовідносин і тому виникає необхідність для регулювання цивільних правовідносин використовувати колізійні норми міжнародного приватного права. Отже, потреба у застосуванні колізійного методу може виникати як у випадку не ідентичності законодавства різних правових систем з одного і того самого питання, так і у випадку їх абсолютної схожості [8, с. 511].

Необхідно погодитись з позицією Г.С. Фединяк та Л.С. Фединяк, що існування різних правових систем, між нормами правових джерел яких необхідно зробити вибір, породжує потребу в

застосуванні колізійного методу [9, с. 43]. Так, відповідно до ст. 43 Закону України "Про міжнародне приватне право" [10] сторони договору згідно зі статтями 5 та 10 зазначеного Закону можуть обирати право, що застосовується до договору, крім випадків, коли вибір права прямо заборонено Законами України. Посилання на ст. 5 та 10 є надзвичайно істотними, оскільки на узгодження зі ст. 7 Конвенції про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів [11] (Гаага, 22 грудня 1986 р.) українським законодавством допускається підпорядкування окремих частин договору різним правовим системам та зміна обраного права на будь-якому етапі виконання договору. Отже, треба відзначити проблеми, що виникають при укладенні договору за допомогою мережі Інтернет:

а) складність визначення місця укладення договору (оферент може розмістити оферту не тільки на сервері, який знаходиться на території держави, громадянином якої він є, але і на сервері, який знаходиться у будь-якій точці земної кулі, що підключена до Інтернету. Акцептант може відправити акцепт з портативного комп'ютера, находячись у дорозі). По мірі того, як Інтернет буде все більше використовуватися як метод продажу і доставки інформації, який не знає паперу та державних кордонів, питання правової охорони сторін, які укладають договори в мережі Інтернет, будуть набувати все більшої важливості.

б) доведеність факту укладення договору, збереженість даних, що знаходяться у договорі (не допустимо, щоб факт укладення договору заперечувався правозастосовними органами тільки на тій підставі, що він є комп'ютерним записом даних. При визначенні наявності договору, крім інших, можуть застосовуватись наступні фактори: важкість обладнання, що використовується кожною стороною; характер їх комерційної діяльності; частота укладених між даними сторонами комерційних правочинів; вид та об'єм правочинів; умови до підпису у конкретній правовій системі; здатність систем зв'язку тощо);

в) конфіденціальні дані, що знаходяться у договорі (організація, що є власницею інформаційної мережі повинна встановлювати стандарти безпеки, котрі сторони повинні дотримуватися, в

іншому випадку можна говорити про презумпцію збереженості цілісності і конфіденційності даних) [12].

Що стосується правової охорони сторін в правочинах, вчинених при використанні мережі Інтернет, у сфері електронних відносин діє Закон "Про електронний цифровий підпис" [13]. Зокрема, цим Законом визначається правовий режим електронного цифрового підпису та врегульовані відносини, що виникають при використанні електронного цифрового підпису. З'ясувати, що договір дійсно підписала та особа, яка представляється у мережі Інтернет можливо лише за допомогою електронно-цифрового підпису. Згідно названого Закону (ст. 1), електронно-цифровий підпис – вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис використовується фізичними та юридичними особами - суб'єктами електронного документообігу для ідентифікації підписувача та підтвердження цілісності даних в електронній формі. Використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі (ст. 4 Закону "Про електронний цифровий підпис") [13].

Необхідно також звернути увагу на цивільно-правове регулювання відносин щодо захисту авторських та інших виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, які розміщені в Інтернеті, а також ті, що пов'язані з функціонуванням у мережі засобів масової інформації. Авторське право є одним з найважливіших видів охорони інтелектуальної власності в Інтернеті в силу, як мінімум, з двох причин [6, с. 7]. По-перше, більшість матеріалів, що передаються Інтернетом (тексти, зображення, звукові сигнали) є творами в юридичному сенсі і, таким чином, є предметом авторського права. По-друге, оскільки сама природа електронних телекомунікацій вимагає багатократного копіювання даних в процесі передачі їх каналами зв'язку та ознайомлення з ними необмеженого кола споживачів, природно, постають питання стосовно дотримання при такому копіюванні авторських прав [6, с. 8].

Будь-яка поведінка користувачів в Інтернеті зачіпає права авторів та їх правонаступників. Інакше кажучи, неможливо нічого зробити в Інтернеті, що б постійно не порушувало чиїсь авторські права. Перегляд Web-сторінок, збереження їх змісту в пам'яті комп'ютера, переадресація, повідомлення електронної пошти – всі ці дії включають відтворення об'єктів авторсько-правової охорони. Для того, щоб отримати захист за законами про авторське право, літературні та художні твори повинні відповідати певним критеріям. По-перше, вони мають бути оригінальними в юридичному сенсі, а по-друге, вони мають бути виражені у тій чи іншій об'єктивній формі [6, с. 8]. Згідно з положеннями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [14], інформація передається Інтернетом переважно у вигляді творів, які підлягають охороні авторським правом будь-якої з країн Бернського Союзу нарівні з творами, закріпленими в більш традиційних формах, за умови відповідності встановленим законодавством країни критеріям охорони. При цьому виконання яких-небудь формальностей та факт опублікування твору значення не має.

Підсумовуючи викладене, можна дійти наступних висновків. Деякі питання цивільно-правового захисту прав користувачів Інтернету знайшли відображення в окремих Конвенціях (Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [14], Гаазька конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів [11] та в інших), що мають загальний характер і також в судовій практиці окремих держав. У світовому суспільстві назріла загальна необхідність прийняття актів міжнародних організацій (Конвенцій, Протоколів, Декларацій тощо), які б мали спеціальний характер і регулювали б безпосередньо цивільні правовідносини, що виникають в мережі Інтернет. Неврегульовані в таких актах положення доцільно передбачити в міжнародних багатосторонніх договорах інформаційного захисту прав користувачів Інтернету. Необхідно створення міжнародних договорів, що визначають статус міжнародного інформаційного простору. Це буде сприяти розвитку національного законодавства в цій сфері, яке буде засновано на уніфікованих законодавчих нормах. В майбутньому держави неминуче прийдуть до оформлення

національного інформаційного законодавства і, можливо, до уніфікації законодавчих норм різних країн світу у відношенні використання мережі Інтернет.

Використана література:

1. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 29. - Ст. 367.

2. Бойко Д. В. Правова природа доменних імен Інтернет. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Бойко Дмитро Віталійович. - Х., 2005. - 212 с.

3. Бонтлаб В. Цивільно-правова характеристика договору про реєстрацію доменних імен // Право України. - 2005. - № 8. - С. 28-30.

4. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: Монографія. - К.: Видавничо - поліграфічний центр "Київський університет", 2006. - 463 с.

5. Наумов В.Б. Право и Интернет: Очерки теории и практики. - М.: Книжный дом "Университет", 2002. - 432 с.

6. Пастухов О.М. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / О.М. Пастухов. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. - К., 2002. - 18 с.

7. Талимончик В.П. Международно-правовое регулирование отношений информационного обмена в Интернет: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Талимончик Валентина Павловна. - Санкт-Петербургский государственный университет. - СПб., 1999. - 430 с.

8. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. - К. - Юрінком Інтер, 2008. - 896 с.

9. Федіяняк Г.С., Федіяняк Л.С. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. - 2-е вид., допов. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - 416 с.

10. Про міжнародне приватне право: Закон України від 12.08.2005 р. № 2709 - IV // Відомості Верховної Ради України. - 2005. № 23. Ст. 422.

11. Конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Гаага, 22 грудня 1986 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до Конвенції: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

12. Заключение договоров путем электронного обмена данными [Електронний ресурс] / А. Ананько - Режим доступу до статті: www.russianlaw.net/law/doc/a123.htm.

13. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 36. - Ст. 276.

14. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24 липня 1971 р. №2407/ приєднання Закон №189/95-ВР від 31.05.1995 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу до Конвенції: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.

І.О. Ковальова

викладач кафедри

цивільного права та процесу

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

С.В. Манухіна

викладач кафедри

соціально-гуманітарних дисциплін

*(Луганський державний інститут
культури і мистецтв)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Побудова незалежної демократичної правової держави Україна потребує створення ефективної правової системи. Це викликає необхідність активізації і вдосконалення нормотворчої діяльності всіх суб'єктів, що видають нормативні правові акти для оптимального регулювання суспільних відносин. Особливої актуальності для створення правової бази в державі після проголошення нею незалежності набуло вдосконалення правотворчого процесу в Україні.

Практика нормотворчої, насамперед законотворчої, діяльності за роки незалежності показує, що багатьох недоліків у цій сфері можна було б уникнути за умови дотримання "технології" нормотворчості, закріпленої відповідним законом. Більшість суспільних відносин, що складаються у практиці нормотворчої діяльності держави, належним чином не урегульовані у законодавчому порядку. Деякі питання нормотворчості окремих суб'єктів лише частково регулюються Конституцією України, Регламентом Верховної Ради України, законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" та іншими. Але це регулювання має фрагментарний характер. Воно не охоплює всіх головних питань нормотворчої діяльності, згідно з тим чи іншим предметом правового регулювання. Це сприяє появі в цій діяльності багатьох прогалин, протиріч, нерегульованих питань, відсутності чітко визначених та законодавче встановлених правил і критеріїв дій суб'єктів нормотворчості.

На рівні закону не визначені поняття і види нормативних актів, суб'єктів нормотворчості. Не урегульовані питання співвідношення по юридичній силі та ієрархії нормативних правових актів, організації їх виконання та сфери, на які розповсюджується їх дія. Немає чіткої правової регламентації засобів усунення прогалин, подолання протиріч нормативних правових актів, порядку їх офіційного тлумачення, систематизації та обліку. Недостатньо урегульовані питання нормотворчого процесу: підготовки, розгляду та обговорення проектів ряду нормативних правових актів, їх прийняття та введення в дію. Відсутнє законодавче закріплення технікоюридичних правил нормотворчої діяльності [1, с. 4].

Недостатня правова регламентація нормотворчої діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, відсутні чітко сформульовані законодавчі установлення з цих питань. Це гальмує побудову правової держави, перешкоджає здійсненню принципів верховенства Конституції і законів щодо підзаконних актів, створює труднощі процедурного та техніко-юридичного характеру, що постійно виникають в нормотворчій діяльності.

Прийняття законів, починаючи з вересня 1991 р., було спрямовано, по-перше, на зміну законів Союзу РСР законами України і, по-друге, – пристосування законодавства до потреб реформування економічної та політичної систем. У тих випадках, коли мало місце прискорення у законотворчості, це стало однією з причин недосконалості деяких законодавчих актів. Багато законів мають недоліки внаслідок великої кількості чинників: це складність умов перехідного суспільства, нестабільність економічних відносин, розлагодження фінансової і грошово-кредитної сфер, невизначеність щодо багатьох питань правової організації державної влади.

Значні труднощі для органів і службових осіб, які застосовують закони, виникають у зв'язку з численними суперечностями як між різними статтями одних і тих же законів, так і між законодавчими актами, прийнятими у різний час, особливо щодо компетенції тих чи інших владних структур. Іноді створюється враження, що суб'єкти законотворчого процесу взагалі не цікавляться тим, як те чи інше питання було вирішено у прийнятому раніше законі. Типовим прикладом є суперечність між п. 6 ч. 2 ст. 20 Закону України "Про прокуратуру" (№ 1789 –12 від 05.11.91 р. із змінами і доповненнями), яка уповноважує прокурора звертатися до господарського суду з заявами про захист прав та законних інтересів будь-яких юридичних і фізичних осіб, і ст. 2 Господарського процесуального кодексу (№ 1798-12 від 06.11.91 р. із змінами і доповненнями) відповідно до якої він може вдаватися до захисту таким чином лише державних юридичних осіб. Теорією права вироблено принцип розв'язання подібних суперечностей насамперед на підставі переваги спеціального нормативного акту перед загальним, а у разі неможливості врахувати цю обставину, – переваги закону, виданого пізніше [2, 99].

Зазначені вище положення теорії права мають набути законодавчої сили, оскільки і в майбутньому не можна цілком вилучити виникнення подібних колізій. Але бажано звести їх кількість до мінімуму. Тому, на нашу думку, слід запровадити правило, відповідно до якого жоден законодавчий акт не може стати предметом обговорення у Верховній Раді України, навіть у першому чи-

танні, без експертного висновку щодо потреби одночасного внесення змін та доповнень у раніше прийняті законодавчі акти. Якщо ж така потреба існує, то ці питання слід вирішувати одночасно. В разі запровадження цього порядку працівники органів, що застосовують закони, насамперед судових і правоохоронних, будуть звільнені від болісних пошуків виходу із складних правозастосувальних ситуацій.

Враховуючи важливість усього обсягу перелічених питань, їх недостатнє правове регулювання доцільно на законодавчому рівні розробити і прийняти єдиний комплексний нормативний акт - закон "Про нормативні правові акти в Україні". Метою його видання є докорінне поліпшення регулювання суспільних відносин в галузі нормотворчої діяльності. У загальному законі необхідно, по-перше, визначити поняття, види, юридичну силу, природу та умови дії окремих нормативних правових актів органів законодавчої, виконавчої влади, по друге, регулювати загальні основи нормотворчого процесу - від нормотворчої ініціативи до прийняття нормативних правових актів та введення їх в дію. Тобто закріпити технічно-юридичні питання і вимоги підготовки досконалих за формою та змістом нормативних правових актів (нормотворчу техніку).

У майбутньому Законі про нормативні акти в Україні, на наш погляд, потрібно встановити порядок офіційного розгляду пропозицій наукових установ, вчених - правознавців, юристів-практиків щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства, незалежно від форми цих звернень (виступи в юридичних виданнях, періодичній пресі, рекомендації наукових конференцій тощо).

Отже, на наш погляд, зазначені вище положення мають набути законодавчої сили з метою усунення названих недоліків правового регулювання правотворчого процесу в Україні. Впровадження цих положень, як нам бачиться, створить міцний правовий фундамент правотворчості в нашій державі.

Використана література

1. Малярко В. Про рівень правосуддя в державі та повагу до суду // Право України. - 2004.- № 1.- С. 4-10.

2. Дунас Т. Проблемні питання реалізації представницької функції прокуратури України // Підприємництво, господарство і право. – 2003.- № 8. – С. 97-100.

Л.Н. Кононова

преподаватель кафедры
гражданского права и процесса
(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)

УСМОТРЕНИЕ СУБЪЕКТА КАК ПРЕДПОСЫЛКА РЕАЛИЗАЦИИ СВОБОДЫ ЛИЦА

Анализ норм ГК Украины свидетельствует, что термин "усмотрение" употребляется не только в статьях, посвященных отдельному гражданскому правоотношению, но и в статьях, имеющих общее значение для регулирования правоотношений об осуществлении гражданских прав (ч. 1 ст. 12 ГК Украины), об осуществлении права на защиту (ст. 20 ГК Украины), о возможности собственника по использованию своих прав (ч. 1 ст. 319 ГК Украины), о содержании договора (ч. 1 ст. 628 ГК Украины).

Представляется, вышеуказанное применение понятия "усмотрение" переплетает его с категорией "свобода". Эта связь вполне очевидна, поскольку "усмотрение", закрепляется законодателем как "собственное" (ч. 1 ст. 12 ГК Украины). Следовательно, оно воспринимается как свободное усмотрение и не может быть под принуждением. В этой связи, актуален вопрос рассмотрения "усмотрения" субъекта как предпосылки реализации свободы лица. До настоящего времени данный вопрос недостаточно исследован цивилистами. Традиционно наибольшее внимание вышеуказанному понятию уделялось учеными при изучении проблем собственности [1, с. 37-37] либо как составляющей принципа диспозитивности [2, с. 9-17] или как одному из элементов принципа автономии воли [3, с. 250]. Однако в современной литературе по гражданско-правовым вопросам прослеживается тенденция анализа учеными "усмотрения" в пределах таких принципов, как реали-

зации права по собственному усмотрению [4, с. 49], свободы осуществления гражданских прав [5, с. 576].

Итак, что же позволяет нам говорить о том, что категория "усмотрение" – это предпосылка реализации свободы лица? Выяснение отмеченной проблемы следует начинать с обращения к этимологическому смыслу слова "усмотрение" – решение, заключение, [6, с. 1076]. Если сравнить смысловую нагрузку слов "решение" (вывод из чего-нибудь, ответ к задаче, осуществление творческого замысла), "заключение" (утверждение, являющееся выводом из чего-нибудь), [7, с. 513, 701, 368] с содержанием ст. ст. 12, 20, 319, 628 ГК Украины, то можно прийти к выводу о том, что к категории "усмотрение" в большей степени по смыслу подходит слово "решение".

Решать – "... после размышления, обдумывания делать какое-либо заключение, вывод; находить необходимый ответ..."[6, с. 108]. Очевидно, что решение включает в себя интеллектуальное действие, связанное не только с выводом, возникшим в результате мышления, но и с самим процессом принятия решения. В свою очередь принятие решения не возможно без выбора цели и способа действия для его реализации.

Таким образом, полагаем, термин "усмотрение" сочетается со словами "принятие решения", т. е. интеллектуальное действие, направленное на выбор цели и способа действия для достижения цели.

Поскольку усмотрение определяется законодателем как "собственное" (ч. 1 ст. 12 ГК Украины и т. д.), то и решение является "своим", принятым по своей воле, а, следовательно, свободным. При этом участник гражданских правоотношений решает такие вопросы, как: приобретение конкретного субъективного гражданского права или юридической обязанности; формулирование содержания прав и обязанностей; выбор способа защиты своего субъективного права в случае его нарушения и т. д.

Как видно из изложенного, усмотрение – это достаточно сложный процесс (действие) по принятию решения правового характера и результат принятия решения. В юридической литературе не вызывает возражения тот факт, что принятие решения осуществляется в виде волевого мыслительного процесса. В этой связи усмотрение участника гражданского правоотношения, полагаем, можно рас-

ЕКОЛОГІЯ. ЕКОНОМІКА. ПРАВО

смагивать в качестве субъективной предпосылки его возможного правового поведения. А поскольку возможное правовое поведение — это правовая свобода физического лица, то есть основания рассматривать "усмотрение" в качестве субъективной предпосылки реализации свободы участниками гражданских правоотношений. Такая постановка вопроса, представляется, нацеливает на необходимость теоретического осмысления и обсуждения понятия "усмотрение" в рамках исследования, посвященного свободе физического лица.

Использованная література:

1. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность. М. — Л.: Изд-во АН СССР, 1948. — 839 с.
2. Кузнецова Н. Принципы сучасного зобов'язального права // Українське комерційне право. — 2003. - № 4. — С. 9—17.
3. Цивільне та сімейне право України : підруч. / За ред. Харитонova Є. О., Голубевої Н. Ю. — К.: Правова єдність, 2009. — 968 с.
4. Гражданское право: Учебник. Ч. 1 / Под ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнева. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. — 464 с.
5. Белов В. А. Гражданское право. — М.: АО "ЦентрЮрИнфоР", 2002. — 639 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпін: ВТФ "Перун", 2003. — 1440 с.
7. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. — Т. 4. — М.: Русский язык, 1991. — 684 с.

Т.С. Коваленко

старший викладач кафедри
економіко-правових дисциплін
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРАВопорушення АДВОКАТА

Правопорушення — антипод правомірної поведінки. Їх шкідливість (небезпечність) виявляється у тому, що вони загрожують

202

суспільному правопорядку, соціальному прогресу, нормальним умовам існування окремої людини та суспільства. Неправомірною поведінкою є видом соціальної поведінки особи, який носить вольовий характер та регулюється нормами права.

Дисциплінарні правопорушення, які є одним з видів проступків, зазвичай у теорії права визначаються як правопорушення, вчинені у сфері службових відносин, які посягають на обов'язковий порядок діяльності визначених колективів людей: робочих; службовців, військовослужбовців, учнів та ін.¹ У трудовому праві під дисциплінарним проступком розуміється протиправне винне невиконання або неналежне виконання працівником покладених на нього законодавством, колективом, трудовим договором чи контрактом трудових обов'язків, вчинене шляхом дії або бездіяльності².

Сукупність наведених у законі ознак, за наявності яких небезпечне й шкідливе діяння визнається правопорушенням у правовій літературі визначається як його склад³. Характеристика дисциплінарного проступку розкривається на основі аналізу його об'єктивних та суб'єктивних ознак.

До елементів дисциплінарного проступку теорія трудового права відносить:

- 1) об'єкт – внутрішній трудовий розпорядок, дисципліна праці;
- 2) об'єктивну сторону – невиконання або неналежне виконання працівником трудових обов'язків, час і місце вчинення проступку;
- 3) суб'єктивну сторону – вину у формі наміру або необережності;
- 4) суб'єкт – особа, яка перебуває у трудових правовідносинах з конкретним підприємством, установою чи організацією⁴.

¹ Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. – М.: Книжный мир, 2003. – С. 147.

² Дмитренко Ю.П. Трудове право України: Навч. посіб. – К.: Школа, 2004. – С. 193.

³ Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. /Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. т. 1. – С. 835.

⁴ Дмитренко Ю.П. Трудове право України: Навч. посіб. – К.: Школа, 2004. – С. 193.

Суб'єкт будь-якого виду правопорушень є центральним елементом його складу та характеризується відповідним правовим статусом правопорушника.

Правова література розділяє види суб'єктів дисциплінарного проступку.

Так, загальний його суб'єкт - будь-який працівник, на якого поширюються Правила внутрішнього трудового розпорядку підприємства і до якого застосовується загальний порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності відповідно до ст. 147-152 КЗпП України. Спеціальним суб'єктом дисциплінарного проступку є працівник, який несе відповідальність на підставі спеціальних нормативних актів (дисциплінарні статuti, положення про дисципліну, Закони України "Про адвокатуру" (1992 р.), "Про статус суддів" (1992 р.) та ін.)¹.

Враховуючи наведене, суб'єктом дисциплінарного проступку адвокатів слід вважати особу, яка має статус адвоката та займається адвокатською діяльністю. Тобто, діюче законодавство визначає спеціальні ознаки суб'єкта даного виду правопорушень, а саме - особу, яка є громадянином України, має вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом, отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняла Присягу адвоката України, спеціаліста, якого наділено особливими функціями та спеціальними завданнями, згідно Основного Закону України та законодавства про адвокатуру.

Слід відзначити, що дисциплінарна відповідальність може застосовуватися тільки до фізичних осіб, та має суто індивідуальний характер. Тобто адвокатські бюро та об'єднання, які є юридичними особами, не можуть бути суб'єктами дисциплінарної відповідальності.

Щоб нести дисциплінарну відповідальність, адвокат має відповідати таким правовим властивостям як правоздатність та дієздатність, що характерно й для загальних суб'єктів дисциплінарного проступку. Нерозривний зв'язок правоздатності та дієздатності пояснюється тим, що всякий труд є особистою вольовою ді-

¹ Дмитренко Ю.П. Трудове право України: Навч. посіб. - К.: Школа, 2004. - С. 194.

яльністю індивіда, розпоряджатися здібністю до праці здатен лише її власник¹.

Загальним об'єктом дисциплінарного правопорушення у трудовому праві є порядок праці, дисципліна². Тобто становище, за якого усі суб'єкти правовідносин влади і підпорядкування неухильно додержуються порядку і правил, встановлених законами, статутами, положеннями. Таким чином, загальним суб'єктом дисциплінарного проступку адвоката є суспільні відносини, які складають зміст професійної діяльності адвоката. Невід'ємним елементом останньої є професійна дисципліна адвоката.

Безпосереднім об'єктом дисциплінарного правопорушення адвоката можна вважати той чи інший його обов'язок, направлений на забезпечення процесу надання кваліфікованої правової допомоги клієнту у процесі професійної діяльності. Його конкретизація можлива тільки за умов деталізації обов'язків представників цієї професії.

Шкідливі наслідки правопорушення і причинний зв'язок між ними та протиправною дією правопорушника відносяться до об'єктивної сторони дисциплінарного проступку. Вони характеризують шкоду, завдану адвокатом інтересам окремого клієнта або правосуддя та дозволяють відмежувати "матеріальні" правопорушення, які наносять реальну матеріальну шкоду від "формальних" правопорушень, які спричиняють шкоду саме правопорядку³. Питання, які стосуються об'єктивної сторони дисциплінарного правопорушення адвоката надзвичайно актуальні, оскільки вони пов'язані з професійним авторитетом представників цієї професії та системи правосуддя взагалі.

Суб'єктивну сторону дисциплінарного проступку адвоката утворює вина, тобто психічне відношення до протиправного діяння, яке він вчиняє та причинно-обумовлений нею результат.

¹ Абрамова. А.А. Дисциплина труда в СССР (правовые вопросы), М., "Юридическая литература", 1969. – С. 51.

² Барабаш О.Т. Дисциплина праці: Навч. посібник. – Харків: УкрЮА, 1994. – С. – 36; Сыроватская Л.А. Ответственность за нарушение трудового законодательства. М.: Юрид. Лит., 1990. – С.50.

³ Сыроватская Л.А. Ответственность за нарушение трудового законодательства. М.:Юрид. Лит., 1990, С.52.

Розглядаючи проблему дисциплінарної відповідальності суддів, С.В. Подкопаєв пояснює необхідність встановлення вини конкретної особи у вчиненні дисциплінарного проступку тим, що притягнення до відповідальності суддів, які не усвідомлюють суспільно - шкідливого характеру своїх діянь, не передбачають і не здатні передбачити їх шкідливих наслідків на підставі особистої переконаності в правильності своїх дій, їх законності по-перше, не має сенсу, оскільки при цьому не буде досягнуто мети відповідальності; по-друге, небезпечно, оскільки цим, по суті, відкривається можливість для необґрунтованого дисциплінарного впливу на цю особу, що, безумовно, суперечить принципу незалежності суддів у тому числі і від органів внутрішньоорганізаційного управління, якими є кваліфікаційні комісії.¹ На нашу думку, це положення певною мірою відноситься і до адвокатів у процесі реалізації їх дисциплінарної відповідальності.

З урахуванням аналізу об'єктивних та суб'єктивних ознак дисциплінарного правопорушення, можемо визначити дисциплінарний проступок адвоката як винне, протиправне порушення професійних обов'язків та загальновизнаних моральних вимог адвокатської професії.

Л.А. Луценко
викладач кафедри
цивільного права та процесу
(Херсонський юридичний інститут
Харківського національного університету
внутрішніх справ)

МІСЦЕ ДОГОВОРУ ПОДРУЖЖЯ ПРО НАДАННЯ УТРИМАННЯ В СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ

Взаємна турбота та матеріальна підтримка є одним з основоположних принципів існування сім'ї. Та якщо взаємна турбота -

¹ Москвич Л.М., Подкопаєв С.В., Прилуцький С.В. Статус судді: питання теорії та практики: Монографія. - Х.: ВД "ІНЖЕК", 2004. - С.258.

це лише моральний обов'язок, то обов'язок матеріальної підтримки один одного покладено на подружжя чинним законодавством. Сімейний кодекс передбачає можливість подружжя врегулювати вказані відносини з шляхом укладення договору, тим самим змінивши умови надання утримання передбачені законом. Вказаний договір передбачено ст. 78 СК України. Одним з найбільш дискусійних питань є місце даного договору в системі договорів.

Аналіз літератури, присвяченої вказаному питанню, показує, що серед науковців немає єдиного підходу до вирішення даної проблеми. Так, одні науковці (М.В. Антокольська, І.В. Жилінкова) вважають, що договір подружжя про надання утримання є цивільно-правовим, інші (О.В. Косова, О.М. Нечай). стверджують, що даний договір належить до сімейно-правових договорів, які становлять самостійну групу. Розглянемо ці позиції більш детально.

С.Ю. Чашкова вважає, що договори в сімейному праві мають спеціальний галузевий характер, і складають окрему групу сімейно-правових договорів. Свою точку зору вона аргументує тим, що договори в цивільному праві укладаються з метою виникнення правовідносин, і бажанням стати їх учасником, у той час як суб'єкти сімейного права укладають договори вже будучи учасниками сімейних правовідносин.[1, с. 73] Дотримується цієї позиції і Ю.С. Червоний, який, заперечуючи приналежність договорів подружжя до цивільно-правових, виходить з того, що угода між чоловіком і жінкою спрямована на створення сім'ї, а не на виникнення, зміну, чи припинення цивільних правовідносин.[2, с. 17] Подібну точку зору висловлює й Н.Н. Тарусіна, котра обґрунтовує необхідність виділення самостійної групи сімейно-правових договорів, орієнтуючись на загальні засади сімейного законодавства.[3, с. 133]

Така точка зору видається не зовсім виваженою, оскільки у певних випадках, передбачених СК, договори можуть укладати особи, які не є суб'єктами сімейних правовідносин (конкубіатне подружжя або колишнє подружжя). Крім цього, дана точка зору не може бути застосованою до аліментних договорів, адже останні

ніяким чином не сприяють виникненню зміни чи припиненню сімейних правовідносин.

Більш переконливою видається позиція другої групи науковців, які вважають, що сімейно-правові договори є різновидом цивільно-правових зобов'язань.

Зокрема, Д.А. Медведев розглядає сімейні зобов'язання як звичайні відносні цивільні правовідносини, які опосередковують переміщення матеріальних благ з майнової сфери боржника (платника) у майнову сферу кредитора (отримувача аліментів) [4, с. 28].

Подібну точку зору підтримують й інші науковці. Так, А.Д. Корещий зауважив, що будь-який галузевий договір є однорідним з цивільно-правовим [5, с. 12]. К.І. Забосєв підкреслює, що сам термін "договір" має виключно цивільно-правову природу і вимагає розуміння будь-якого договору саме як цивільно-правової категорії, невід'ємною ознакою якої являється свобода, невід'ємна, в свою чергу від юридичної рівності сторін [6, с. 76].

На думку Ш.Д. Чиквашвілі між подружжям та іншими членами сім'ї можуть виникати різноманітні цивільно-правові відносини. Але це не впливає на правову природу даних відносин і не перетворює їх у сімейно-правові, вони залишаються цивільно-правовими і регулюються нормами цивільного, а не сімейного права [7, с. 12]. Однак, якщо подружжя укладає між собою договір, він повинен повністю відповідати принципам сімейного права.

Слушною видається й точка зору М.В. Антокольської, яка вважає, що за своєю правовою природою аліментні договори слід відносити до цивільно-правових, оскільки вони відповідають всім ознакам останніх [8, с. 234]. На підтвердження своєї позиції вона проводить паралелі між відповідними статтями ЦК РФ та СК РФ, відповідно до яких при укладенні, зміні чи припиненні аліментного договору слід керуватися нормами цивільного права. У сімейному законодавстві України подібною нормою є ст. 8 СК, згідно з якою, якщо майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані Сімейним кодексом, вони регулюються відповідними нормами ЦК

України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин. Це означає, що цивільне законодавство може застосовуватися до регулювання сімейних відносин, але лише за наявності певних умов, зокрема, якщо сімейні відносини не урегульовані сімейним законодавством.

Таким чином, договір подружжя про надання утримання в цілому володіє ознаками цивільного договору, однак, беззаперечно, даному договору притаманна низка специфічних особливостей, які знайшли відображення у нормах сімейного права, а саме: особливий суб'єктний склад договору подружжя про надання утримання; особистий характер і чітке цільове призначення. При застосуванні до аліментних договорів норм цивільного права слід керуватися правилами про співвідношення загального і спеціального законодавства. Загальне (цивільне) законодавство регулює загальний порядок укладення, виконання, зміни та припинення даного договору, а спеціальне (сімейне) - встановлює спеціальні правила, які витікають із специфічного характеру аліментних зобов'язань.

У контексті проблеми визначення правової природи договору подружжя про надання утримання інтерес становить його співвідношення з шлюбним договором. Адже відповідно до ст.99 СК умови по взаємному утриманню можуть бути вирішені у шлюбному договорі. Відповідно, договір подружжя про надання утримання є різновидом шлюбного договору. Іноді, говорячи про даний договір, навіть вживається термін "аліментний шлюбний договір". Проте, нез'ясованим залишається питання, чи може подружжя укладати договір про надання утримання, якщо раніше вже було укладено шлюбний договір, в якому містяться умови щодо утримання? Очевидно, що так. У такому випадку договір подружжя про надання утримання буде спеціальною нормою стосовно загальної, якою буде шлюбний договір. Доказом цього є те, що, турбуючись про інтереси обох сторін, законодавець наділяє договір про надання утримання (на відміну від шлюбного договору) властивостями виконавчого листа. Крім того, укладення аліментного договору поряд з шлюбним буде вигідним для обох сторін. Отримувача аліментів за договором при недобросовісному вико-

нанні зобов'язаною особою він звільнить від необхідності звернення до суду. Для зобов'язаної особи договір є гарантією захисту від невмотивованого позову.

Таким чином є всі підстави вважати, що договір подружжя про надання утримання є різновидом шлюбного договору, який, в свою чергу має цивільно-правову природу.

Використана література:

1. Чашкова Ю.В. Система договорных обязательств в российском Семейном праве. Дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2004.
2. Сімейне право України: Підручник / Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова.- К. Юрінком Інтер, 2004.-264 с.
3. Звенигородская Н.Ф. Правовая природа брачного договора // Право и образование. – 2005. – № 4 Июль-август. –С. 133.
4. Семейное право: актуальные проблемы теории и практики . М.: Юрайт Издат., 2007. – 280 с.
5. Корецкий А.Д. Теоретико-правовые основы учения о договоре. СПб.: "Юридический Центр Пресс", 2001. – С. 12.
6. Забоев К.И. Правовые и философские аспекты гражданско-правового договора. СПб., 2003. – С. 76.
7. Чиквашвили Ш.Д. Имущественные отношения в семье. М., 1976.- С. 2.
8. Антокольская М.В. Семейное право: Учебник. М., 1996. – С. 234.

Г.С. Буга

аспірант докторантури та ад'юнктури
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ УХВАЛ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ

Численні помилки в судовій практиці викликає питання про постановляння ухвал про забезпечення позову. Велика кількість суддів ототожнюють себе із судом, що розглядає справу, і виносять такі ухвали не в судовому засіданні, а особисто під час ви-

рішення питання про відкриття провадження по цивільній справі [1, с. 21]. Отже, на нашу думку, актуальною на даний час залишається проблема виконання судових ухвал про забезпечення позову.

З цього приводу, необхідно зазначити, що аналізу цього явища присвячені роботи І. Швайко, Ю. Перегон, Д. Денісов, О. Пашенко та інших вчених.

Метою цієї статті є розглянути загальні положення про виконання судових ухвал про забезпечення позову.

Як зазначає Ю. Перегон, питання забезпечення позову завжди пов'язані з необхідністю швидкого реагування і негайного припинення дій, виконання яких може привести до неможливості подальшого виконання судового рішення [2, с. 18].

Але отримання ухвали суду про забезпечення позову не гарантує такого результату, тому що любе рішення суду необхідно виконати. А сама процедура виконання ухвал, рішень суду є сьогодні одним із найбільш проблемних питань юридичної практики. Іноді ухвали суду про забезпечення позову використовується для того, щоб затягнути розгляд справи. В уникненні такої ситуації необхідно правильно і чітко формулювати в позовній заяві вимоги, оскільки співпадіння виду забезпечення позову з позовними вимогами є підставою для оскарження ухвали про забезпечення позову, що і приводить до затягування розгляду справи по суті [2, с. 18].

При винесенні судом ухвали про забезпечення позову з використанням виду забезпечення, який співпадає з позовними вимогами, необхідно дуже уважно відноситися до його змісту – він повинен повністю відповідати вимогам статті 19 Закону України "Про виконавче провадження". Інакше у органів Державної виконавчої служби будуть підстави для його повернення без виконання [2, с. 18].

Отже, у процесі практичного застосування способів забезпечення цивільного позову виникає чимало проблем, пов'язаних, зокрема, з виконанням відповідних ухвал про забезпечення позову [3, с. 66].

Як зазначається у п. 1 ст. 3 Закону України "Про виконавче провадження" відповідно до цього Закону підлягають виконанню рішення, ухвали і постанови судів у цивільних та адміністративних справах [4].

Як слушно зазначає О.О. Сидоренко, ЦПК України вперше закріпив положення про те, що у разі постановлення ухвали про забезпечення позову без повідомлення особи, щодо якої просять вжити заходів забезпечення позову, копія ухвали надсилається особі, щодо якої вжити заходів забезпечення позову, негайно після її виконання (ч. 7 ст. 153 ЦПК України). Також негайно копія ухвали після її постановлення надсилається заявнику та заінтересованим особам (ч. 5 ст. 153 ЦПК України). Це має важливе значення, оскільки у раніше діючому ЦПК передбачалось, що оскарження ухвал про забезпечення позову, постановленої в присутності заявника, починається з наступного дня після її постановлення. [5, с. 135].

Частина 9 ст. 153 ЦПК України передбачає негайне виконання ухвали про забезпечення позову в порядку, встановленому для виконання судових рішень і є інструментом підвищеної ефективності забезпечувальних заходів.

Однак, у контексті виконання ухвал про забезпечення позову варто зазначити, що терміну для добровільного виконання таких ухвал не існує, оскільки в силу прямого зазначення на це в ЦПК України і що кореспондує з нормами частин 4 і 5 ст. 25 Закону України "Про виконавче провадження" [1, с. 21].

Таким чином, можна зробити висновок, що на основі ухвали про забезпечення позову, що містить вид забезпечення позову, співпадаючий з одним із позовних вимог, і при невідповідності його тексту статті 19 Закону України "Про виконавче провадження" не можна гарантувати припинення дій, здійснення яких зробить неможливим виконання судового рішення. Така ситуація є унікальною в юридичній практиці, оскільки винесення судом ухвали про забезпечення позову не зможе забезпечити можливість виконання судового рішення в майбутньому [2, с. 18].

Використана література:

1. Швайко І. Окремі питання виконання ухвал про забезпечення позову / І. Швайко // Юридичний радник. – 2006. – № 6. – грудень 6 (14). – С. 20–22.
2. Перегон Ю. Обеспечение иска: проблемы исполнения / Ю. Перегон // Юридическая практика. – № 10 (376) от 07.03.2005. – С. 18
3. Денісов Д., Пашенко О. Проблемні питання виконання ухвал про забезпечення позову / Д. Денісов, О. Пашенко // Юридичний радник. – № 5 (13). – 2006. – жовтень. – С. 66–67.
4. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 року № 606-XIV // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
5. Сидоренко О.О. Співні питання щодо забезпечення позову у новому ЦПК України / О.О. Сидоренко // Сучасні проблеми юридичної науки та практики: Тези доп. та наук. повідомл. всеукр. Наук.-практич. конф. молодих учених та здобувачів: Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 133–135.

В.П. Присяжнюк

здобувач кафедри цивільно-правових
дисциплін НУДПС України, начальник УМВС
(УМВС України в Житомирській області)

ПРАВО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МІЛЦІОНЕРАМ, ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО

Потреба визначення теоретичних засад та вад механізму реалізації права на відшкодування завданої шкоди не нова. Вона є проявом посилення охорони прав людини у різних сферах, що передбачені "Загальною декларацією прав людини" [1]. Ця проблема, в принципі, подібна для всіх пострадянських країн які мали спільну економічну соціальну та правову системи, менталітет та однакові проблеми із забезпеченням прав людини, що проявились через національні особливості в умовах самостійності та незалежності і шляхів побудови державності. Проте національний рівень має загальне (зумовлене положенням Конституції Ук-

раїни про загальну рівність всіх перед законом), спеціальне значення (стосовно окремих категорій осіб, які виділені в державі, наприклад державних службовців) та окреме значення (для тих які в силу специфіки зайнятості постійно ризикують своїм життям, здоров'ям). Навіть останній рівень має свої підрівні і стосується певних категорій осіб, зокрема осіб які працюють в підвищених умовах ризику (шахтарі), державних службовців – Закону України "Про державну службу" [2]. Серед них окреме місце Законом України "Про міліцію" [3] та іншими актами законодавства відводиться співробітникам органів внутрішніх справ (ОВС). В цілому вони мають дієві положення щодо відшкодування завданої шкоди хоча й не полишені окремих недоліків. Справа не в недоліках чинного законодавства, а в механізмі забезпечення його дії. З огляду на це важливо відстежити три складових проблеми:

1) загальна – яка проведена в ст. 56 Конституції України, ст. 1166 ЦК України про те, що завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю шкода майновим правам та особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, що завдана майну фізичної або юридичної особи відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. При тому йдеться про право на відшкодування завданої шкоди насамперед за рахунок коштів держави та інших осіб які завдали таку шкоду. Законодавець посилив правову охорону суб'єктивних прав для окремих категорій учасників цивільних правовідносин проте здебільше на декларативному рівні;

2) спеціальна щодо стану відшкодування завданої шкоди за законодавством України та практикою його застосування. Тут йдеться: про звернення особи яка потерпіла чи управнена звертатися за відшкодуванням шкоди – значна кількість осіб не звертається за її відшкодуванням; про винесення рішення про відшкодування такої шкоди; при виконання деліквентами винесених судами рішень про відшкодування завданої шкоди та наявність у них бажання і відповідних чи легальних коштів; про стягнення органами державної виконавчої служби з деліквентів завданої шкоди за рішеннями су-

ду, зокрема про зацікавленість у такому стягненні та використанні відомих в практиці юридичних прийомів ухилення від виконання рішень судів;

3) відшкодування шкоди співробітникам ОВС стикається із ускладненнями об'єктивного та суб'єктивного характеру. До перших відноситься наявність майна у деліквентів (неповнолітніх, осіб без визначеного місця проживання, осіб які своє майно "убезпечили" від можливих стягнень – переписали на своїх батьків, інших осіб, використовують належне їх майно на договірній основі тощо; особливостями фінансування самих органів внутрішніх справ та інших державних органів де в видатковій частині бюджетів не передбачено коштів на відшкодування завданої шкоди; правовим режимом майна ОВС. Суб'єктивними причинами є бажання потерпілих співробітників міліції та час на судові тяжби.

Проте не менш важливим є інший бік медалі – охорона прав самих співробітників ОВС. Можна погодитися із тим: "Якщо міліція неспроможна належним чином захистити свої особисті та майнові права і законні інтереси, то як вона може захистити такі права фізичних та юридичних осіб?" [4, с. 67]. Тому потреба розробки цивільно-правового механізму охорони самих міліціонерів заслуговує уваги та розробки. Так чи інакше в глобальному аспекті йдеться: 1) про захист прав особи, яка потерпіла і якій завдано збитку; 2) про захист особи яка потерпіла при виконанні своїх посадових обов'язків чи із зв'язку із виконанням; 3) про захист особи яка має право на застосування зброї; 4) про захист прав особи, професійна діяльність якої пролягає у правоохоронній діяльності. В основі цього є право на захист суб'єктивного права та зокрема вимагати відшкодування завданої шкоди.

У правовій науці проявилось декілька підходів до розуміння права на захист. Здебільше проблема захисту цивільних прав розглядається в тісному взаємозв'язку зі змістом суб'єктивного права. Існуючі концепції, щодо даної проблеми поділено на чотири великі групи: прихильники першої концепції розуміють суб'єктивне право як засіб примусу; друга концепція визначає суб'єктивне

право як засіб забезпечення певної поведінки зобов'язаної особи; прихильники третьої концепції розглядають суб'єктивне право як міру можливої чи дозволеної поведінки уповноваженої особи; четверта концепція відносить до змісту суб'єктивного права і право на власні дії та можливість вимоги певної поведінки у зобов'язаної особи [5, с. 58].

Суб'єктивне право як засіб примусу М.М.Агарков визначив як надану особі можливість застосувати апарат державного примусу [6, с. 481]. Цей підхід було піддано критиці [7, с. 28;] за того що суб'єктивне право може реалізовуватися не лише за рахунок державного примусу, а й добровільним виконанням зобов'язаною особою покладених на неї обов'язків. В такому разі воно забезпечується регулятивною функцією права. Якщо в межах регулювання відносин не вдається здійснити суб'єктивне цивільне право включаються механізми його захисту, в тому числі й гарантовані державою.

Прихильники другого підходу вбачали суб'єктивне право засобом врегулювання поведінки громадян, що не суперечить інтересам держави [8, с. 55] і також були піддані також критиці за її неповноту й однобічність [9, с. 13], а потім і за ангажованість та позицію державності. Більш послідовним в тому є позиція Е.Я. Мотовіловкера який суб'єктивне право визначив не тільки як міру можливої поведінки, а й визначену законом можливість задоволення суб'єктивного інтересу [10, с. 43–49]. Проте не кожний інтерес охоплюється суб'єктивним правом, а лише охоронюваний законом. В той же час кожне суб'єктивне право в юридичному змісті пов'язане з інтересом як передумовою його виникнення.

М.І. Матузов під суб'єктивним правом вважав надану державою, через норми об'єктивного права, юридичну можливість суб'єкта діяти (поводитися певним чином), вимагати відповідної поведінки від інших, користуватися соціальним благом, звертатися за захистом, якщо буде потреба, до компетентних органів з метою задоволення особистих інтересів [11, с. 145]. В цілому воно справедливе і слугує обґрунтування специфіку права на відшко-

дування завданої шкоди особливій категорії осіб із спеціальним правовим статусом. Йдеться про новітні тенденції у праворозумінні і про те, чи виводити будь-яке суб'єктивне право виводити з юридичної норми чи із природного права. Зокрема відповідно до Глави 21 ЦК України право на життя (ст. 281), право на усунення небезпеки, що загрожує життю та здоров'ю (ст. 282) та право на охорону здоров'я є такими, що забезпечують природне існування людини і зв'язувати його із державою означає надто вузьке його розуміння. Держава зобов'язана забезпечити це право.

В ст. 12 ЦК України встановлено, що особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. При тому повинні прийматися до уваги й інші фактори об'єктивного та суб'єктивного спрямування. Зокрема, в одному із підрозділів УМВС в Житомирській області було виявлено підвищену конфліктогенність одного із співробітників, який постійно умудрявся "отримати на горіхи". Здебільше, як виявилось, він своїми діями провокував конфлікти: перебуваючи у стані сп'яніння чіплявся до тих, хто на його погляд порушував громадський порядок, заявляв недоречні вимоги, намагався все вирішити з огляду на своє становище міліціонера. Йому було порекомендовано не наводити порядки, там де можна обійтися не провокувати конфлікти, а коли це не допомогло – постало питання про звільнення із ОВС.

Погоджуючись із запропонованим визначенням суб'єктивного права, вважаємо за доцільне виділити у його змісті таке право як можливість звертатися до апарату державного примусу для реалізації належної поведінки зобов'язаних осіб. Ще О.С. Юффе вважав, що можливість вдатися в необхідних випадках до апарату державного примусу існує не паралельно з іншими закріпленими в суб'єктивному праві можливостями, а властива їм самим, тому що без цього вони не були б юридичними можливостями [12, с. 3].

С.М. Братусь суб'єктивне право визначив як це міру можливої поведінки, що забезпечена законом і відповідною поведінкою зобов'язаних осіб [13, с. 32–33] за чого воно з певними застереженнями було підтримане цивілістами. У подальшому воно було допов-

нене вказівкою не тільки на міру, але й на вид можливої поведінки [14, с. 108], а також на можливість користуватися певним соціальним благом - економічного, політичного, духовного характеру [15, с. 168]. При тому вважається, що міра можливої поведінки визначає юридичну форму суб'єктивного права, тоді як користування соціальним

Можна стверджувати, що суб'єктивне право полягає у можливостях управленої особи і забезпечується юридичним обов'язком визначеного законом чи учасниками правовідносин носія. Щодо суб'єктивного права на відшкодування шкоди воно чітко визначено ст. 1066 ЦК України: носій - потерпіла особа, зобов'язаним є порушник чи особа, яка завдала шкоди. Тут на наш погляд є імперативна вказівка закону, яка все таке допускає диспозитив - особа, яка завдала шкоди доведе що її вини у тому немає. Отже всяке завдання шкоди є протиправним доти доки не буде доведено зворотнє. Навіть те, що право на відшкодування завданої працівнику міліції не буде здійснене не полишає його можливості заявити ці вимоги у подальшому в межах строку позовної давності. Щодо відшкодування шкоди завданої смертю працівника міліції та ушкодженням його здоров'я повинен бути інший підхід - будь коли, але відшкодування можна отримати за строк не більше 5 років до звернення за відшкодуванням завданої шкоди.

Використана література:

1. Загальна декларація прав людини 10.12.1948 // Комп'ютерна правова система "Ліга: Закон", "Нормативно-правові акти України" тощо.
2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-ХІІ // Комп'ютерна правова система "Ліга: Закон", "Нормативно-правові акти України".
3. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ // Комп'ютерна правова система "Ліга: Закон", "Нормативно-правові акти України".
4. Цивільне право України: Курс лекцій: У 6-ти томах. Т.1. Вид. 2-е, виправ. та доп. / Р.Б.Шишка, (кер. авт. кол.), О.Л.Зайцев, Є.О.Мічурін та ін.; За ред. Р.Б. Шишки та В.А. Кройтор. - Х.: Еспада. 2008. - 680 с.

5. Рафиева Л.К. Честь и достоинство как правовая категория / Л.К. Рафиева // Правоведение. – 1966. – № 2. – С. 57–64.
6. Теория государства и права / Денисов А.И. – М.: МЮ СССР, 1948. – 532 с.
7. Мицкевич А.В. Некоторые вопросы учения о субъективных правах / А.В.Мицкевич // Правоведение. – 1958. – № 1. – С. 28–36.
8. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву. – Л.: ЛГУ, 1955. – 310 с.
9. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. – М.: Госюриздат, 1950. – 367 с.
10. Мотовиловкер Е.Я. Теория регулятивного и охранительного права / Е.Я. Мотовиловкер – Воронеж: ВорГУ, 1990. – 136 с.
11. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. – Саратов: СГУ, 1972. – 292 с.
12. Советское гражданское право. Курс лекций: Общая часть. Право собственности. Общие учение об обязательствах: Учебное пособие / Иоффе О.С., Юрченко А.К. – Л.: ЛГУ, 1958. – 511 с.
13. Братусь С.Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных прав / / Советское государство и право. – 1949. – № 8. – С. 8–13.
14. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. – М.: Госюриздат, 1955. – 176 с.
15. Строгович М.С. Основные вопросы советской социалистической законности. – М., 1966. – 250 с.

В.М. Салуквадзе
здобувач кафедри
цивільного права та процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО, ВЗАЄМНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ГАРАНТІЇ І ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У науці трудового права колективний договір традиційно розглядається як правовий інститут загальної частини трудового права, що не може не відбитися на його правовій формі. Колектив-

ний договір не єдиний правовий акт, за допомогою якого здійснюється договірне встановлення умов роботи, він входить у систему колективних угод про роботу на національному, галузевому, регіональному рівнях.

Колективний договір займає в цій системі нижчий рівень, що аж ніяк не зменшує значення його нормативно-регулятивних властивостей, однак вимагає внутрішньої погодженості в системі цих актів. Крім того, колективний договір виступає одним із засобів (способів) реалізації соціально-партнерських відносин і, таким чином, входить у систему цих відносин. Не можна не зауважувати формування нового правового інституту соціального партнерства, що із прийняттям відповідних законодавчих актів придбає більш чіткі контури. І тут виникає проблема внутрішнього співвідношення, що сьогодні ще не може бути однозначно певна.

Колективний договір - це локальний нормативно-правовий акт, що регулює трудові, соціально-економічні відносини між власником і працівниками даного підприємства. Колективний договір полягає на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, що використовують найману працю. У законі не виразно мінімальна гранична кількість найманих працівників на підприємстві, чисельність яких визначає можливість висновку колективного договору. Проте, становити таку норму доцільно. У окремого роботодавця може працювати й один найманий працівник, у такому випадку умови роботи можуть бути встановлені трудовим договором і цього, буде досить [1, с. 126-132].

Колективний договір поєднує в собі риси договору і нормативно-правового акта. Сьогодні це найважливіший локальний нормативно-правовий акт, що визначає умови роботи, умови оплати праці, соціальні гарантії для працівників на підприємстві, в установі, організації. Разом з тим це не тільки правовий акт, але й акт соціального партнерства між найманими робітниками і власником чи підприємства уповноваженим їм органом.

Потрібно звернути увагу, якщо визначення першої сторони колективного договору - власник майна підприємства, тобто ро-

ботодавець, - відповідає дійсності, то визначення другої сторони вимагає уточнення: нею виступає трудовий колектив, оскільки саме він буде виконувати узяті за договором зобов'язання. Профспілкові органи виступають представниками трудового колективу для проводки підготовчої роботи щодо висновку колективного договору. У ст. 17 Закону України "Про підприємства в Україні" більш чітко сформульовані сторони колективного договору - "чи власник уповноважений їм орган і трудовий чи колектив уповноважений їм орган". Доцент П.Д. Пилипенко правильно вказує на нечіткість закону і при визначенні поняття самого трудового колективу. Так, ст. 15 Закону України "Про підприємства в Україні" до трудового колективу відносить усіх громадян, що беруть участь у його діяльності на основі трудового договору (угоди, контракту), а також інших форм, що регулюють трудове відношення працівника з підприємством. Таким чином, під таке визначення підпадають як наймані працівники, так і працюючі власники. Але останні не можуть одночасно виступати з двох сторін [1, с. 38].

Колективний договір служить стабілізатором прав роботодавця і працівників протягом дії колективного договору. Потрібно особливо підкреслити роль колективного регулювання умов роботи як фактора соціального захисту прав окремого найманого працівника від свавілля роботодавця. Будучи закріпленими в колективному договорі, колективні інтереси сторін набувають форми взаємних зобов'язань, виконання яких забезпечується не тільки взаємною відповідальністю сторін, але, при необхідності, і примусовою силою держави. Розглядаючи позови, що випливають з неналежного виконання зобов'язань, передбачених колективними договорами, суди розглядають колективний договір конкретного підприємства як локальне джерело права.

Використана література:

1. Прокопенко В.И. Трудове право України: Підручник. - Х.: Фірма "Консульт", 1998. - С. 126-132.
2. Піліпенко П.Д. Трудове право України: Курс лекцій / Під ред. П.Д. Піліпенка. - Львів, 1996. - С. 38.

Т.М. Тіщенко
здобувач кафедри
цивільного права та процесу
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ДОГОВОРІВ ТА УГОД ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Основою цивілізованих відносин профспілок з державою є укладення колективних угод. Поняття "колективна угода" в законодавстві України з'явилося порівняно недавно з прийняттям Закону України "Про колективні договори і угоди". До цього існували тарифні угоди, які укладатися на міжгалузевому, галузевому, територіальному та виробничому рівнях. Тарифна угода визначалась як договір між представниками сторін переговорів з питань оплати праці та соціальних гарантій.

Закон України "Про колективні договори і угоди" визначив правові засади розробки, укладення та виконання колективних угод з метою сприяння регулюванню трудових відносин та соціально-економічних інтересів працівників і власників. Метою укладення колективних угод є не тільки вирішення питань оплати праці і соціальних гарантій, а й регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів працівників, власників та уповноважених ними органів [1, с. 142].

Законодавець розрізняє поняття колективного договору і угоди, хоча по суті колективний договір є різновидом колективної угоди, яка укладається на виробничому рівні. Але, незважаючи на спільні риси колективної угоди і договору, таке розмежування викликано наявністю між ними відмінностей і особливостей. Основною відмінністю є те, що колективна угода має специфічну сферу укладення. Відповідно до ст. 2 названого Закону України колективна угода укладається на державному, галузевому, регіональному рівнях на двосторонній основі.

Чинне законодавство і наука трудового права не дають визначення поняття колективної угоди. З урахуванням наведених вище відправних позицій можна визначити колективну угоду як строкову угоду, яка укладається між власниками та органами, що уповноважені представляти працівників на державному, галузевому та регіональному рівнях, про встановлення нормативних положень у сфері праці та соціально-побутових питань, які є обов'язковими для всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії сторін, з метою врегулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів держави, працівників і власників, а також уповноважених ними органів.

Укладенню колективного договору, угоди передують колективні переговори. В науці трудового права серйозного дослідження практики ведення колективних переговорів не проводилось, оскільки навіть термін "колективні переговори" діючим законодавством не вживався. Цей термін в трудове право введений Законом України "Про колективні договори і угоди", яким було визначено, що укладенню колективного договору передують колективні переговори. Пізніше Законом України від 15 грудня 1993 р. норма про проведення колективних переговорів була включена до ст. 14 КЗпП України [1, с. 146].

Фактично колективні переговори існують ще до їх офіційного початку, оскільки і власник або уповноважена ним особа, і представники трудового колективу готуються до проведення переговорів, збирають необхідну інформацію, визначають свою лінію поведінки, тактику і стратегію ведення переговорів, у загальних рисах вирішують коло питань, що будуть винесені на переговори. Кожна із сторін готує пакет аргументованих пропозицій щодо структури і змісту колективного договору. Ці пропозиції передаються іншій стороні з метою їх попереднього вивчення, аналізу, підготовки висновків.

Лінія поведінки кожної сторони визначається досягненням внутрішньої погодженості початкових позицій. Таке погодження особливо важливе тоді, коли інтереси членів сторін є багатограними, що може викликати значні розбіжності. На переговорах

сторона повинна бути згуртованою і мати вигляд єдиної. Особливо це стосується представників працівників.

Відповідно до ст. 14 КЗпП України колективний договір може укладатися в структурних підрозділах підприємства. Перед їх укладанням також проходять колективні переговори. Для успішного їх проведення необхідне чітке розмежування компетенції сторін на всіх рівнях переговорів, визначення сфери дії і міри норм та положень загального колективного договору на підприємстві в цілому.

Для ведення переговорів і підготовки проєктів колективного договору утворюється робоча комісія з представників сторін, наділених відповідними повноваженнями, крім представників сторін до участі в переговорах можуть залучатися також спеціалісти, експерти, запрошені за домовленістю сторін [1, с. 148].

Обов'язок вести переговори не створює обов'язку погоджуватись з усіма вимогами іншої сторони. На переговорах жодна із сторін не має будь-якої переваги. Тому предметом переговорів може бути все, що не суперечить чинному законодавству і входить до кола інтересів трудового колективу.

Законодавство про працю не встановлює єдиних вимог щодо структури колективного договору. Сторони самостійно визначають його структуру, які розділи включити в договір, які додатки приєднати. Колективний договір може бути доповнений додатками, про які в загальній формі може бути вказано в тексті колективного договору. Самі додатки оформляються у вигляді відповідних документів.

Додатками до колективного договору можуть бути: перелік професій і посад із шкідливими умовами праці, які дають право на додаткову відпустку і скорочений робочий день; перелік посад працівників із ненормованим робочим днем, яким надається додаткова відпустка; список професій із шкідливими умовами праці, які дають право на одержання молока або інших рівноцінних продуктів; норми безкоштовної видачі спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту; перелік професій і посад працівників, яким дозволяється встановлювати під-

сумований облік робочого часу; угода з охорони праці та ін. [1, с. 156].

Колективні договори підлягають повідомній реєстрації у місцевих органах виконавчої влади. Колективний договір, угода подаються на реєстрацію у трьох примірниках (перший, другий і копія). Разом з колективним договором, угодою подаються всі додатки до нього, а також інформація про склад повноважних представників сторін, які брали участь у колективних переговорах [2, с. 107].

Порядок повідомної реєстрації колективних договорів встановлений постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок повідомної реєстрації галузевих і регіональних угод, колективних договорів". Хоч ця постанова і зобов'язує Міністерство праці і соціальної політики України разом з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади здійснювати контроль за відповідністю галузевих і регіональних угод, колективних договорів законодавству та генеральній угоді, у разі виявлення порушень вживати відповідних заходів, все ж реєстрація зазначених угод і колективних договорів носить повідомний характер.

Використана література:

1. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Видання друге, стереотипне. – Х.: Консум, 2000. – 480 с.
2. Коментар науково-практичний до законодавства України про працю.// За редакцією Стичинський Б.С., Зуб І.В., Ротань В.Г., – К., 2001. – 1072 с.

С.М. Маслаков

курсант

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ІНТЕРНЕТ ДОГОВІР, ЯК ФОРМА ПРАВОЧИНУ

Інтернет є безспірним фактором сьогодення, який суттєво впливає на різноманітні сторони соціального життя. Постає за-

гальне питання щодо співвідношення понять "Інтернет" та "право", визначення точок їх перетинання. Згідно з діючим цивільним кодексом відповідно до ст. 203 ЦК для дійсності правочинну необхідно, аби його було вчинено у певній формі, встановленій законом. Закон передбачає лише дві форми: усну та письмову. Розглядаючи письмову форму здійснення правочину необхідно звернути увагу на наступний момент: ЦК України визначає вимоги до письмової форми правочинів. Відповідно до ст. 207 правочин набуває письмової форми, якщо його зміст фіксується в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторонни. Проте, таке формулювання норми закону не є досить коректним. Зазначена стаття розрізняє поняття "документ", "лист", "телеграма", вказуючи, що кожен із них може фіксувати зміст правочину. Проте, якщо листи чи телеграми не будуть мати реквізитів документу, то вони не матимуть юридичної сили, а, значить, їх зміст не набуде статусу правочину. Правочин, вчинений у письмовій формі, може вважатися належно оформленим, якщо документ, який його закріплює, містить обов'язкові реквізити. Реквізити (від лат. *requisitum* – необхідне) є відомості про найменування кредитора, сума платежу, місце виконання зобов'язань, даті здійснення правочину, підписи сторін та ін., котрі мають міститися у письмовому документі, яким оформлюється правочин. Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражається за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. У такий спосіб законодавець розширює можливості вчинення правочинів, надаючи переліку технічних засобів зв'язку невичерпності. Окрему увагу слід звернути на віднесення правочинів, вчинених за допомогою електронних засобів зв'язку, до письмової форми. У літературі погляди на електронну форму правочинів, тобто форму правочинів, що вчиняються із використанням електронних засобів зв'язку, розділилися.

На думку авторів, необхідне створення спеціальних правових норм, які б регулювали Інтернет-відносини так би мовити "з ну-

ля". Наприклад, С. Переслегін зазначає, що Римське право, Кодекс Наполеона не регулювали відносини, об'єктом яких виступає інформація. Тому маємо справу з тим рідкісним випадком, "коли не існує освяченої століттями традиції і можна створювати "інформаційний кодекс", озираючись лише на суспільну доцільність, європейські цінності та принципи права" [1, с. 15]. З цим важко погодитись. Більшість відносин, що виникають в Інтернет-просторі, хоча і мають певні особливості (часом дуже важливі), за своєю сутністю є все ж такими, до яких повною мірою можуть бути пристосовані усталені юридичні конструкції, терміни та принципи. Наприклад, однією з найбільш актуальних сьогодні є проблема електронного підпису, який має свідчити правочини, що укладаються в Інтернеті. Дійсно, це питання постало тільки останнім часом у зв'язку з виникненням електронної форми правочинів. Тому потрібна розробка спеціальних правових механізмів, які б давали змогу забезпечити юридичну сторону їх укладення. Однак інші традиційні правові засоби, які застосовуються при укладенні та здійсненні правочинів є цілком прийнятними і для Інтернет-відносин. Це стосується таких юридичних категорій як оферта, акцепт, склад цивільного правопорушення, збитки, зобов'язання, прострочення виконання тощо. Розробляти ці елементи спеціально для Інтернет-відносин немає потреби. Аналіз відносин, що виникають в сфері електронного бізнесу, свідчить, що вони за своєю природою є цивільно-правовими відносинами купівлі-продажу, поставки, перевезення, надання послуг тощо [2, с. 222].

Основними нормативними актами, які безпосередньо визначають сьогодні напрями регулювання Інтернет-відносин в Україні, є Укази Президента України "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні" від 31 липня 2000 р. та "Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави" від 10 квітня 2000 р. Певне значення для розвитку відносин, що виникають у Мережі мають також закони України "Про захист інформації в автоматизованих системах" від 5 липня 1994 р., "Про науково-технічну інформацію" від 25 червня 1993 р., "Про кон-

цепцію Національної програми інформатизації" від 4 лютого 1998 р. та деякі інші.

Термін "електронний бізнес" уже отримав досить широке розповсюдження. З правової точки зору він означає сукупність правочинів, які укладаються за допомогою Інтернет-технологій – договорів купівлі-продажу, перевезення, страхування, надання послуг, банківських розрахунків тощо. На 29 сесії Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі прийнято Типовий закон про електронну торгівлю, який рекомендовано резолюцією 51/162 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1996 р. У сфері електронної торгівлі найбільшу проблему складає сьогодні питання електронного цифрового підпису, який буде застосовуватися при укладенні електронних угод. В деяких країнах питання електронного цифрового підпису знайшло своє законодавче вирішення. В Україні правовий статус електронного документа та електронного цифрового підпису, який його засвідчує, вже визначені Законом "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 5 квітня 2001 р. Крім того, в Україні розроблено проект закону "Про електронний цифровий підпис", прийняття якого зрушить з місця проблему укладення угод із використанням Інтернет-технологій. На нашу думку, правочини, вчинені із використанням електронних засобів зв'язку, є різновидом письмової форми. Обґрунтувати дану позицію можна наступним чином. Правочин, який вчиняється в письмовій формі має відповідати певним вимогам:

- змістом правочину є волевиявлення особи, спрямоване на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків;
- зміст правочину викладається за допомогою писемності, загальновідомих умовних знаків, які розташовуються у певному порядку, та фіксується у документах, яким обмінялися сторони;
- матеріальним носієм закріплення даного документу є будь-який предмет, незалежно від його форми, розміру, для яких він призначається, з матеріалу якого він виготовляється;
- воля сторін може бути виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку;
- правочин має бути підписаний його сторонами.

Розглянемо відповідність електронних право чинів зазначеним критеріям. Текст електронних правочинів також може викладатися за допомогою писемності, загально визначеним знакам, які розташовуються в певному порядку, змістом яких буде воєвиявлення особи, спрямоване на набуття цивільних прав та обов'язків. Даний документ може мати всі реквізити документу. Передається даний текст правочину за допомогою електронного зв'язку. Підписуватися може за допомогою накладення електронного підпису. Відмінністю електронного правочину є те, що він фіксується на віртуальному папері.

Підводячи підсумки необхідно відзначити наступний момент: укладання договору за допомогою електронних технологій на сучасному етапі розвитку правового регулювання Інтернет відносин можливо реалізувати, проте даний договір не належно захищений, щодо його підробки. Вирішуючи дане питання було б актуально ввести електронний реєстр в органах юстиції і при заключенні договору за допомогою Інтернету, його копії відправляти на електронний адрес даного органу.

Використана література:

1. Цивільний кодекс України // ВВР. - 2003. - №№ 40-44. - ст. 356.
2. Пререспегин С.Н. Мета право: юридическая "оболочка" сетевой цивилизации // Мир Internet. - 2001 (63). - № 12. - С. 20.
3. Васильев С.В. Правовое регулирование электронной коммерции / Актуальные проблемы гражданского права: Сб. статей – Вып. 4 / Под. ред. проф. М.И. Брагинской. – М., 2002. – С. 307.

К.Є. Казьміна

студентка

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ПОРЯДКУ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Термін "апеляція" походить від латинського "appellatio", що в перекладі означає "звертатися". Дійсно, Конституція України га-

рантує кожному громадянину право на звернення до апеляційного та касаційного суду для оскарження рішень суду першої інстанції (стаття 129), це також встановлено ст. 12 Закону України "Про судоустрій в Україні", ст. 13 ЦПК України.

Можливість апеляційного оскарження виступає додатковою гарантією захисту прав і свобод громадян, організацій, держави, публічних інтересів, а також забезпечення законності і обґрунтованості судових рішень і ухвал, тому що, на жаль, як свідчить практика, суди через суб'єктивні (некомпетентність, неухважність, спрощений підхід, особову зацікавленість тощо) та об'єктивні (складність правовідносин, спір з яких розглядається, численність співучасників та ін.) причини ухвалюють рішення, які не відповідають обставинам справи або нормам матеріального права, що регулюють спірні правовідносини між сторонами.

Проблеми оскарження судових рішень є предметом уваги учених-процесуалістів В. В. Комарова, М. Й. Штефана, М. Бородіна, С. І. Чорнооченка.

У процесі розгляду справ на практиці виникало питання щодо визначення кола осіб, котрі вправі оскаржити в апеляційному порядку рішення суду I інстанції, їхніх прав та обов'язків.

Так, особи та органи, які брали участь у справі, відповідно до статей 27, 292 ЦПК мають право на апеляційне оскарження судових рішень, тому представнику сторони чи третьої особи або заявника не може бути відмовлено в прийнятті апеляційної скарги, поданої від імені особи, яку він представляє, з підстав недолучення до апеляційної скарги документа про його повноваження, якщо в повноваженнях, за якими він брав участь у справі, не було застережено про відсутність у нього права на апеляційне оскарження.

У ст. 292 ЦПК наведений перелік осіб, що мають право на оскарження в апеляційному порядку рішення суду I інстанції, але не виділяється спеціально фігура прокурора.

Проте, будучи суб'єктом апеляційного провадження, прокурор може виступати як ініціатор перегляду судових рішень у цивільних справах в апеляційному порядку, тобто: 1) подавати апеляційні скарги до суду апеляційної інстанції (незалежно від участі

у справі); 2) брати участь у розгляді справи апеляційним судом, якщо вважає ухвалене судом першої інстанції рішення або постановлену ухвалу незаконними та необґрунтованими.

Тому, на мій погляд, у ст. 292 ЦПК необхідно зазначити, що право на оскарження рішень суду в апеляційному порядку має також прокурор. Це право прокурора визначається ст. 37 Закону України "Про прокуратуру".

Також згідно з п. 10 ст. 13 Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини", право на апеляційне оскарження судових рішень має Уповноважений Верховної Ради з прав людини.

Таким чином, законом визначене широке коло осіб, що мають право на апеляційне оскарження судових рішень. Але, на думку М. Бородіна, невизначеним є таке питання. Згідно зі ст. 292 ЦПК, право на апеляційне оскарження мають особи, що не приймали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Безумовно, існують деякі проблеми, наприклад: якими критеріями слід керуватися при прийнятті скарг від осіб, які не брали участі в справі; чи можна суду на даній стадії давати оцінку судовому рішення з позиції того, чи стосується воно прав та обов'язків таких осіб. Можна погодитись із М. Бородіним, що цю проблему слід вирішити наступним чином. Ст. 55 Конституції України гарантує кожному громадянину України право на звернення до суду за захистом своїх порушених прав. Звідси випливає, що до суду із заявою про захист своїх прав може звернутися будь-який громадянин, якщо вважає, що його права порушені. [7]

Рішення суду першої інстанції, у тому числі додаткові, заочні, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку як у цілому, так і в частині, а також щодо обставин (фактів), встановлених судом (незалежно від того, чи вплинули висновки суду про ці обставини (факти) на вирішення справи по суті), або резолютивної частини з питань розподілу судових витрат між сторонами, порядку та способу виконання рішення. [6]

Крім того, ст. 293 ЦПК передбачений вичерпний перелік ухвал, на які можуть подаватися скарги окремо від рішення суду. Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України "Про судову

практику розгляду справ в апеляційному порядку", підлягає оскарженню ухвала про забезпечення позову, а не про відмову в забезпеченні; про відмову поновити пропущений процесуальний строк, а не про його поновлення; про визнання мирової угоди, а не про відмову в її визнанні тощо.

Згідно зі ст. 296 ЦПК, заява про апеляційне оскарження та апеляційна скарга подаються через суд першої інстанції, який ухвалив рішення. І навколо цього питання останнім часом існує багато дискусій. Зокрема, І. Ємельянова у своїй статті "Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти", зазначає, що практика, а також досвід інших країн свідчить про те, що цей підхід потрібно докорінно змінювати в зв'язку з тим, щоб не допускати можливості зловживань з боку місцевих судів. Скарга має подаватись безпосередньо до суду апеляційної інстанції, яка і буде її оцінювати і далі витребувати справу із суду першої інстанції. А для того, щоб останній не зміг у зв'язку з відсутністю інформації про оскарження рішення звернути його до виконання, треба у ЦПК передбачити обов'язок сторони одночасно направляти копію апеляційної скарги в суд першої інстанції. [10]

На мою думку, ця пропозиція є правильною, бо подання апеляційної скарги одразу до апеляційного суду зменшить обов'язки суду першої інстанції, а скарга буде розглянута швидше. До того ж, апеляційні суди в Україні мають найнижчу завантаженість з розгляду справ.

Голова апеляційного суду Харківської області М. Бородін у своїй статті "Теоретичні та практичні аспекти застосування інституту апеляції у цивільному процесі України" пропонує скасувати існуючий порядок подання апеляційних скарг. Згідно з ч. 1 ст. 294 ЦПК, перш ніж оскаржити рішення суду першої інстанції сторона у справі зобов'язана написати протягом десяти днів заяву про його оскарження, а потім протягом двадцяти днів – подати апеляційну скаргу. Аналогічно оскаржується і ухвала суду першої інстанції, тільки у скорочені строки: протягом п'яти днів подається заява про оскарження, протягом десяти днів – сама апеляційна скарга.

На думку М. Бородіна, наведена конструкція закону про розділення строку на апеляційне оскарження рішень та ухвал районних судів на дві складові позбавлена будь-якого смислу і на практиці це призводить до постійної плутанини, оскільки у більшості цивільних справ сторони діють самостійно, без допомоги представників, адвокатів, юристів і досить часто вони не можуть визначитись, яку заяву чи скаргу писати та в які строки подавати. [8]

Я вважаю, що пропозиція М. Бородіна заслуговує уваги. Але слід зазначити, що дійсний порядок подання апеляційної скарги скорочує строк вступу рішення суду першої інстанції в законну силу, оскільки згідно зі ст. 223 ЦПК, рішення суду вступає в законну силу після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження (тобто через десять днів). До того ж, ч.4 ст. 295 передбачено, що апеляційна скарга може бути подана без заяви про апеляційне оскарження, якщо скарга буде подана в строк, встановлений для подання заяви про апеляційне оскарження.

Суддя апеляційного суду Харківської області Д. Луспеник у статті "Особливості підготовки цивільних справ до розгляду в суді апеляційної інстанції: спірні питання" висказує точку зору, що встановлення законодавцем строку 15 днів для призначення справи до апеляційного розгляду після закінчення дій підготовки справи є замалим, оскільки при цьому слід дотриматися загальних положень про отримання учасником процесу судової повістки за 7 днів до судового засідання, а з урахуванням роботи пошти та знаходження учасників процесу за межами міста, де знаходиться апеляційний суд, дуже часто судові засідання зриваються. [11]

Я можу з ним не погодитися, оскільки згідно з ч.2 ст. 305 ЦПК, нез'явлення сторін чи інших осіб, що приймають участь у справі, належним чином повідомлених про час та місце розгляду справи, не є перешкодою розгляду справи. Тобто, строк у 15 днів є достатнім, а неявка осіб у судові засідання не є перешкодою до розгляду справи. До того ж, у практиці апеляційних судів досить частими є випадки розгляду справ за відсутності сторін, які просять суд розглянути справу без їх участі і, будучи належним чином повідомленими, не з'являються у суд.

Таким чином, належно проводячи процесуальні дії до апеляційного розгляду, суд апеляційної інстанції тим самим повинен забезпечити подальше своєчасне виправлення суддівських помилок при розгляді справи та єдність судової практики.

Використана література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996.-№ 30.
2. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2004. - № 40; 41; 42.
3. Закон України "Про судоустрій в Україні" // Відомості Верховної Ради, 2002. - № 27-28.
4. Закон України "Про прокуратуру" / Відомості Верховної Ради, 1991.- № 53.
5. Закон України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" // Відомості Верховної Ради, 1998. - № 20.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку" №12 від 24.10.2008 р.
7. Бородин М. Перегляд цивільних справ у порядку апеляції // Право України. - 2004. - №8. - С. 71-75.
8. Бородин М. Теоретичні та практичні аспекти застосування інституту апеляції у цивільному процесі України // Право України. - 2008. - №8. - С. 87-91.
9. Дем'янова О. В. Система оскарження судових рішень за новим ЦПК України // Судова апеляція. - 2006. - №4. - С. 74-78.
10. Ємельянова І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти // Право України. - 2004. - №2. - С. 16-21.
11. Луспенік Д. Особливості підготовки цивільних справ до розгляду // Право України. - 2007. - №6. - С. 69-74.
12. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Підруч. - К.: "Видавничий Дім "Ін Юре", 2005. - 624 с.

ЗМІСТ

Секція 3

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Мельник В.А. Особенности кредитования банками реального сектора экономики в условиях финансового кризиса.....	3
Гринин В.Г. Кризис лишает надежды на лучшее будущее держателей малых пакетов акций.....	8
Тисунова В.Н. Контроль за соблюдением институциональных условий развития экономики области.....	12
Болдарь Г.Є., Стурова Т.С. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку).....	17
Соломатіна Т.В. Бюджетування, як напрямок вирішення проблем господарської діяльності підприємства.....	26
Миронов В.В. Фінансова безпека: суть та місце в системі економічної безпеки України	32
Балахнічова М. М. Методологические основы сущности бюджета.....	37
Меженская С.И. Ресурсно-экологическая безопасность Украины в условиях кризиса.....	41
Андросов С.М. Анализ экономико-правового механизма повышения безопасности хозяйственных кредитно-банковских обязательств.....	46

Волкова Г.І. Продовольча безпека України: стан та напрямки забезпечення	51
Бериславська А. В. Окремі питання протидії злочинам у сфері господарської діяльності	56
Родионов А.В. Современное состояние и перспективы развития инвестиционной деятельности перерабатывающих предприятий АПК	59
Липницька Є.О. Захист національної економічної безпеки від негативного впливу іноземного капіталу	63
Осьмак Я.Л. Актуальні проблеми діяльності ОВС у сфері боротьби з незаконною розробкою надр	69
Касторнова О.О. Правовые аспекты обеспечения потребительских прав в сфере защиты качества товаров.....	74
Жданова О.С. Використання маркетингових та правових прийомів у діяльності українських промислових підприємств в умовах кризи.....	79
Сердюкова І.В. Визначення порядку оподаткування двократної вартості різниці фактично спожитої електроенергії і її договірної величини	83
Бабак О. А. Применение индивидуального режима лицензирования как специальной санкции.....	87
Тарасенко О.С. Взаємодія підрозділів карного розшуку та державної служби боротьби з економічною злочинністю при виявленні злочинів в галузі земельних відносин.....	90
Рибка С.С. Питання застосування до юридичних осіб санкцій, передбачених адміністративним та господарським законодавством України.....	94
Беденко И.С. Политика оптимизации и расчет потребности оборотных активов	97
Коваленко В.П. Питання визначення правового статусу та вимог до арбітражного керуючого	103
Гончарова О.С. Об'єктивна сторона незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння).....	108
Ковтун С.О. Нагляд прокурора за законністю звільнення особи від кримінальної відповідальності	113

Хилпук С.В. Розвиток вчення про кримінально-правову охорону довкілля в науці кримінального права незалежної України.....	121
Воронов І.О. Правове регулювання відносин в українському сегменті мережі Інтернет.....	135

Секція 4

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Реус О.С. Правові проблеми в сфері забезпечення безпеки працюючих та шляхи їх вирішення	142
Кройтор В.А. Подальший розвиток галузевих принципів цивільного процесуального права	147
Кузьменко С.Г. Срок как категория юриспруденции в контексте философии времени	157
Аврамова О.Є. Засади реформування житлового законодавства України	162
Гуйван П.Д. Строки захисту суб'єктивних прав особи, що виникають з публічно-правових відносин.....	166
Жидкова О.С. Договір сурогатного материнства	171
Козлова В.Ю. Проблеми реалізації права фізичної особи, яка потерпіла від злочину на відшкодування шкоди за цивільним законодавством України.....	177
Комаров В.А. Напрямки удосконалення гарантій реалізації соціально-трудових прав громадян.....	182
Маковій В.П. Особливості перебігу строків набувальної давності	185
Аляб'єва Н.В. Європейський досвід цивільно-правового захисту прав користувачів Інтернету	190
Ковальова І.О., Манухіна С.В. Актуальні проблеми правотворчого процесу в Україні.....	196

Кононова Л.Н. Усмотрение субъекта как предпосылка реализации свободы лица	200
Коваленко Т.С. Особливості складу дисциплінарного правопорушення адвоката	202
Луценко Л.А. Місце договору подружжя про надання утримання в системі договорів	206
Буга Г.С. Виконання судових ухвал про забезпечення позову	210
Присяжнюк В.П. Право відшкодування шкоди, завданої міліціонерам, як суб'єктивне право	213
Салуквадзе В.М. Соціальне партнерство, взаємні зобов'язання, гарантії і їх забезпечення	219
Тищенко Т.М. Правові проблеми укладання колективних договорів та угод за законодавством України	222
Маслаков С.М. Інтернет договір, як форма правочину	225
Казьміна К. Є. Деякі теоретичні аспекти розгляду цивільних справ у порядку апеляційного провадження	229

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ЕКОЛОГІЯ
ЕКОНОМІКА
ПРАВО

Спеціальний випуск № 3

У двох частинах

Частина 2

Друкуються мовами оригіналу

Відповідальний за випуск *О.А. Прохорова*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцко*
Комп'ютерна верстка *О.Є. Маслової*

Підписано до друку 12.03.2010.
Папір офсетний. Формат 60х84 ¹/₁₆. Друк RISO.
Гарнітура. Book Antiqua. Ум. друк. арк. 15,0.
Ум. фарбо-відб. 15,0. Обл.-вид. арк. 13,95.
Тираж 300 прим. Зам. № 7

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4